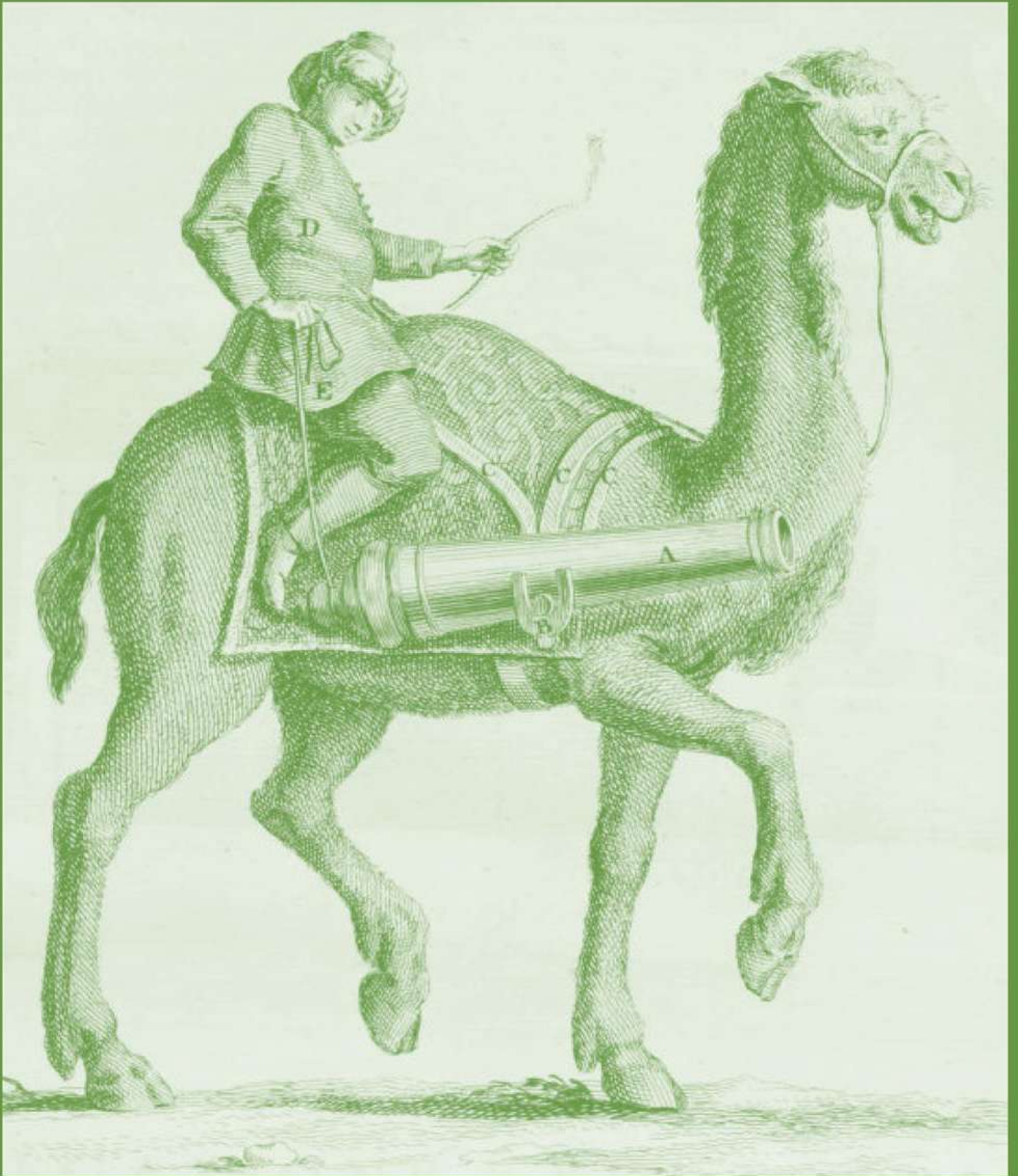

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 2, no. 1 (2021) | Yayıncı Mesut UYAR | e-ISSN: 2717-7432

**TURKISH
JOURNAL OF WAR
STUDIES**

**TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 1 • Nisan/April 2021

E-ISSN: 2717-7432

TJWS

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi uluslararası ve hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of War Studies is a peer-reviewed and international journal. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın Sahibi/Owner

Mesut UYAR

Yönetim Yeri/Head Office

Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı

Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Mart ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (April & October)

Yayın Kurulu/Editorial Management

Baş Editör/Editor-in-Chief

Mesut UYAR, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Emrah ÖZDEMİR, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye
Mehmet Fatih BAŞ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Dil Editörü/Language Editor

Bilge FİLİZ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Yayın ve Danışma Kurulu/Editorial Board

Sir Hew STRACHAN, University of St. Andrews, Scotland, U.K.

A. Kadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Serhat GÜVENÇ, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye

Gültekin YILDIZ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Fatih YEŞİL, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya, Türkiye

İletişim/Correspondence

Emrah ÖZDEMİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluyazı Kampüsü Çankırı, Türkiye

Telefon: +90 (376) 218 95 00 / 7448

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: ozdemir@gmail.com

ASOS
indeks

ICI WORLD of
JOURNALS

ESJI
Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

idealonline

EuroPub

Bu eser [Creative Commons Atıf - Gayri Ticari - Türetilemez 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

TJWS

İletişim/Correspondence

Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluyazı Kampüsü Çankırı, Türkiye

Telefon: +90 (376) 218 95 00 / 7748

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: eozdemir@gmail.com

İçindekiler/ Table of Contents**Araştırma Makaleleri/Research Articles**

Military Operations Research: Origins, Recent Past, and Present 01-16

Askeri Yöneyem Araştırması: Kökenler, Yakın Geçmiş ve Bugün
Uğur Ziya YILDIRIM

Deniz Harp Tarihçisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu 17-37

Hüseyin Fevzi Kurtoglu: a Naval Officer and a Military Historian
Evren MERCAN

Security Studies as a Subfield of International Relations 38-62

Uluslararası İlişkilerin Bir Alt Disiplini Olarak Güvenlik Çalışmaları
Hayrettin KÜPELİ

Strateji Düşüncesinde Yorum ve Tahrifat: Clausewitz Olayı 63-75

Interpretation and Falsification in Strategic Thought: The Clausewitz Case
Ali KARAOSMANOĞLU

Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşları Arası Dönemde Canlanan Kültürel Hayat (1853-1878) 76-98

The Flourishing Cultural Life in the Period between the Crimean War and the Ottoman-Russian War (1853-1878)
Ahmet ÖZCAN

Military Operations Research: Origins, Recent Past, and Present

Askeri Yöneylem Araştırması: Kökenler, Yakın Geçmiş ve Bugün

Uğur Ziya YILDIRIM¹

Araştırma Makalesi

¹ Dr.

[ORCID: 0000-0001-9383-5039](https://orcid.org/0000-0001-9383-5039)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Uğur Ziya YILDIRIM

E-posta/E-mail:

ziyayildirim@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

15 Nisan 2021

Revizyon talebi/Revision

Requested:

26 Nisan 2021

Son revizyon /Last revision:

29 Nisan 2021

Kabul tarihi/Accepted:

30 Nisan 2021

Atıf/Citation:

Yıldırım, Uğur Ziya. "Military Operations Research: Origins, Recent Past, and Present". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 2, no. 1 (2021): 01-16.

Abstract

Operations Research (OR) (also called Operational Research and Operations Analysis) has its origins in tackling military problems and requirements using scientific methods and common sense. This paper aims to provide an overview of its origins, a summary on recent past, and current practices. While many ingenious persons have come up with creative ways to ensure the military means and tools that were more effective and efficient over the centuries, not all of these individual efforts can qualify as an organized scientific discipline. Thus, it is important to note that the author refrains from the premise of "the older the better" and focus of the paper is on "practical" emergence of OR as an "applied science" in the years just preceding and during World War II (WW2). Military applications of OR, where it stemmed from, are provided throughout the paper. After WW2, unemployed OR analysts started using their skills on making things *better, more effective, and more efficient* in the civilian industry and this tradition continues today with great success. It would be over ambitious to attempt to cover all of OR's applications and contributions in a single paper. Therefore, the attempt here is to provide a glimpse of Military OR's origins, recent past, current application areas.

Key Words: military operations research, operations analysis, operational research, World War II, applied science

Özet

Harekat Araştırması (HA) (Türkiye'deki yaygın ismiyle Yöneylem Araştırması, Harekat Analizi)'nin çıkış yeri askeri problem ve ihtiyaçlara bilimsel yöntemler ve genel mantık çerçevesinde çözüm bulma çabası ile başlamıştır. Bu makale HA'nın başlangıcı, yakın geçmişi, mevcut uygulamaları ile ilgili özet bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Yüzyıllar boyunca birçok zeki insan askeri yöntem ve araçların daha etkin ve verimli olmasının yaratıcı yollarını bulmaya çabaladıysa da, bu bireysel gayretler bilimsel bir disiplin olarak adlandırılmaz. Yazarın "daha eski daha iyidir" anlayışından uzak durduğunu not ederek, makalenin 2nci Dünya Savaşı esnasında ve hemen öncesinde HA'nın "uygulamalı bir bilim" olarak ortaya çıkışı ve buna ait pratikteki uygulamalara odaklanacağını belirtmek gerekir. 2nci Dünya Savaşı sonrasında işsiz kalan HA analistleri yeteneklerini sivil hayattaki endüstrinin sorunlarına daha iyi, daha etkin ve daha verimli çözümler üretmede kullanmaya başladılar ve bu günümüzde de büyük bir başarı ile devam etmektedir. HA'nın tüm uygulamalarını ve katkılarını tek bir makalede özetlemeye çalışmak çok fazla iddialı bir gayret olacaktır. Bu yüzden, buradaki amaç Askeri Harekat Araştırmasının kaynağı, yakın geçmişi ve mevcut uygulama alanları hakkında özet bilgi sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: askeri harekat araştırması, harekat analizi, yöneylem araştırması, 2nci Dünya Savaşı, uygulamalı bilim

INTRODUCTION

This paper aims to provide an overview of the origins of Operations Research (OR, also called Operational Research and Operations Analysis), a summary on its recent past, and current practices. As this review paper argues OR has its origins in tackling military problems and requirements using scientific methods and common sense in the years just preceding and during World War II (WW2). Earlier studies of scientists such as Archimedes (287-213 B.C.), Leonardo Da Vinci (1452-1519), Galileo Galilei (1564-1642), and a few others are often cited as initial examples of OR by the so-called forefathers of OR. While many ingenious persons have come up with creative ways to ensure the military means and tools were more effective and efficient over the centuries, not all of these individual efforts can qualify as an organized scientific discipline. Thus, it is important to note that the author refrains from the premise of “the older the better” and focus of the paper is on “practical” emergence of OR as an “applied science” in the years just preceding and during World War II (WW2). Military applications of OR, where it stemmed from, are provided throughout the paper. After WW2, unemployed OR analysts started using their skills on making things *better, more effective, and more efficient* in the civilian industry and this tradition continues today with great success. It would be over ambitious to attempt to cover all of OR’s applications and contributions in a single paper. Civilian applications of OR are not covered here. The author restricts, intentionally, the review to only the military applications of OR during its origins. In order to show the evolution of this applied discipline to its current state, recent and current examples are also provided. Therefore, the attempt here is to provide a glimpse of Military OR’s origins, recent past, and current application areas.

RADAR AND OPERATIONS RESEARCH IN THE YEARS PRECEEDING WW II

Operations Research (Operations Analysis or Operational Research, the original name coined in Britain during WW2) came out of the need for the defence of Britain against imminent air attack from German Air Force (Luftwaffe). It was closely associated with the radar for the same need and also because those scientists involved in the development of radar and its applications for defense of Britain ended up being its pioneers. After Hitler came to power in 1933 and decided to build an air force that would match or surpass those of France and Britain combined, it was simply a race against time on whether Britain would build enough defences against this emerging threat. Since the British Isles was about 70 miles from European shore and only at a mere 17-minute flying distance for the German bombers that would later be built, there existed no means of early warning and tracking of attacking aircraft that would allow British bombers enough time to take off and reach enough altitude to fight off enemy aircraft before they could penetrate inland.¹

Such an early warning system would be called a Command, Control, and Information System today. By 1935, Royal Air Force’s (RAF) committee for the Scientific Survey of the Air Defences wanted to know if a so-called “death ray” could be used against German fighters to incapacitate/kill the pilot or disable the aircraft.² Such a technology was not available and even if it were, the incoming aircraft’s location, altitude, and direction would have to be determined in order to target it with the beam. This realization reinforced the need for further development of the radar

¹ Larnder, Harold. “OR Forum—The Origin of Operational Research.” *Operations Research* 32(2):465-476. (1984)

² *Ibid* 469.

and its employment on land and on aircraft for early warning purposes in the years leading to the start of the War. Thus, the full-scale research on radar technology started. The research teams composed of scientists from multiple disciplines.

By 1936, Bawdsey Research Station was established on the east coast of Britain near Felixstowe, Suffolk. This place became the centre of all radar research during pre-war years and the experimental radar equipment became more reliable and able to detect aircraft over 100 miles. By 1937, this experimental radar station became operational and started feeding information into the air defence warning and control system. Four more stations were operational by 1938, yet even though they were technically sound, there was a need to correlate and deconflict the information received through additional radar stations. Thus, there existed a need to research the operational aspects of this new device rather than its technical aspects. This is how the term “Operational Research” was coined in Britain to describe this new applied science to meet operational requirements of the military. Several teams of scientists were formed to look into different aspects of operational needs such as deconflicting or correlating information received from radars and the observers on the ground, research into the techniques to control formations of fighters against German bombers during daylight, and later on control of single fighters against single bombers at night.³

Three major field experiments were held over the years to test the operational readiness of the radar and the air defence warning and control system. The largest of those was held in summer of 1939 with participation of “33,000 men, 1,300 aircraft, 110 anti-aircraft guns, 700 search lights, and 100 barrage balloons”.⁴ As a result of these experiments between 1936 and 1938, radar was integrated into air and land early warning systems and into direction and control systems of fighter planes. Impressed by the improvements in the operation of the early warning and control system brought about by the operational research teams, the commanding officer of the RAF Fighter Command requested that the teams be attached to his headquarters in Stanmore and named “Stanmore Research Section”. This took place on 3 September 1939 before the Battle of Britain started in July 1940. The Section was redesigned and named the “Operational Research Section” and the term was officially recognized and accepted. Similar sections would be set up at different RAF commands and also at Coastal Command, Royal Navy, Army Commands, and overseas in the following years.⁵

Most of the support provided by the operational analysts up to this point has been tactical in nature and also recommendations about technical deficiencies or reliability problems in equipment. The data was observed and collected, analysed and recommendations on employment of aircraft considering differences in their performance, Anti-Aircraft (AA) guns, and radars were made. OR support affecting bigger policy decisions would come later during the War.

³ Ibid 471.

⁴ Ibid 471.

⁵ Ibid 471.

OPERATIONS RESEARCH DURING WWII AND FURTHER APPLICATIONS

Originally, Operations Research in Britain was practiced improving defensive operations. The Battle of Britain involved coordinated use of radar stations inland and near the coastline, the Observer Corps inland, AA guns, fighter aircraft patrolling over high-value target areas, and fighter aircraft scrambled to meet and greet enemy aircraft as they crossed the coastline. Fighter pilots were on their own when they met the intruders and received no help from ground stations. This tactic could not change a whole a lot since the Battle of Britain lasted just over a month and offered almost no chance for change. These tactics were adequate for daylight engagements. Yet, several successful night attacks of the Luftwaffe proved that the chain of radar stations would not suffice when the enemy concentrated on night attacks. Thus, the Fighter Command recommended the development of Ground Control Intercept (GCI) equipment and techniques to be implemented with a new Airborne Intercept (AI) radar with a range of 3-4 miles. These were not available during the night battles called Blitz in September and October 1940. However, they became available for use spring of 1941. Luckily, Germans had to cancel the Blitz due to increasing number of bomber losses, i.e., 7 percent in May 1941.⁶

As the War progressed, contributions of OR Section of the Fighter Command turned towards providing support for offensive capabilities of the British War machine. The end of the Blitz in 1941 and the lessons learnt during it basically meant three things in terms of the contribution of OR for the war effort. The first was, through the modification of existing radar equipment and addition of altitude finding equipment, the creation of the fighter direction station. This was basically a radar-based system to provide direction and control for offensive aircraft in contrast to the defensive system employed during the Battle of Britain. The second was the development of jammer equipment against German warning systems and the third was basically an IFF (Identify Friend or Foe) system developed to ensure that increased US Air Force participation in the attacks were conducted safely.⁷

Initially, analyses to support defensive operations has concentrated on equipment development, reliability, and maintenance issues with the help of physicists, communications engineers, and signal personnel. With the offensive phase of the War against German targets in France, the focus was now on the analysis of huge data that included gun-camera footage, from the air engagements and later on from ground strafing, namely the practice of attacking ground targets from low-flying aircraft using automatic weapons on board, and rocket attacks against the enemy from the fighters. The firing of the rocket projectiles was analysed based on their curved trajectories, sensitivity to range, and the dive angle of the aircraft during the attack. The dive angles and range recommendations of the OR analysts paid dividends during attacks against enemy communications lines, radar stations, and bridges in northern France in preparation for the invasion and liberation of France. A new gunsight for the fighters was introduced in 1944 as a result of the analysis of air combat engagements. This entailed adjustments to include the effect of

⁶ McCloskey, Joseph F. "OR Forum-British Operational Research in World War II." *Operations Research* 35(3):453-470. (1987)

⁷ *Ibid* 455.

the angle of attack, and the closing range, the effect of experience, and special training in the use of the new gunsight.⁸

OR support for a policy decision, as opposed to tactical ones, would come in May 1940 regarding the 10 fighter squadrons that had deployed to the European Continent to counter the German offensive against France and the Benelux countries. British losses were mounting at a rate of around three squadrons every two days, which was not sustainable and such losses would eventually endanger the defence of British homeland. On May 14, the French Premier asked Churchill for an additional 10 squadrons and Churchill was inclined to accept this request. However, Air Chief Marshal Hugh Dowding, commander of RAF Fighter Command, was thinking this to be a fatal mistake and thus asked his OR analysts, after explaining his rationale, to prepare a document to support his case in two hours before he departed for the War Cabinet meeting on 15 May. The analysts rapidly produced daily attrition figures, replacement rates, and what would have happened if the losses were to double with constant replacement rates. In addition to displaying the analysis in tabular format, they also produced graphics relating losses, time, and force levels to show the rate at which the Fighter Command's strength would reach unacceptable levels. During the meeting, feeling that his comments were not reaching the audience, Dowding got up, walked around the table to the Prime Minister in order to persuade through the eyes instead of ears, laid the graphs in front of Churchill and said, "If the present rate of wastage continues for another fortnight, we shall not have another Hurricane (fighter plane) left in France *or* in this country". As a result, additional 10 squadrons were not sent to France and all, but three squadrons deployed back to Britain. The real value of this OR study was in the way the analysts presented the facts to prevent a fatal error in decision making.⁹ After all, a picture tells a thousand words!

As with all the other branches of military, the Coastal Command also had its teams of analysts. The antisubmarine operations, convoy protection, and attacking on enemy shipping were major tasks for the British Coastal Command. These were primarily offensive in nature and they offered ample opportunities for the practice of operations research. As opposed to the short duration of the Battle of Britain, the war at sea against German surface ships and U-boats and the protection of friendly convoys and shipping continued till the end of the War. The British had the upper hand due to intelligence gathered via breaking the code of encrypted communications of the German Armed Forces through Enigma. Yet, there were still problems requiring solutions regarding navigation, search and detection, identification of enemy sub-surface and surface assets, bombing accuracy, and battle damage assessment.¹⁰

OR analysts wanted to improve the effectiveness of attacks against U-boats using depth charges dropped from ships and aircraft. The ships had the advantage of sonar to detect submerged U-boats, but they had to be away from the explosion site. Aircraft of the Coastal Command, on the other hand, had no way of detecting submerged submarines, but they did not need protection from the detonation. The charges dropped from ships were set to detonate at 100 feet under water in order to allow the surface vessel enough time to get to a safe distance from the explosion site. Yet, by the time the depth charge reached 100 feet, the submarine would submerge

⁸ Ibid 455.

⁹ Larnder, Harold 473 (1984)

¹⁰ McCloskey, Joseph F. 455 (1987).

and manoeuvre away from where the depth charges were dropped. Furthermore, the effective radius of the charges were only 20 feet and not very effective. The solution was to set the depth charge to go off at 35 feet and to give up any attack on a submarine that had been submerged for 15 seconds or more. Later with technical advances on the fuse, this depth was brought to 25 feet. In addition to the depth of the charge, the best means of deploying them from aircraft were also explored via camera footage data on aiming errors. Best methods of employing depth charges regarding size, spacing between them when dropping from the aircraft, and aiming methods were provided by the OR analysts.¹¹ The results were an increase of 400 percent in the destruction of U-boats by the Royal Navy and an increase of 700 percent by the RAF. Germans were reporting that the increased attrition rates of their submarines were due to the employment of more powerful bombs by the British, whereas they were the same weapons employed more efficiently and effectively by the recommendations of OR analysts.¹²

In the second half of 1941, Air to Surface Vessel (ASV) radar for the Coastal Air Command became available. This caused the German submarines to try to transit into the Atlantic at night. The radar on the aircraft could bring it close to the submarine, but not close enough to precisely locate it. This precision issue was solved by installing powerful search lights on the aircraft. It was so effective that the Germans went back to day-time transit, yet they had to submerge more frequently, thus slowing their transit time to the Ocean via Bay of Biscay. Yet, they were still able to reach and attack sea lanes. In response, Germans developed a device that could tell the submarine commander if his ship was under radar surveillance. As a countermeasure, the British modified the ASV radar to employ cavity magnetron, thus allowing it to become less detectable by the Germans with an increased effective range. This cutting-edge technology at the time heralded the start of the end of U-boat threat.¹³

Royal Navy wanted to determine the appropriate size of merchant convoys, escort ships and aircraft so that the losses from U-boat attacks would be minimized. The general agreement was the more escort vessels and aircraft one had, the fewer would be the losses. Yet, they were not available and the only variable to experiment with was the size of the convoys. Thus, the size of the convoys was increased as much as possible.¹⁴

By the same analogy, the OR analysts recommended larger bomber plane formations for night raids due to the lack of fighter escorts. This led to the first 1000-plane attack on Cologne in May 1942. One safety concern during such large formations of aircraft was the danger of collision of friendly aircraft. The OR analysts' estimate was one collision and it turned out to be a true estimate.¹⁵

Selecting a proper measure of effectiveness with sound analysis is important for the OR analysts. One example of this during WW2 had to do with the fact that RAF's utilization of planes had been based on the availability of aircraft rather than on the missions required to be flown. 70-

¹¹ McCloskey, Joseph F. 456 (1987).

¹² Gaither, Norman. "Historical Development of Operations Research (1940-1960)". Academy of Management. Published Online:13 Dec 2017.

¹³ McCloskey, Joseph F. 457 (1987).

¹⁴ Gaither, Norman. 71 (2017).

¹⁵ McCloskey, Joseph F. 458 (1987).

75% of serviceable aircraft was taken as the criterion. However, the OR studies revealed that schedule missions could be flown even when serviceability levels dropped below 50%. This led to the schedules being based on missions to be flown, eventually reducing service crew requirements for maintenance and allowing the achievement of more flying hours.¹⁶

The ground-launched cruise missiles of today were the V1 unmanned pulse-jet engine flying bombs. They presented a challenge for the Heavy AA (HAA) and Light AA (LAA) guns of the day since V1 flew at such an altitude that was too low for the HAA and too high for the LAA. Even if it was shot down, it would cause serious damage if it still had the unexploded warhead.

Furthermore, the radars in their current positions were not able to detect them once launched from sites in France because of the rolling terrain features between the coastline and the cities in southern England including London. After careful analysis and some unsatisfactory deployments to locations without any concrete and positive results in terms of radar coverage and successful shot-downs, radars and guns were all moved in a massive deployment in a short time to a narrow-belt at the English Channel where they had an unobstructed line of sight over the sea and could even see them being launched from France on clear nights. This also prevented collateral damage since those V1s shot over the water would not cause any damage.¹⁷

OR analysts of the US were in close cooperation with their British Allies contributing in solving of many of the issues explained above. One example of the US OR effort towards the end of the War in the Pacific was the analysis and recommendations provided against the Kamikaze attacks. Ship commanders were not able to decide whether to manoeuvre violently or keep straight to better aim with the AA guns onboard while under Kamikaze attack. Through careful analysis, Navy's OR group recommended large ships should manoeuvre violently and small ships should change course slowly. It was observed that those ships under attack that followed those recommendations were hit 29 percent of the time, while those that did not adhere to the recommendations were hit 47 percent of the time.¹⁸

There are ample examples of OR that helped make a difference during the War. It is impossible to list them all here. The examples provided thus far should enable the reader to understand that OR is an applied science that originated from the need to find multi-disciplinary solutions to military operational problems and hint about the different types of problems the analysts had to deal with during those days. Many of these problems still persist today in similar or substantially different forms. Nowadays, the OR analyst is better prepared and armed to deal with them.

RECENT APPLICATIONS OF MILITARY OR

Military OR has come a long way since its origins in the years preceding and during WW2. The techniques and tools developed after WW2 such as linear programming, game theory, other optimization techniques such as non-linear and dynamic programming, stochastic analysis methods, invention of computers, ever-increasing computing power available to analysts, designs

¹⁶ Ibid 457.

¹⁷ Lindsey, George. "Some Personal Recollections of Army Operations Research on Radar in World War II". Canadian Military History. Vol. 4: Issue 2, Article 8. (1995).

¹⁸ Gaither, Norman. 74 (2017).

of experiments, modelling and simulation, data science, statistical methods, and many other tools that armed today's analysts meant more sound and precise analysis with increased insights to old and new problems.

The type of analysis conducted by OR analysts have to answer the burning issues and problems of the day and near future. If one looks at the recent applications of military OR, e.g., those between 2009 and 2014, it is clear that major concerns of decision makers and naturally OR analysts, concentrated on counterinsurgency operations that came about and continued after invasions in Afghanistan and Iraq. Such large-scale invasions and military operations also brought about the need for nation-building efforts. To predict, prevent, and prepare for future instabilities, thus, became a cause for concern for policy makers and the analysts who supported them. These problems still persist and keep analysts busy. A few examples of such recent applications of military OR are presented here to allow the reader to appreciate the different types of evolving support provided by the OR analysts.

Abdollahian, Mark, Brice L. Nicholson, Matthew Nickens, et al. "A Formal Model of Stabilization and Reconstruction Operations" Military Operations Research, vol. 14, no. 3, pp. 5-30 (2009)

Policy makers have been trying to answer questions such as which factors to modify to stabilize a conquered nation with an active insurgency, how to accurately forecast capacity to stabilize specific nations after combat, which factors are the most essential for stabilization and reconstruction (S&R) operations, how should S&R objectives shape planning and operations during combat, the length of the S&R operation, the amount of foreign aid required, and the level of multilateralism. The authors present a differential equations-based model of stabilization and reconstruction after major combat operations. They test their model using regression techniques with empirical data from six S&R operations that took place after 1945. These are the S&R operations in Germany, Japan, Somalia, Haiti, Balkans, Afghanistan, and Iraq. The types of military missions for those nations listed are respectively regime change-reconstruction, partial regime change-reconstruction, humanitarian aid-regime change, regime change-S&R, stop ethnic cleansing-S&R, regime change-S&R, and regime change-S&R. The variables considered are previous state of society/economy, the level of damage caused by military action, continuing hostile activities, post conflict duration, troops per capita, foreign aid & investment, multilateral involvement, and degree of success. In developing their model, they rely on three common basic assumption in the S&R literature. These are: given sufficient levels of the aforementioned variables, nations can be stabilized, outcomes can be shaped by the occupying nation's policy, and pre-existing conditions after major combat operations (initial starting conditions) are determinants of the resources required for S&R operations. Based on existing literature and empirical evidence, the list of variables for their model are classified as endogenous and exogenous variables. The endogenous variables are Damage to Infrastructure, Casualties, Institutional Strength, and Domestic Support for S&R Operation in Occupying Nation, Guerrillas per Thousand Population. The exogenous variables are Foreign Aid Investment, Troops per Thousand Population, Length of Operation, and Multilateralism. Germany and Japan are listed as great examples of S&R effort, whereas Somalia was one the worst failures. Their model also accurately predicted this failure. Furthermore, their model postulates that Somalia operation could have been a success had the

initial force levels and the foreign aid level been sustained at their initial levels for an additional 36 months. On the other hand, the operation in Bosnia and Herzegovina is listed as one of the more successful S&R operations in the twentieth century, yet their model failed to predict this historical outcome with a high degree of accuracy. Regarding Iraq, due to lack of data on specific provinces, their model could not make predictions on the outcome of a partition plan of the country on S&R efforts. Their model projected in 2009 that 48 additional months, expanded multilateralism, a force size of 15 to 25 troops per 1000 population, and expanded foreign aid of around 600 to 800 dollars per capita per annum could enable stabilization in the country. Yet, even though the US had additional funds, it was in no position to provide the additional 230,000 troops required for the S&R effort. The lesson provided from the S&R effort in Iraq is that early avoidance of cost (in funds and troop allocation) would ultimately amplify the commitment of resources required for a successful S&R operation. The authors conclude by providing recommendations to make their model more accurate with more detailed geospatial and temporal data to be able to produce quarterly or monthly estimates and with the addition of more operationally relevant S&R factors.¹⁹

Shearer, Robert and Brett Marvin. "Recognizing Patterns of Nation-State Instability that Lead to Conflict". Military Operations Research, vol. 15, no. 3, pp. 17-30 (2010).

The authors describe a pattern classification methodology developed and adapted for use by the Center for Army Analysis (CAA) in the US as part of the Forecast and Analysis of Complex Threats (FACT) study in 2007. This study postulates that nation-states that experience instability-related conflict are similar with respect to several factors and patterns. Their study replaced several earlier so-called black-box studies and was easier to explain to the less-technically inclined decision makers through a simple geometric interpretation of the pattern classification algorithm. Through validation efforts, they ensured that this methodology could identify those nation-states likely to be involved in instability-induced conflict in the future years. Such a forecast would allow decision and policy makers the leverage to try to prevent and prepare for such contingencies through planning, resource allocation decisions, procurement programs, prepositioning of military assets, language training, and defence planning scenario development to cite a few among many others. They develop Conflict Forecasts and Paths to Conflict predictions for 157 nation-states using data out to 2010, with forecast for following years, using available conflict data from a private organization called Heidelberg Institute of International Conflict Research (HIIK) co-located with the Department of Political Science at the University of Heidelberg. The authors use 13 different feature data of nations from many unclassified sources which are listed in the paper. These are Adult Male Literacy, Caloric Intake, Civil Liberties, Conflict History (from HIIK), Democracy, Ethnic Diversity, GDP per Capita, Infant Mortality, Life Expectancy, Male Unemployment, Political Rights, Religious Diversity, and Trade Openness. They use standard pattern classification algorithms, namely k-Nearest Neighbour and Nearest Centroid, to identify and pictorially depict those conflict-prone nations that would align together based on the 13 features data listed above. The validation and training of the algorithm for classification and forecast accuracy is achieved via a training data set for conflicts between 1993-1997 and a test data set for conflicts with between 1998-2003. One specific forecast they note in the paper regarding conflict forecasts and paths to conflict analysis of 157 nations is about Armenia. They pointed out in 2010 that even though the

¹⁹ Abdollahian, Mark, Brice L. Nicholson, Matthew Nickens, et al. "A Formal Model of Stabilization and Reconstruction Operations" *Military Operations Research*, Vol. 14, No. 3, pp. 5-30 (2009)

IIK database had not reported conflict in Armenia since 1994, their model's Conflict Forecast for that nation-state was reported as high-conflict potential by 2020.²⁰ This turned out to be true via the conflict that took place between Armenia and Azerbaijan in Nagorno-Karabakh and surrounding Armenian-occupied territories between 27 September and 10 November 2020. The technical details of forecast using Principal Components Analysis and Weighted Moving Averages are provided in the paper.

Shearer, Robert. "Operations Analysis in Iraq: Sifting Through the Fog of War". Military Operations Research, Vol. 16, No. 2, pp. 63-71 (2011).

The author describes his experience as an OR analyst through six cases of analysis support in Iraq in 2008. Some of these cases will be mentioned here. He concludes that a good OR analyst needs a solid background in tools and methods of operations research and also the ability to explain the results of analysis to the war fighters and the decision makers. During his tour in Iraq, he works with two different Corps and thus two different staffs and commanders. During the initial weeks, he notices that the OR section has been preparing literally books of bar charts, each containing at least 50 charts, showing a wide range of trends from casualties, direct and indirect fire attacks, IED (Improvised Explosive Device) attacks, caches found etc. These are updated constantly, and they end up spending most of their effort on this in the OR Section rather than producing actionable analysis for the Command Group. Furthermore, no one in the Command Group or staff seemed to pay any attention to their products. Instead of Excel and its standard charts, they decide to use ArcGIS, a geospatial software package, and display, for example, how the attack density changes over a period of two consecutive months displayed on a military map that the decision makers and staff are familiar with. They also color-coded the density of attacks from low to high on the map. They used a feature in ArcGIS that allowed them to subtract the density of one month from the other to display how fast the attacks changed over time and called it the Attack Velocity. Their analysis was in synch with what the division commanders briefed during updates to the Corps Commander. This was well appreciated for about two months when the Assistant Deputy Corps Commander for Operations said he did not understand and never wanted to see that slide again. The Attack Velocity slide never appeared again, and the analysts realized that explanations of the plots were not understood by the staff. On another occasion and upon a request from a general officer, the OR Section was tasked to see if the insurgents were targeting his trips to various Forward Operating Bases (FOB). After careful analysis of data on attacks and coincidence with the general's trips, they did a hypothesis testing using binomial distribution which revealed that there was no relationship and instead of presenting probability mass functions they simply stated that such a probability would equal rolling three sixes in a row with a die. This seemed to convince the general, yet they advised to remove or hide any indications that the passenger on the helicopter was a general officer. Some of his observations and lessons learned are also mentioned throughout the paper such as: "Proximity to the decision maker is essential; it is hard to have an impact on the

²⁰ Shearer, Robert and Brett Marvin. "Recognizing Patterns of Nation-State Instability that Lead to Conflict". Military Operations Research, Vol. 15, No. 3, pp. 17-30 (2010).

plan if you don't have a seat at the table" or "30 minutes of unfettered access to a senior decision maker is invaluable, even at two in the morning".²¹

Kucik, Paul and Elisabeth Paté-Cornell. "Counterinsurgency: A Utility-Based Analysis of Different Strategies". Military Operations Research, vol. 17, no. 4, pp. 5-23 (2012).

There are currently ongoing insurgencies in many countries in the World. This paper provides a model of the dynamics of interaction between a government and an insurgent group, at the micro level of a village, in order to assess strategies to control or defeat an insurgency. The model assumes both sides are rational decision makers and provides probabilistic sub-models of actions of government policy makers and insurgent leaders. Policy makers or those in government may have only their political survival when faced with an insurgency, and consequently may focus on short-sighted response to prevent destructive violence without considering long-term effects of their policies and addressing the root causes of the insurgency. The agent-based simulation model presented in this paper deals with this trade off through the use of utility functions. The model simultaneously uses risk analysis and game analysis to address this strategic problem of applying short-term vs. long-term solutions. The model was tested on a model of Nalapaan village in the Philippines for the period between 2000-2003. The model equips community-level leaders (provincial governors) with a tool to understand the dynamics behind some of their intuitive observations. It provides the leaders with a tool to simulate and see the likely effects of changes in counterinsurgency policy.²²

Schroden, Jonathan, Rebecca Thomasson, Randy Foster, et al. "A New Paradigm for Assessment in Counterinsurgency". Military Operations Research, vol. 18, no. 3, pp. 5-20 (2013).

The paper describes the authors' experience in designing and implementing a different assessment methodology on assessing counterinsurgency operations (irregular warfare) than the one that existed in the doctrine at the time for ongoing operations as part of the International Security and Assistance Force (ISAF) in 2011. This was a direct request by COM ISAF (dual hatted at the time as NATO and the US forces Commander) from the Afghan Assessment Group (AAG) in theater. Military assessment is a feedback mechanism for the commander on whether his plan works, and if not, makes recommendations for change. NATO doctrine on operations assessment is heavily rooted in the language and ideas of Effects-Based Approach to Operations (EBAO), debated and partially rejected for conventional operations by the US military. The authors deliberately decided not to use this methodology. The US and NATO methodology for campaign assessment included several campaign objectives and lines of operation (LOO) leading to them. On each LOO, lay several intermediate objectives (decisive conditions) as indicators of incremental progress towards the operational/campaign objectives. Each intermediate objective is assigned a set of mostly quantitative metrics to determine if the objective had been achieved or not and how close to achieving it. These metrics were displayed on a traffic-light like colour coding to show

²¹ Shearer, Robert. "Operations Analysis in Iraq: Sifting Through the Fog of War". Military Operations Research, Vol. 16, No. 2, pp. 63-71 (2011).

²² Kucik, Paul and Elisabeth Paté-Cornell. "Counterinsurgency: A Utility-Based Analysis of Different Strategies". Military Operations Research, Vol. 17, No. 4, pp. 5-23 (2012).

their achievement level, i.e., red being bad, green being good, and yellow/amber somewhere in the middle. This imprecise colour coding has been a point of discussion. The authors also found this methodology not holistic enough, saw a need for qualitative input including subordinate commanders' thoughts. They also LOOs were an artificial decoupling of the problem set being addressed. After going through all the relevant literature, talking to analysts, commanders in theatre, and looking at higher strategic guidance, they recommended to have two types of assessment, one on Strategic and the other on Campaign. They conducted both assessments along four system elements, namely Security, Governance, Socioeconomics, and Regional Relations. The last one was recommended by the authors. For strategic assessment, each of these four had sub-elements underneath. For campaign assessment, essential tasks to be achieved corresponding to those four areas were listed. They determined standards on which the accomplishment of essential tasks would be reported. These standards were levels 1 through 5, 1 being bad and 5 being good. Progress performance would be reported on what is called a radar chart for the campaign assessment and standard reporting templates were used for each essential task. Furthermore, each subordinate unit commander could see what the other had reported, thus allowing fruitful discussions. The reporting was a mix of qualitative and quantitative. One hour presentation was followed by a five-hour discussion by the Commanders. Outputs of the AAG were the Quarterly Strategic Assessment Report (QSAR), which would be sent to Joint Forces Command-Brunssum, and ISAF Commander's Assessment Conference. The new assessment methodology had several pros and cons as mentioned by the authors in the paper, yet it was used to assess progress in a counterinsurgency as part of ISAF operations.²³

CURRENT APPLICATIONS OF MILITARY OR

Invasion of Georgia in 2008 and invasion and annexation of Crimea in 2014 were wake-up calls for a more assertive Russia with conventional forces. The changing political and military realities again dictated the need for a shift in analysis from counterinsurgency operations to analysis of large scale, force-on-force operations of conventional forces, reminiscent of Cold War times. Below, are some of such OR analysis examples to give the reader a flavour of how OR and its methods support decision making for such situations. There are also two technical analysis papers on fire support and anti-submarine operations, reminding those similar issues of WW2 with more advanced weapon systems.

Paciencia, Todd J, Daniel J. Richmond, John J. Schumacher, et al. "A Framework and System for Theatre Air Attrition Modelling". Military Operations Research, vol. 23, no. 2, pp. 41-60 (2018).

The authors present a framework, with a desired fidelity and a reasonable computation time, to calculate blue (friendly) air attrition and conduct force structure analysis by the Headquarters Air Force Studies, Analysis, and Assessments. The Theatre Attrition Modelling System (TAMS) uses the existing AFSIM (Analytic Framework for Simulation, Integration, and Modelling) to provide high-fidelity mission data, and uses the resulting attrition grid to simulate

²³ Schroden, Jonathan, Rebecca Thomasson, Randy Foster, et al. "A New Paradigm for Assessment in Counterinsurgency". Military Operations Research, Vol. 18, No. 3, pp. 5-20 (2013).

aircraft routing against enemy threats. Its higher fidelity compared to existing tools and significantly less computational burden allows a more rapid analysis capability for the US Air Force.²⁴

Rogers, Matthew B, Brandon M. McConnell, Thom J. Hodgson, et al. “A Military Logistics Network Planning System” Military Operations Research, vol. 23, no. 4, pp. 5-24 (2018).

The US Military’s supply network consists of 24 wholesale supply locations, around 33,000 retail supply locations in nearly 86 countries. It utilizes 10 different transportation modes, receives around 50,000 daily requisitions, and manages an inventory of 2.4 million lines which total close to \$109 billion in inventory. The US Army uses a database system composed of three different enterprise resource planning (ERP) tools and it is powered by the commercial off-the-shelf software system SAP. One of the three ERP systems is Global Combat Support System- Army (GCSS-Army, <http://gcss.army.mil>). The tool presented in this paper can be used with GCSS to create a planning tool to determine end-to-end logistical requirements for the US Army. The authors present and demonstrate the utility of a Military Logistics Network Planning System (MLNPS) that uses advanced analytics and mission-based forecasting in order to predict the demand for military repair parts, identify prospective choke points in an existing logistical network, and proposes alternatives to eliminate those choke points. The MLNPS can be run daily to ensure the US Army’s logistics network operates in an efficient and cost-effective manner. It can also be run to determine the impact of potential disruptions such as enemy activity or austere weather conditions on the logistics network. It can be used during contingency planning and crisis action planning to determine logistical implications of the plan. The validation of the model involved using logistical data from the 2003 invasion of Iraq by applying the tool to Operation Iraqi Freedom (OIF) planning scenario to demonstrate the model’s functionalities. The tool’s capabilities to predict the location, timing, and magnitude of logistical backlogs (queueing) are demonstrated using data both from OIF and a notional operation scenario in Africa, southern Sudan, involving a notional task force consisting of a division-size unit deploying from continental United States (CONUS) to Africa and its logistical sustainment network.²⁵

David, Israel. “An Adaptive Mix Correction for Fire Support in Combat Operations”. Military Operations Research, vol. 24, no. 4, pp. 23-36 (2019).

When calculations are made to hit a target with an artillery gun, several factors such as range and location of the target (to calculate elevation and deflection of the gun), muzzle velocity (initial speed of the projectile), wind direction and speed are taken into account among other things. These calculations are never perfect and the first round on the target needs to be observed and adjusted by the forward observer in order to get sufficiently close to the target in subsequent firings, so that a fire-for-effect (all guns in a battery fire at the same target) command can be given. This fire adjustment is also called registration. The author argues that it is possible to use the information gathered while firing on this first target, to be able to shift fire on a different target, and fire for effect on the second target without having to adjust fire for a second time. The author presents a linear model and a constrained quadratic optimization problem for the proper mix of physical and

²⁴ Paciencia, Todd J, Daniel J. Richmond, John J. Schumacher, et al. “A Framework and System for Theater Air Attrition Modeling”. *Military Operations Research*, Vol. 23, No. 2, pp. 41-60 (2018)

²⁵ Rogers, Matthew B, Brandon M. McConnell, Thom J. Hodgson, et al. “A Military Logistics Network Planning System” *Military Operations Research*, Vol. 23, No. 4, pp. 5-24 (2018)

environmental factors, where the optimal mix depends on the given second target and thus is adaptive. The resulting shift accuracy is compared to that of an unadjusted fire and also to that of the currently used firing-shift algorithm. The author claims that this adaptive mix correction algorithm, still with room for improvement, could have a big impact on adjusting artillery fire.²⁶

Where to Dip? Search Pattern for an Antisubmarine Helicopter Using a Dipping Sensor
Author(s): Roey Ben Yoash, Michael P. Atkinson and Moshe Kress Source: *Military Operations Research*, vol. 23, no. 2 (2018), pp. 19-40.

Antisubmarine warfare was an important topic in WW2 as explained previously. It was also the fashion until the end of the Cold War. It has become a concern for the US in the wake of the situation in South China Sea and the re-emergence of an assertive Russia. The authors examine the effective usage of a helicopter equipped with a dipping sonar for antisubmarine warfare (ASW) missions to determine the dipping pattern and frequency. They consider the effects of helicopter speed and range, submarine speed, sensor detection radius, and travel time to the point of detection (via a surface ship with a sonar, anti-sub aircraft such as P-8, or a satellite), on the optimal dipping pattern. They determine that submarine velocity and submarine arrival time are the most critical. They recommend disjoint dips of the sonar unless the submarine velocity is known with a certain probability.²⁷

Klipstein, Michael and Kent D. Wall "A Picture Is Worth a 1,000 Words". Military Operations Research, vol. 25, no. 4, pp. 23-41 (2020).

The authors present a risk management decision aid for commanders in an offensive cyber operation setting. The four-question definition of risk applied to offensive cyber operations involve the following questions: What can go wrong? How likely is it to go wrong? If it goes wrong, what are the consequences? How do I feel about the consequences? Commander's objective hierarchy presented in the paper includes on top the objective to Maximize Effectiveness (of offensive Operations) It has the following sub objectives listed underneath: To Maximize Damage Inflicted, To Maximize Intel Obtained, To Minimize Detection, To Minimize Attribution if Detected, To Minimize Compromise if Detected. For each of these, the authors develop Commander's value functions. They use a multi-objective decision making methodology to capture commander's preferences. A bootstrap methodology is used to produce estimates of uncertainty in organizational subject matter experts (SMEs) estimates. This information is presented on a scatter plot diagrams (hence a picture is worth a thousand words!) for each risk management alternative. They demonstrate the implementation of their methodology with a risk management problem in offensive cyber warfare using real practitioners. 60 offensive cyber planners (31 military and 29 civilians) from six combatant commands of the US Department of Defence take place in the experiment.²⁸

²⁶ David, Israel. "An Adaptive Mix Correction for Fire Support in Combat Operations". *Military Operations Research*, Vol. 24, No. 4, pp. 23-36 (2019).

²⁷ Where to Dip? Search Pattern for an Antisubmarine Helicopter Using a Dipping Sensor Author(s): Roey Ben Yoash, Michael P. Atkinson and Moshe Kress Source: *Military Operations Research*, Vol. 23, No. 2 (2018), pp. 19-40.

²⁸ Klipstein, Michael and Kent D. Wall "A Picture Is Worth a 1,000 Words". *Military Operations Research*, vol. 25, no. 4, pp. 23-41 (2020).

CONCLUSIONS

This paper provides a glimpse of Military OR's origins, recent past, and current application areas. This is by no means a fully comprehensive review of OR's origins, and current application areas. Yet, the author believes that there is enough flavour of the examples of initial applications of OR to ensure the understanding of how OR developed as an applied science in the years preceding and during WW2. In order to show the evolution of this applied discipline to its current state, recent and current examples are also provided. The author restricts, intentionally, the review to only the military applications of OR. The development of OR as a scientific discipline in the US, in other countries, and in NATO in the years after WW2 could be included in future studies of the subject. OR support during Korean, and Vietnam Wars could be explored in future studies as well, to provide a more detailed picture of the evolution of OR after WW2. The author believes that civilian applications of OR in the industry currently and also after WW2, development of its societies, and curricula in universities all over the world should be the subject of an entirely separate paper.

BIBLIOGRAPHY

- Abdollahian, Mark, Brice L. Nicholson, Matthew Nickens, et al. "A Formal Model of Stabilization and Reconstruction Operations" *Military Operations Research*, vol. 14, no. 3, pp. 5-30 (2009).
- David, Israel. "An Adaptive Mix Correction for Fire Support in Combat Operations". *Military Operations Research*, vol. 24, no. 4, pp. 23-36 (2019).
- Gaither, Norman. "Historical Development of Operations Research (1940-1960)". *Academy of Management*. Published Online: 13 Dec 2017
<https://doi.org/10.5465/ambpp.1986.4976815>
- Klipstein, Michael and Kent D. Wall "A Picture Is Worth a 1,000 Words". *Military Operations Research*, vol. 25, no. 4, pp. 23-41 (2020).
- Kucik, Paul and Elisabeth Paté-Cornell. "Counterinsurgency: A Utility-Based Analysis of Different Strategies". *Military Operations Research*, vol. 17, no. 4, pp. 5-23 (2012).
- Larnder, Harold. "OR Forum—The Origin of Operational Research." *Operations Research*, vol. 32, no. 2, pp. 465-476. (1984)
- Lindsey, George. "Some Personal Recollections of Army Operations Research on Radar in World War II". *Canadian Military History*. vol. 4: no. 2. (1995).
- McCloskey, Joseph F. "OR Forum-British Operational Research in World War II." *Operations Research*, vol. 35, no. 3, pp. 453-470. (1987). <https://doi.org/10.1287/opre.35.3.453>
- Paciencia, Todd J, Daniel J. Richmond, John J. Schumacher, et al. "A Framework and System for Theater Air Attrition Modeling". *Military Operations Research*, vol. 23, no. 2, pp. 41-60 (2018).
<https://doi.org/10.1287/opre.32.2.465>
- Rogers, Matthew B, Brandon M. McConnell, Thom J. Hodgson, et al. "A Military Logistics Network Planning System" *Military Operations Research*, vol. 23, no. 4, pp. 5-24 (2018)
- Shearer, Robert. "Operations Analysis in Iraq: Sifting Through the Fog of War". *Military Operations Research*, vol. 16, no. 2, pp. 63-71 (2011).

- Shearer, Robert and Brett Marvin. “Recognizing Patterns of Nation-State Instability that Lead to Conflict”. *Military Operations Research*, vol. 15, no. 3, pp. 17-30 (2010).
- Schroden, Jonathan, Rebecca Thomasson, Randy Foster, et al. “A New Paradigm for Assessment in Counterinsurgency”. *Military Operations Research*, vol. 18, no. 3, pp. 5-20 (2013).
- Yoash, Roey Ben, Michael P. Atkinson and Moshe Kress “Where to Dip? Search Pattern for an Antisubmarine Helicopter Using a Dipping Sensor”, *Military Operations Research*, vol. 23, no. 2 (2018), pp. 19-40

Deniz Harp Tarihçisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu

Hüseyin Fevzi Kurtoglu: a Naval Officer and a Military Historian

Evren MERCAN¹

Araştırma Makalesi

¹ Dr.

[ORCID: 0000-0002-4750-9221](https://orcid.org/0000-0002-4750-9221)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Evren MERCAN

E-posta/E-mail:

emercans@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

17 Ocak 2021

Revizyon talebi/Revision

Requested:

20 Şubat 2021

Son revizyon /Last revision:

04 Mart 2021

Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2021

Atıf/Citation:

Mercan, Evren. "Deniz Harp Tarihçisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoglu". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 2, no. 1 (2021): 17-37.

Özet

Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı yıllarında bahriyede muhtelif görevler alan Fevzi Kurtoglu, aynı zamanda tarihe olan ilgisinden dolayı da Çarkçı Mekteb-i Bahriye-i Şahane, Bahriye Mektebi, Deniz Lisesi ve sair eğitim gemilerinde uzun yıllar tarih öğretmenliği vazifesini ifa etmiştir. Kendisinin Türk deniz harp tarihindeki "boşlukları doldurma" gayretiyle kaleme aldığı makale ve kitaplar, günümüzde hâlâ referans kaynak olmayı sürdürmektedir. İlginç bir şekilde Türk deniz harp tarihçiliğindeki bu özgül ağırlığına rağmen kendisi ve hayatına dair neredeyse hiçbir çalışmanın yapılmaması, hatta yazdığı eserlere ilişkin tafsilatlı ve doğru bir bibliyografyanın dahi bulunmaması düşündürücüdür. Bu çalışmanın hedefi Türk deniz harp tarihinde önemli bir yeri dolduran bahriyeli tarihçi Fevzi Kurtoglu'nun askerî safahatı, eserlerinin olabildiğince eksiksiz bibliyografyasını ortaya çıkartmak ve ayrıca tarihçiliği üzerine bir dizi kritikte bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Bahriyesi, Türk Deniz Harp Tarihi, Bahriye Mektebi, Türkiye Cumhuriyeti, Fevzi Kurtoglu

Abstract

Having assumed various duties in the Navy during the most turbulent years of the Ottoman Empire due to his interest in history, Fevzi Kurtoglu also served as a history instructor at the Imperial Naval Engineering School (*Çarkçı Mekteb-i Bahriye-i Şahane*), Naval Academy, Naval High School and various training ships for many years. Articles and books he penned with an effort to "fill in the gaps" in Turkish naval history still continue to be reference sources today. Interestingly enough, despite his particular contributions in Turkish naval history, practically no work has been carried out on him or his life, and not even a detailed and accurate bibliography of his works is extant is thought provoking. While the objective of this study is to reveal the military phase of Naval Historian Fevzi Kurtoglu, who holds an important place in the history of Turkish naval warfare, and reveal the most complete bibliography of his works, it also aims to conduct a critical review of his historiography.

Key Words: Ottoman Navy, Turkish Naval History, Turkish Naval Academy, The Republic of Turkey, Fevzi Kurtoglu

GİRİŞ

Türk deniz harp tarihçiliği içerik zenginliği açısından tatminkâr olmasa da oldukça eskiye dayanan derin köklere sahiptir. Bunda teoriyi pratiğe dökme niyetiyle kendi tecrübelerini paylaşma ve bunları gelecek nesillere intikalinde deniz tarihini bir isnat olarak kabul edilmesinin etkisi yadsınmaz. Yeni nesillerin deniz ortamını kavramasında, platform üzerinde yaşamın idamesinde ve deniz harbinin icrası noktasında kadim tecrübelerle dayanma ihtiyacı, deniz harp tarihçiliğinin de kök salmasındaki en önemli amillerden biridir. Bu yüzdendir ki Türk deniz tarihçiliğinin ilk örnekleri sayılan Kâtip Çelebi, Piri Reis, Seyyid Muradi Reis, Seydi Ali Reis, Çâkerî İsmâil ve Yusuf Efendi gibi Klasik Dönem vakanüvis ve denizcilerin eserleri günümüzde hâlâ kaynak eser olarak önemini sürdürmektedir.

19'uncu yüzyılın son çeyreğinde, Sanayi Devrimi'ni arkasına almış teknolojik ilerlemelerin denizcilik sahasında da kendisine yer bulmasıyla birlikte bahriyeli personelin yetiştirilmesi ve buna bağlı olarak yeni harp doktrinlerinin ortaya çıkarılmasında daha sistematik bir tarih yazımına ihtiyaç hiç olmadığı kadar kendini göstermişti. Türk deniz harp tarihçiliği geleneğinin oluşmasında ve bunun Cumhuriyet Dönemi'ne de sirayet etmesinde birinci nesil olarak tabir edebileceğimiz asker kökenli yazarlar bu ihtiyacı karşılamakta öncü rolü üstlendiler. Bunlar arasında en önemlileri başta Saffet Bey (1870-1913) ve Süleyman Nutku / Nutki (1854-1924) olmak üzere Hüsnü Tengüz (1874-1950), Ali Rıza Seyfioğlu (1879-1958), Ahmet Rasim Barkınay (1881-1950) ve Emir Ali Haydar Alpagut (1886-1937)'dur. Geç dönem Osmanlı Donanması'nda görev alan bu bahriyeli subayların muharebelerde edindikleri tecrübe ve sair birikimleri Cumhuriyet Donanması'na aktarmaları, hatta daha da ileri taşınmaları, deniz harp tarihi alanında birçok özgün eserin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur.

Elbette asker kökenli bu tarihçilerin, en az bir yabancı dil ve Osmanlı Türkçesine hâkim olmaları, yakın tarihteki deniz muharebelerinin bir kısmına ya bizzat iştirak etmeleri ya da şahit olmaları deniz harp tarihinde özgün sayılabilecek eserler vermelerindeki en büyük avantajlarıydı. Tüm bu yazarlar *Deniz Mecmuası*, *Mecmua-i Fünûn-u Bahriyye*, *Ceride-i Bahriyye*, *Risale-i Menkûte-i Bahriyye*'nin ortaya çıkışına önayak olmuşlar ve modern anlamda Türk deniz harp tarihi yazımının nüvesini oluşturacak bu mecmualarda kendi gözlem ve tecrübelerine yer verme fırsatı bulmuşlardır¹. Öncü addedilecek bu birinci nesil deniz harp tarihçilerinin ardılları olarak ikinci nesilde Emrullah Nutku (1902-1962), Afif Büyüktuğrul (1907-1985), Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu (1912-1963), Emin Yakıtıl (1915-1989) Fahri Çoker (1913-2001), Osman Tevfik İnci (1905-1986)'nin yanında daha ileri yıllarda Deniz Kuvvetleri'nin yayınlarına katkı sağlayan İ. Bülent Işın, Erdoğan Dümen, Coşkun Güngen ve Hayati Tezel sayılabilir.

Bu sürece olumlu katkı sağlayan ve Türk deniz harp tarihi alanında kaynak kitap sayılacak bir hayli eserin neşredilmesinde asker kökenli, birinci nesil bir diğer önemli şahsiyet de Fevzi Kurtoğlu'dur. Bu çalışmanın amacı, Türk deniz harp tarihçiliğinde önemli bir yeri dolduran ancak doğru düzgün herhangi bir araştırmaya konu olmamış bahriyeli tarihçi Fevzi Kurtoğlu'nun askerî

¹ Bu yazarlar dışında da aynı dönemde denizcilik tarihine ağırlıklı makalelerle katkıda bulunan Mehmet Şükrü, Sait Talat, Mithat Işın, Saim Besbelli, Sermet Gökdeniz, H. Sami, Ahmet İsmail, Abdurrahman Şeref ve Ruhi Develilioğlu gibi bahriye subayı müellifler de bulunmaktadır. Bkz. Salih Murat Hatip, "Cumhuriyet Dönemi Denizcilik Tarihçileri Üzerine Analitik Bir İnceleme: Bahriye Kökenli Deniz Tarihçileri ve Eserleri", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 4(2000): 60, 64.

safahatı, eserlerinin bibliyografyasını ortaya çıkartmak ve ayrıca tarihçiliği üzerine bir dizi kritikte bulunmaktadır.

HAYATI VE ASKERİ SAFAHATI

Hasan oğlu Hüseyin Fevzi Efendi (Kurtoğlu) 1889 yılında (Hicri 1306 - Rumi 1304) İstanbul'un Tophane semtinde dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini bitirdikten sonra denizciliğe meraklı olmasından dolayı 14 Eylül 1908'de Heybeliada'da bulunan Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye-i Şahane'ye girdi. 14 Temmuz 1910'da Mülâzım-ı Sani rütbesiyle mezun olduktan kısa süre sonra *Asar-ı Tefîk* zırhlı korvetinde “mühendis” statüsünde² sınıf eğitimine başladı. Aynı görevi 31 Ekim 1910'da *Sultaniye* Vapuru ve 23 Ağustos 1911'de *Turgut Reis* muharebe gemisinde³ de sürdürdü. 1 Ağustos 1912'de Mülâzım-ı Evvel rütbesine terfi edilmesinin ardından Trablusgarp Harbi boyunca bir yanda *Turgut Reis*'te hizmet ederken diğer yandan da geçici görevle *Azîziye*'de ve *Fuad* vapurunda bulundu. 16 Kasım 1912'de Bahriye Nezaretinde (Merkez)'e çekilen Mülâzım-ı Evvel Fevzi, Balkan Harbi'nin sonuna kadar bu görevde kalmış ve 28 Kasım 1913'te *Bezm-i Âlem* vapuru, 11 Nisan 1914'te *İstanbul* Vapuru'nda bölük zabiti olarak vazifesini ifa etmiştir. Osmanlı Donanması için Birleşik Krallık'tan sipariş edilen iki adet süper-dretnot muharebe gemisinden⁴ biri olan *Reşadiye*'ye⁵ 26 Mayıs 1914'te bölük zabiti unvanıyla ataması yapılsa da gemilere el konulmasıyla birlikte 30 Ağustos'ta yine kendisinin Merkez'e çekilmesine karar verilmiştir. Kısa süre Dersaadet Liman Dairesi'nde çalıştıktan sonra Mekteb-i Bahriye-i Şahane'de teftiş zabiti (4 Ocak 1915), müteakiben ilmî çalışmalara ilgisinden ötürü 1 Mart 1916'de Coğrafya Muallimi olarak, daha sonra 22 Ağustos 1916'da Çarkçı Mekteb-i Bahriye-i Şahanesi'nde yine aynı alanda muallimlik yaptı.

Ne var ki Birinci Dünya Harbi şartlarında tekrar donanma hizmetine geri dönmek mecburiyetinde kalan Mülâzım Fevzi, 21 Eylül 1918'de yüzbaşılığa terfi etti. Bu zaman zarfından okul gemisine dönüştürülen *Muin-i Zafer* zırhlı korvetinde ve *Aydın Reis* gambotunda bölük zabitliği

² Bu yıllarda Bahriye Mektebi; dört yıl idadi, iki yıl harbiye ve iki yıl da denizde eğitim gemisinde geçmek üzere toplamda sekiz yıl teorik ve pratik eğitimin verildiği bir eğitim kurumuydu. Denizde eğitim gemisinde sınıf okulu için iki yıl görev icra eden mülâzımlara da “mühendis” denirdi. Bkz. Mehmet Korkmaz, “Ali Haydar Emir Alpagut: Hayatı ve Eserleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı/Issue: 35, (2019): 59.

³ 1894'te inşa edilen 10 bin tonluk SMS *Weissenburg*, Alman İmparatorluk Donanması'ndaki deniz aşırı görev yapabilecek ilk dretnot öncesi muharebe gemisiydi. 1910 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınan bu muharebe gemisi, *Turgut Reis* ismiyle Osmanlı Donanması'na katılmıştı. 1950 yılındaki sökümüne kadar hem Osmanlı hem de Cumhuriyet donanmalarında aktif hizmette bulunmuştur. Bilgi için bkz. Bern Langensiepen ve Ahmet Gülerüz, *1828-1923 Osmanlı Donanması*, (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2000): 123.

⁴ 1906 yılında HMS *Dreadnought*'un denize indirilmesiyle birlikte deniz harbinin dinamikleri baştan aşağı değişmişti. Deniz harp platformlarının sınıflandırmasında adeta bir milat kabul edilmesinin en önemli nedeni kendinden önce inşa edilmiş tüm muharebe gemilerinden daha güçlü koruma (zırh), ateş gücü ve sürate avantajına sahip olmasıydı. Dretnotların hizmete girmesinden beş yıl sonra deplasman, taşıdığı toplar ve bunların platform üzerindeki konumu ve sürat nispetinde ciddi iyileştirmelerin yapıldığı yeni bir “süper dretnot” (Super-dreadnought) sınıfı ortaya çıkmıştı. Bu sınıfın ilk örneği ise 22 bin tonluk HMS *Orion*'du. Daha geniş bilgi için bkz. Anthony Bruce, *An Encyclopedia of Naval History*, (New York: Checkmark Books, 1999), 115, 276.

⁵ Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti tarafından halktan toplanan yardımlarla 1911 yılında İngiltere'ye sipariş edilen ve inşa aşamasında *Reşadiye* ve *Sultan Osman* adları verilen bu dretnotlara, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması bahane edilerek İngiliz Hükümeti tarafından el konulmuştu. Osmanlı Devleti'nin istikbali açısından yaşamsal roller biçilen bu gemilere el konulma hadisesi hem devlet ricalinde hem de toplumda ciddi bir infiale yok açacaktı. Konuyla ilgili derinlemesine bir çalışma için bkz. Serhat Güvenç, *Osmanlıların Dretnot Düşleri: Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011). Bu iki gemiyle ilgili bir yüksek lisans çalışması için bkz. Rasim Ünlü, “Tarihimizde Reşadiye ve Sultan Osman-ı Evvel dretnotları”(basılmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007).

görevine devam etti. Harbin sonundan 1921 yılı sonuna değin *Urla* vapuru, *Hızır Reis* gambotu, *Yavuz* muharebe kruvazörü ve *İzzeddin* vapurunda aynı görevi sürdürdü. Bahriyedeki personel açığını kapatmak için açılan Efrâd-ı Cedide Mektebi'nde 15 Kasım 1921'de yıllara sarı tecrübe kazandığı bölük zabıtlığı görevi uhdesinde kalmak şartıyla birkaç ay sonra eğitim gemisine çevrilen *Hamidiye* muhafazalı kruvazöründe tahsil gören güverte mühendislerine deniz tarihi dersi vermek için “muallim” sıfatıyla ataması yapıldı. Aynı şekilde 1923-1926 yılları arasında Bahriye Mektebi'nde tarih muallim muavini görevini üstlenen Yüzbaşı Fevzi, maaşını eğitim kurumundan almasını karşılık donanmadaki personel açığından dolayı donanmadaki aktif hizmetteki gemilerde üç ay müddetle staj gördükten sonra geçici görevle Donanma Kumandanlığı emrine girdi. 18 Haziran 1928 tarihinde İzmit'te teşkil edilen Kocaeli Müstahkem Mevki Grup Kumandanlığı'nda iase ve levazım zabıtlığı görevini deruhte etti. Aynı yılın Ağustos ayında Kıdemli Yüzbaşı olarak terfi edilmesiyle bizatihi Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından 2 Aralık 1928'de Genelkurmay Harp Tarihi Encümeni Deniz Şubesi (Tarih-i Harb-i Bahri Şubesi) müdür vekilliğine tayin edildi. Bu atamayı fırsat görerek kendisini Türk Denizcilik Tarihi'yle ilgili araştırmalara hasreden Kıdemli Yüzbaşı Fevzi, *Deniz Muharebeleri ve Kurum Harbi* adlı ilk eserini de Ankara'da bu vesileyle kaleme alabilmişti. Birkaç yıl sonra askerî liselerin öğretmen açığını karşılamak maksadıyla İstanbul Dârülfünunu'nda açılan imtihana girerek formasyon eğitimi aldı. 4 Ağustos 1931'de kıdemli yüzbaşı rütbesindeyken kendi talebi ve ehliyetine binaen 1637 no.lu kanunun ikinci maddesi gereğince dördüncü sınıf askerî muallimliğe nakli gerçekleşti. Ocak 1931'den itibaren Deniz Lisesi'nde tarih muallim muavinliği görevini üstlendi. Askerî safahatında tahakkuk eden kıdemi Türk-İtalyan Harbi'nden iki, Balkan Harbi'nden bir ve Harb-i Umumi'den beş senedir.⁶

1934 yılında Kıdemli Yüzbaşı Fevzi'nin Kasımpaşa'daki Deniz Harp Okulunda yapılacak imtihanlarda deniz tarihi mümeyyizliğine atanmasına karar verildi. 16 Kasım 1934 tarihinde Deniz Lisesi askerî muallimi Fevzi Kurtoğlu kanuni hizmet süresini doldurduğundan ihtiyat sınıfına nakledilmek üzere Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal'in imzaladığı kararname ile emekliğe ayrılmıştır⁷. Takip eden süreçte okulun Mersin'e nakledilmesiyle birlikte kendisi hastalığına dek burada ikamet etmiş ve 1944'te fazlasıyla yıpratıcı mesai nedeniyle “dimağ yorgunluğundan” hastalanarak vazifesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Soyadı kanununun çıkmasından sonra Kurdoğlu (daha sonra Kurtoğlu) soyadını alan Fevzi Bey, 17 Ağustos 1945'te geçirdiği kalp krizi sonucu hayata gözlerini yummuştur⁸. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi ve Başbakanlık arşivlerinde uzun mesai harcayan, 1933 ve 1937 yıllarında tertiplenen Türk Tarih Cemiyeti kongrelerine katılan Fevzi Kurtoğlu'nun araştırmaları ağırlıklı Türk haritacılığı ve deniz harp tarihi üzerinedir⁹. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Fevzi Kurtoğlu'nun ölümünden kısa bir süre sonra yazdığı bir yazıda kendisini “çok çalışkan, halûk, feraset sahibi, herkesle iyi geçinen, bildiklerini

⁶ Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Zabitan Künye Defteri 7/1216. Harbiye sınıfına girişi 14 Eylül 1908, Mülazım-ı Sâni (14 Temmuz 1910), Mülazım-ı Evvel (1 Ağustos 1912), Yüzbaşı (21 Eylül 1918), Kıdemli Yüzbaşı (30 Ağustos 1928) ve Askerî Muallim (30 Ağustos 1931). Fevzi Kurtoğlu en son askerî muallim olarak emekli olmuştur.

⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, (BCA), 91-37-12, 2 Kasım 1934.

⁸ Deniz Mecmuası'nın 1 Mayıs 1946 tarihli 377 'inci sayısında Fevzi Kurtoğlu'nun vefatına ilişkin İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kendisi hakkında kaleme aldığı makalesine yer verilmiş ve “*Bu yazıyı sahibelerimiz arasında yayınlamakla merhumun aziz hatırasına karşı son vazifemizi yaptığımızı kani bulunuyoruz*” kısa notu iliştilmiştir. Bkz. *Deniz Mecmuası*, cilt:58, Sayı: 377, 1 Mayıs 1946, s. 129-131.

⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, “Hüseyin Fevzi Kurtoğlu”, TDV DİA, cilt 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı (2002): 450-451.

cömertçe paylaşmayı seven, mütevazı, memlekete borçlu olduğu görevini ziyadesiyle yapmış, sessiz ve dürüst bir kişi” olarak ifade etmiştir.¹⁰

ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fevzi Kurtoğlu'nun hem popüler tarih hem de resmî tarih yazımında birbirinden bağımsız onlarca kitap, makale ve mecmua eklerini kaleme alması, günümüzde tüm eserlerine erişim imkânını kısıtlayan etmenlerden biri olmuştur¹¹. Tespit edilen yayınlarında işlenen konunun kahir ekseriyette deniz harp tarihiyle alakalı olması, kendisinin alandaki derinliğine vukûfiyetine de işaret etmektedir. Muharip deniz subayı olmasından ötürü eserlerinde deniz harbinde kullanılan âlet, edevat ve platformlara aşina olan Fevzi Bey, dünya çapındaki denizcilığe ilişkin tarihsel perspektifte teknik bilgiye haiz bir müelliftir. İyi derecede İngilizce ve metin takip edebilecek kadar Almanca yabancı diline vakıf olması, Osmanlı dışındaki ağırlıklı Batı deniz harp tarihi literatürüne de alaka göstermesine hatta bu minvalde vuku bulan muharebelerle ilgili eserler ortaya çıkarmasına ön ayak olmuştur¹². Bunun yanında Osmanlı Türkçesi arşiv kaynaklarına inme hususunda engeli bulunmayan Fevzi Kurtoğlu'nun, genellikle çalışmalarında künye/kaynak bilgisi vermese de yazdıklarının bir kısmını arşiv belgelerine dayandırdığı bir gerçektir. Özellikle Topkapı Sarayı Arşivi, Başvekâlet Arşivi ve Deniz Müzesi Arşivi'nden temin ettiği kanunname, hatt-ı hümayun, askeri kumandan ve reislerin harp meydanlarından gönderdikleri mektup ve raporların yanında kitabeler ve emirnameler olmak üzere birçok arşiv belgesinden istifade etmiştir. Ayrıca Fevzi Kurtoğlu'nun çalışmalarında, *Aşıkpaşazâde*, *İdris-i Bitlisî*, *Hoca Sâdeddin Efendi*, *Celâlzâde Mustafa Çelebi*, *Pirî Reis* gibi Osmanlı kronik yazarlarına ve vakanüvislerin eserlerine de önemli ölçüde referans verilmektedir.

Türk deniz harp tarihçiliğinde önemli bir yeri olan yine bahriye kökenli Ali Haydar Emir Alpagut'un asistanlığını yapan Fevzi Bey, eserlerinde ağırlıklı muharebe tarihi üzerine odaklansa da Osmanlı Bahriyesi'nde görev almış Barbaros Hayrettin, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Turgut Paşa gibi önemli komutanların biyografilerine ve bunların Osmanlı deniz gücünün gelişimine olan etkisine de geniş yer vermiştir. Bunun yanında Fevzi Bey'in haritacılık, takvim ve sancaklar gibi muhtelif konularda da incelemeleri bulunmaktadır. Mesela, *Türk Süel Alanında Harita ve Krokilere Verilen Değer ve Ali Macar Reis Atlası* adlı kitabında Osmanlı ordularının sevk ve idaresindeki başarısını harita, kroki ve plan gibi materyallerin iyi kullanımına bağlamaktadır. Bu çalışmada kale muhasara planları, Ege Denizi, Akdeniz, Karadeniz ve Marmara'nın plan ve haritalarını ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde kendisinin *Sancağımızın Tarihi ve Türk Bayrağı ve Ayyıldız* adlı eserlerinde de sancak ve bayrağın tanımlarına, antik çağdan itibaren tarihi gelişimine değinmiş ve sonrasında bunlarla ilgili kavramsal tartışmalara girmiştir.

Fevzi Kurtoğlu'nun farklı nitelikteki eserlerinde çağdaşı diğer müelliflere (Mithat Işın, H. Sami, Ali Haydar Emir ve vb.) benzer biçimde, dönemin şartları esas alındığında anlaşılacak düzeyde Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan Osmanlı Türkçesi ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır. Şu var ki, kendisinin üslubu motomot bir çeviriye andıracak düzeyde deskriptif/betimleyici olması ve

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Biyografi: Fevzi Kurtoğlu”, *TTK Belleten*, Cilt: IX Sayı: 36 (Ekim 1945): 505-508.

¹¹ Kendisinin ulaşılan bu kitap ve makalelerinin dışında çok sayıda yazısı olduğu, fakat bunların farklı süreli yayınlarda bulunduğu göz önünde tutulduğunda tamamının tespit edilip derlenmesinin uzun bir zamana ve daha geniş bir araştırmaya ihtiyaç duyduğu da bir gerçektir.

¹² Mesela telif eser olarak bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Ciban Harbinde Deniz Muharebeleri ve İskajerak* (İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1928). Çeviri için ise bkz. Amiral Kostans, *Muharebede hattı harp gemisi*, haz.: Fevzi Kurtoğlu, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1930).

konuyla ilgili fazlasıyla teknik kısma ağırlık vermesi, metni takip eden okuyucu açısından ciddi bir zorluktur. Hazırlanan yayınların genellikle askerlerin teorik altyapı kazanmaları için eğitim malzemesi olarak kullanılmasının ve genel okuyucu kitlesine hitap etme hedefinde olmamasının belirgin bir etkisi olsa da asıl askerî eğitimin pragmatik karakterli ve mühendislik odaklı olmasının bu tekdüze üslup ve anlatı örgüsündeki payı büyüktür. Bunun yanında, Batı dilindeki denizcilik terminolojilerinin Türkçe'ye çevrilmesinde de başlı başına sorunlar bulunmaktadır. Fevzi Kurtoğlu'nun genellikle bu teknik terimleri, bazen de yer ve gemi isimlerini İngilizce-Almanca'dan telaffuz edildiği şekilde aktarması, denizcilik bilgisi ve asker kökenli olmayan okuyucuların detaylara hâkim olmasını ciddi düzeyde güçleştirmektedir¹³.

Fevzi Kurtoğlu gibi akademik unvanları olmayan bu kişilerin kısmen birincil kaynak kabilinden arşiv belgelerine dayandırarak ortaya çıkardıkları bu yayınlar birçok konuda Türk deniz harp tarihine hatırı sayılır düzeyde katkı sağlamıştır. Ancak sosyal bilim geleneğinin kendisine mevzi bulamadığı bu askerî tarihçilik modelinin deniz harbi ve denizcilik teknolojileri üzerine teknik seviyede odaklı oluşundan dolayı harbin siyasî, iktisadi, sosyal, kültürel ve hatta psikolojik boyutunun eksik bırakılması neticesinde sığ ve hatta silik bir profil izlediği de ortadadır. Günümüzde askerî tarihin sınırlarını teşkil eden savaşın iktisadi ve buna mukabil toplumsal etkisi, askerî organizasyonların dönüşümü, farklı kültür ve değer sistemlerinin toplumun savaş anlayışı ve savaşma pratiklerine etkileri vb. konular Fevzi Kurtoğlu'nun eserlerinde hiçbir surette işlenmemektedir. Sosyal bilimler geleneğinin çıkışa geçtiği bu yıllarda, Fevzi Kurtoğlu ve onun temsil ettiği asker kökenli müelliflerin tekelindeki Klasik Dönem vakanüvis ve denizcilerin anlatımından beslenen tarih yazımı, daha çok teknik anlatı yığını içinde, operasyonel ve taktik seviye muharebe tarihi temasına vurgu yapmaktadır. Tarihin alt dallarından beslenmeyen ve eleştirel akademik anlayıştan uzak bu bakış açısı Fevzi Kurtoğlu'nun eserlerinde genellikle Osmanlı'nın yenilgisinde payı olan sebeplerin üstün körü ele alınması, hatta yer yer stratejik seviyede değerlendirmeler bulunulsa dahi meseleyi bütünsel boyutta aydınlatmaya yeterli gelmemesi şeklinde tecessüm etmektedir.

Fevzi Kurtoğlu'nun deskriptif yazım üslubu dönemin önde gelen tarihçilerinden Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966) ya da Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977)'yi andırsa da kaynak çeşitliliği, dipnot, bibliyografya zenginliği açısından birkaç istisna¹⁴ dışında akademik temele dayanan bir tarihçilikten söz etmek pek de mümkün değildir. Zira kendisi çalışmalarını “*o ana kadar basılmamış arşiv belgelerine*” ve “*harbe şahit olmuş kimselerin hatıratlarına*” dayandırdığını ifade etse de¹⁵ mevzu bahis arşiv belgelerinin ayrıntılı künye bilgisi ya da faydalandığı

¹³ Bunun yanında Fevzi Bey, yeni kurulan Cumhuriyet'in çağdaşlaşma çabalarının destekleyicisi niteliğinde ekseriyetle “Osmanlı” ifadesi yerine “Türkiye”yi kullanmakta da bir sakınca görmemiştir. Muhtemelen ideolojik bir bakış neticesinde ifade edilen bu kelimelerden bir örnek kabilinden, Girit Harbi (1645-1669) sırasında Osmanlı Devleti için kullandığı ifade “Türkiye Hükümeti”, Osmanlı Donanması için ise “Türkiye İmparatorluk Donanması” verilebilir. Bilgi için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri II. Cilt 6. Kısım: Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu İbrahim ve Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri*, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1940), 1.

¹⁴ Kendisinin günümüz akademik kıstaslara uygun hazırlanmış makale ve kitapları da bulunmaktadır. Bunlarda ayrıntılı bir dipnot ve kısmen de akademik bir metin akışından söz edebiliriz. Akademik formattaki makalelerine olarak bkz. XVII'nci Asrın İlk Yarımında Gelibolu”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, Cilt: V, (1936): 291-306; “Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Pıllanı”, *TTK Belleten*, C.IV, Sayı:13 (1940): 53-87. Kitap nispetinde bir örnek olarak bkz. *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazî Hasan Paşa*, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1942).

¹⁵ Fevzi Kurtoğlu, *Ciban Harbi'nde Deniz Muharebeleri ve Türk Donanması Ne Yaptı?* (İstanbul: Ahmed Kamil Matbaası, 1928).

hatıratların kimlere ait olduğu ile ilgili ileride araştırmacılara referans teşkil edecek kritik bilgileri yeterli düzeyde belirtmemesi kayda değer bir sorundur. Yine de Fevzi Bey'in eserlerinde ekseri genel akışın “harp öncesi siyasi gelişmeler ve harbin sebebi”, “harekât sahasının etüdü”, “ tarafların hazırlık ve yığınak planları”, “harekâtın icrası”, “harp prensiplerine göre değerlendirme” ve “umumi mütalaa” şeklinde harp tarihi metodolojisine uygun seyretmesi¹⁶, arşiv belgeleri, Klasik Dönem kaynaklar, hatıratlar ve yabancı dil literatürden faydalanması, kendisini bir “harp tarihçisi” olarak kabul etmeye yetmektedir. Günümüzdeki askerî tarih çatısı altında daha çok muharebe tarihiyle sınırlı bir harp tarihçisi olarak değerlendirilebilecek Fevzi Kurtoğlu, eserlerindeki en büyük sorunlardan biri konuya ilişkin topladığı belge ve kaynakların sıhhatini test etme noktasında bunların karşılıklı mukayesesini ve sonrasında tenkidini tam manasıyla yapamamasıdır. Kendisi daha çok “*müracaat ettiği eserlerle*” ilgili liste vermekle yetinmektedir¹⁷. Bu da kaynakların geçerliliğinin sınanması noktasında eserlerinde önemli gedikler ve soru işaretleri barındırmasına yol açmaktadır.

Bu doğrultuda, Fevzi Kurtoğlu'nun da içinde bulunduğu asker kökenli tarihçilerin Türk Deniz Tarihi'ne olumlu katkıları olduysa da yerlerine yeni tarihçilerin dolduracağı, kuşaktan kuşağa aktarılacak, fikirsel altyapı temelli bir ekolü bir türlü oluşturamamaları daha net anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki bu tarihçilerin akademik seviyede tarihi disiplinine sahip olmayışlarının, Osmanlı Bahriyesi ve sonrasında Cumhuriyet Donanması'nın içine kapanık yapısının ve bu eserleri kaleme alırken aynı zamanda yürüttükleri resmî vazifelerinin de bulunmasının, önlerindeki hesaba katılması gereken engeller oluşturduğu muhakkaktır. İstisnai olarak Fevzi Kurtoğlu'nun çalışmaları temel alındığında deniz harp tarihiyle ilgili eserlerin geniş kitlelerle paylaşabilecek bir kurumsal yapının olmayışı, açıkça bir ibare bulunmasa da yazılanların askerî otoriteler tarafından “hizmete özel” kategoride değerlendirilmesinin, köklü bir ekol oluşturulamamasını pekiştiren makul sebepler arasındadır.

Tüm sınırlılıklara rağmen Fevzi Kurtoğlu'nun askerî ders kitapları ve yardımcı yayınlar dışında deniz harp tarihine meraklı sivilere yönelik de birçok çalışması bulunmaktadır. Kendisinin ağırlıklı süreli yayınlarda boy gösteren bu yazılarında Türk deniz tarihiyle ilgili oldukça az bilinen konularına değinmesi, dönemin genel okuyucu kitlesinin ilgisini çekmeye dönük popüler tarih anlayışına uygun bir davranıştır¹⁸. Aslında Fevzi Kurtoğlu, yazılarıyla kendi şahsına prestij kazandırma kaygısından öte genç Cumhuriyet'in milli bir deniz gücü kurulması ve denizcileşmesi noktasında halkın bilinçlendirilmesine katkı sağlamak niyetiyle geniş kitlelere ulaşabileceği eserler kaleme almayı tercih etmektedir. Nitekim konu seçiminde halk arasında Barbaros Hayrettin Paşa gibi popülerliğini sürdüren kaptan paşalar dışında deniz tarihinin “*unutulmuş kahramanlarına*” yer

¹⁶ Harp tarihi incelemesindeki genel tarih metodundan çok farklı olmasa da kendine has bir sıralaması bulunmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Levent Ünalp, “Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askerî Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Değerlendirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 40 (Winter-2018): 76-77. Bu akışa örnek olarak 338 sayılı Deniz Mecmuası'nın Tarih kısmı ilavesi verilebilir. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1877-1878 Türk Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri*, (İstanbul: Deniz Basımevi,1935).

¹⁷ Bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus barbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazî Hasan Paşa*, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1942): 3.

¹⁸ *Yeni Tarih*, *Yarım Ay*, *Yedigün*, *Evrinsel Ay* ve *Deniz* gibi zamanın popüler dergilerinde çıkan yazıları hem üslup hem de içerik bakımında daha çok genel okuyucu kitlesine dönük olduğu hemen anlaşılmaktadır. Bu dergilerdeki yazılarına ilişkin “eserler” başlığı altında “makale ve diğer yayınları” kısmına bakılabilir.

vermesi, kendi nazarında Türk deniz harp tarihine dönük önemli bir “boşluğu doldurma” çabasının da tezahürüdür¹⁹.

Kuşkusuz Fevzi Bey’in özgün arşiv kaynaklarına dayalı “boşluğu doldurma çabası” içinde olduğu eserlerinin yanında, derleme ve tekrar niteliğinde çalışmaları da bulunmaktadır²⁰. Bilhassa revaçta olan konularda birbirini tekrar eden, hatta nispeten yüzeysel sayılabilecek çalışmalar da hazırladığı vakidir. Mesela Ali Rıza Seyfi Bey’in farklı zamanlarda kaleme aldığı *Turgut Reis (1901)*, *Kemal Reis ve Baba Oruç (1909)*, *Barbaros Hayrettin (1910)* dışında Ali Haydar Emir Alpagut’un *Kılıç Ali ve Lepanto (1931)* gibi Türk deniz harp tarihinde isim yapmış şahsiyetlerin üzerine biyografi eserleri, Kurtoğlu’nun *Türk Deniz Tarihinden* serisinde de çok da farklı olmayan bir biçimde konu edilmiştir. Yine kendisinin *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Çeşayirli Gazî Hasan Paşa* kitabında önemli bir yer işgal eden “*Toprakada / Çeşme Mubarebesi*” konusu²¹, bir süreli yayında “*Kanlı bir Çeşme Bozgunu*” başlığı altında, popüler bir üslupla ele alınmıştır²². Dahası, Fevzi Kurtoğlu çalışmalarına yenileri eklediği yıllarda hem bağlı olduğu askerî kurumun hem de genel okuyucu kitlesinin Çanakkale Cephesi hususundaki büyük ilgisinin ziyadesiyle farkında olduğundan bu konuda iki farklı başlıkta eser hazırlamaktan geri durmamıştır. Osmanlı Donanması’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki ve bilhassa Çanakkale’deki faaliyetlerini ayrıntısıyla Osmanlı Türkçesiyle yazan “*Cihan Harbinde Deniz Mubarebeleri-Türk Donanması Ne Yaptı?*” eserinin²³ yanında Nisan 1935 tarihli 336 sayılı Deniz Mecmuası’nın ilavesi olarak “*Çanakkale ve 18 Mart 1915*” adlı çalışmasında²⁴ Çanakkale Boğazı’nda yaşanan deniz harbini en ince teferruatıyla ele almaktadır. Bu çalışmaları vücuda getirmekte önemli ölçüde arşiv vesikalarından, İngilizce ve Fransızca referans eser ve hatıratlardan faydalanan Fevzi Bey, her iki eserinde de birbirine benzer bölümler yer almaktadır.

Son olarak, Fevzi Kurtoğlu’nu Cumhuriyet’in öncü deniz harp tarihçilerinden farklı kılan özelliği ise kendi tarih yazımının siyasi konjonktürden olabildiğince az etkilenmesidir. Güncel siyasetin kendi meşruluğunu hep kendine ait bir tarih perspektifine dayandırma eğilimi, birçok asker ve hatta sivil tarihçinin ideolojik temelli bir “devr-i sabık” anlayışına sarılmasına vesile olmuştur²⁵. Resmi tarih zırhına bürünen bu tarihçilerin dönemin siyasi esintisinden fazlasıyla etkilenmeleri belirgin düzeyde tarih metodolojisinin tarafsızlık yaklaşımından uzaklaşmalarına da yol açmıştır. Bu

¹⁹ Mesela *Türk Deniz Tarihinden* serisinin önsözünde bu çalışmayı hazırlamaktaki niyetini şu cümleyle açıkça dile getirmektedir: “...milli bir deniz harp tarihinden mahrum kalışımıza vicdanım razı olmadığından kudretsizliğime bakmayarak bu boşluğu doldurmaya karar verdim”. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Mubarebeleri*, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1932): 3. Aynı şekilde Evgeny Aleksandrovich Myazgovsky’nin 1912’de basılan *Karadeniz Filosunun Tarihi 1696-1912* adlı eserini de bu alandaki eksikliği tamamlamak amacıyla hazırladığı iddia eder. Hatta aynı eserde “*Bu Rusça kitabı Türk askerlik acununa armağan etmeye karar verdim*” ifadesi kendisine bu hususta bir misyon biçtiğini de açıkça göstermektedir. Fevzi Kurtoğlu, ilginç bir şekilde bu kaynağı nasıl temin ettiğinden ve kimin tarafından Rusça’dan Türkçe’ye çevirildiğinden söz etmez. Kendisinin ismi kapakta “toplayan” olarak belirtilmiştir. Bkz. Mozgfsky, *Rus Karadeniz Filosu Tarihi*, Toplayan: Fevzi Kutoğlu (İstanbul: Deniz Basımevi, 1935).

²⁰ Özgün bir çalışma olarak 1935 yılında yayımlanan *1877-1878 Türk Rus Harbi’nde Deniz Hareketleri* adlı eser; derleme bağlamında ise *Türklerin Deniz Mubarebeleri I-II* ve *Barbaros Hayrettin* eserleri örnek verilebilir.

²¹ Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbinde Akdeniz Harekâtı ve Çeşayirli Gazî Hasan Paşa*, s. 21-30.

²² Fevzi Kurtoğlu, “*Kanlı bir Çeşme Bozgunu*” *Yedigün Dergisi*, No:128 (1935): 12-25.

²³ Fevzi Kurtoğlu, *Cihan Harbi’nde Deniz Mubarebeleri ve Türk Donanması Ne Yaptı?* (İstanbul: Ahmed Kamil Matbaası, 1928). Mayıs 2015’te Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları tarafından günümüze uyarlanmış hali, farklı bir başlıkla yayımlanmıştır. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale’de Türk Donanması*, hazırlayanlar: Ali Fuat Örenç, Levent Düzcü, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015).

²⁴ Fevzi Kurtoğlu, *Çanakkale ve 18 Mart 1915* (İstanbul: Deniz Matbaası, 1935). Bu eserinde günümüz Türkçesine uyarlanmış baskısı için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Çanakkale ve 18 Mart 1915*, hazırlayan: Yetkin İşcen (Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2020).

²⁵ “devr-i sabık” yaklaşımına değinen bir başka çalışma için bkz. Hatip, agm, s. 66.

sübjektif tutum *Ancien Régime* addedilen Osmanlı Devleti'ne istinat eden kurum ve kişilere dönük ithamlarda bulunmalarının da önünü açmıştır. Osmanlı Bahriyesi ile ilgili günümüze kadar ulaşan “Sultan II. Abdülhamid veyahut İttihatçıların donanmaya karşı hasmane tavrı, bahriye zabitanının cehaleti, teçhizat ve platformların acınacak durumu” gibi konulara ilişkin yanlış öğretilerle inşa edilen “alternatif tarih” furyası karşısında Fevzi Kurtoğlu'nun diğer meslektaşlarına nazara daha steril kalarak objektif davrandığını burada teslim etmek gerekir.²⁶

ESERLERİ

Kitapları

Deniz Muharebeleri (1793-1905) (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1927).

1853-1855 Türk-Rus Harbi veya Karım Muharebesi (İstanbul: Devlet Matbaası, 1927).

Ciban Harbinde Deniz Muharebeleri ve İskajerak (İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1928).

Ciban Harbi'nde Deniz Muharebeleri ve Türk Donanması Ne Yaptı? (İstanbul: Ahmed Kamil Matbaası, 1928).

Kıt'a mesaba hizmeti: Grafik usul ile noktaların tayini (İstanbul: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 1928).

Deniz Kahramanlarımız (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, 1931).

Türk Deniz Tarihiden: Cumhuriyet Dönemi'nde milli bir deniz tarihine duyulan ihtiyacı karşılamak ve Türk deniz harp tarihine dönük boşluğu doldurmak amacıyla seri halinde eserler yayımlanmıştır.

Türklerin Deniz Muharebeleri I-II (İstanbul: Deniz Matbaası, 1932).

Barbaros Hayreddin Paşa (İstanbul: Sebat Matbaası, 1935).

Turgut Paşa (İstanbul: Sebat Matbaası, 1935).

Kılıç Ali Paşa (İstanbul: 1935; Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2006).

Girit Harbi 1644-1669 (İstanbul: Deniz Matbaası, 1939).

Türk Süel Alanında Harita ve Krokilere Verilen Değer ve Ali Macar Reis Atlası (İstanbul: Sebat Basımevi, 1935).

²⁶ Yine de kendisinin bazı eserlerinde “Abdülhamid’in istibdat idaresi” ve yanlış politikaları üzerine dönemin ana akımdan etkilenen eleştirileri bulunmaktadır. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, s. 3. Bu söylemlere ilişkin Fevzi Kurtoğlu'nun asistanlığını yaptığı Ali Haydar Alpagut'un görüşlerinden bir nebze de olsa etkilenmemesi mümkün değildir. Ali Haydar Bey Sultan II. Abdülhamid'e karşı açıktan bir muhaliflik sergilemekte ve Sultan'ın bile donanmayı ihmal ettiğine inanmaktadır. Ona göre, II. Abdülhamid personel ve materyal itibarıyla kuvvetli ve canlı bir donanma devralmış, fakat bu donanma, Sultan Abdülaziz'in hal'i hadisesinde mühim bir rol oynadığı için Padişahın evhamına kurban edilmiştir. Daha Detaylı bilgi için bkz. Korkmaz, agm s. 69.

Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmetleri c. I-II-III, (Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri) (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1934; İstanbul: Akşam Matbaası, 1932; Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1939).

Tarih Yılları, Eski milletlerin takvimlerini Bugünkü takvime en Pratik ve en Doğru olarak tahvil etmek usulünü gösterir (İstanbul: Sebat Basımevi, 1936).

Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri (İstanbul: Devlet Basımevi, 1935). Kitab-ı Bahriye Mukaddimesi, Ali Haydar Alpagut ile beraber hazırlanmıştır. İstanbul'da Ayasofya Kitap Sarayı'nda 2612 sayıda kayıtlı nüshasından tıpkıbasım yapılmıştır.

Pirut Seferi, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1938).

Gelibolu ve Yöresi Tarihi (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1938). Fevzi Kurtoğlu Arif Müfid Mansel'in *Trakyanın Kültür ve Tarihi: En Eski Zamanlardan Milattan Sonra Altıncı Asrın Ortasına Kadar* eserinde bir bölüm olarak kaleme alınmıştır.

Türk Bayrağı ve Ayyıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1938; Ankara 1987).

Umumi Deniz Harpleri I, Kürek Devrinde Akdeniz (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1941).

Amiral Kastans, *Muharebede battı harp gemisi*, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1930). Dz. Yzb. Ahmet İsmail (Bartınlı İsmail) ve Dz. Yzb. Fevzi ile birlikte İngilizce'den tercüme edilmiştir.

Makale ve Diğer Yayınları

Sancağımızın Tarihi (İstanbul: Deniz Matbaası, 1933). Temmuz 1933 tarihli, 329 sayılı Deniz Mecmuası'nın Tarih kısmı ilavesidir.

1736-1737 Seferine iştirak eden bir Türk denizcisinin hatıraları: 200 Sene Evvel Yazılmıştır, Toplayan: Fevzi Kurtoğlu, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1935). Ocak 1935 tarihli 335 Sayılı Deniz Mecmuası'nın tarihi ilavesi olarak yayımlanmıştır.

Çanakkale ve 18 Mart 1915 (İstanbul: Deniz Matbaası, 1935). 131 sayfadan oluşan kitap Nisan 1935 tarihli 336 sayılı Deniz Mecmuası'nın ilavesi olarak yayımlanmıştır.

Rus Karadeniz Filosu Tarihi Mozgofesky (İstanbul: Deniz Matbaası, 1935). 1935 tarihli 336 sayılı Deniz Mecmuası'nın ilavesidir. Çeviri eserin orijinali: Evgeny Aleksandrovich Myazgovsky *Karadeniz Filosunun Tarihi 1696-1912*, St. Petersburg: A. Suvorin Derneği Basımevi, 1912.

Türk Deniz Tarihinden Bir Sayfa (İstanbul: Deniz Matbaası, 1937). 346 sayılı Deniz Mecmuası'nın ilavesidir.

1877-1878 Türk Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri, Toplayan: Fevzi Kurtoğlu, (İstanbul: Deniz Matbaası, 1935). 338 sayılı Deniz Mecmuası'nın Tarih kısmı ilavesidir.

1768-1774 Türk-Rus harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazî Hasan Paşa (İstanbul: Deniz Matbaası, 1942). 366 sayılı Deniz Mecmuası'nın Tarih kısmı ilavesi olarak yayımlanmıştır.

Yunan İstiklâl Harbi ve Navarin Muharebesi: Çengelöğlü Tahir Paşa Cilt: I-II (İstanbul: Deniz Matbaası, 1944). 371 (Cilt:1) ve 372 sayılı (Cilt:2) Deniz Mecmuası'nın tarihî ilavesidir.

“On beşinci Asırda Hint Okyanusu'nda Türkler ve Portekizliler” / 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında gerçekleşen Türk Tarih Kurumu'nun İkinci Kongresi'nde tebliğ edilmek üzere kaleme alınmıştır.

“Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Pilâni”, *TTK Belleten*, C.IV, Sayı: 13 (1940): 53-87.

“İlk Kırım Hanları'nın Mektupları” *TTK Belleten*, C. I, Sayı: 3-4 (1937): 641-655.

“Sinop Baskını”, *Yeni Tarih Dergisi*, Sayı:12 (Aralık 1957): 355-358.

“XVI. Asrın Büyük Türk Amiralî Barbaros Hayreddin Paşa” / Nigârî (Haydar Reis); (haz. Fevzi Kurtoğlu).

“Meşhur Türk Amiralî Selman Reis'in Lahiyası”, *Deniz Mecmuası*, Sayı: 335 (1935): 7-74.

“Osmanlı İmparatorluğu'nda Kaptan Paşalar”, *Deniz Mecmuası*, Sayı: 335 (1935): 89-110).

“İki Yüz Yıllık Türk San'at Eseri: Adakale Kuşatması” *Evrensel Ay*, Sayı: 52 (1935): 4-5).

“Cumhuriyet Devrinde Türk Donanması” *Yarım Ay Dergisi*, Sayı: 90 (29 Ekim 1938): 16-17. Cumhuriyet'in İlan'ının 15 Yıldönümü Fevkalade Sayısı.

“Cumhuriyet Devrinde Denizciliğe Ait Neşriyat” *Yarım Ay Dergisi*, Sayı: 94 (1939): 6-7.

“Deniz Mektebi'nin tarihine bir bakış” *Deniz Dergisi*, Sayı: 18 (1936): 7-12.

“XVI. Asrın İlk Yarımında Gelibolu”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, Cilt: V (1936): 291-306.

“Zigetvar ve Orşova Kaleleri Kuşatma Planları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın* (1987): 51-52.'den naklen; Topkapı Saray Müzesi Arşivi, 14-4842.

“Türk Denizciliğinin Kudret ve Hudutları” *Deniz Dergisi*, Sayı:36 (1938): 11-14.

“Türk Denizciliğinin Kudret ve Hudutları” *Deniz Dergisi*, Sayı:37 (1938): 20-23.

“Türk Denizciliğinin Kudret ve Hudutları” *Deniz Dergisi*, Sayı:38 (1938):16-19.

“Türk Denizciliğinin Kudret ve Hudutları” *Deniz Dergisi*, Sayı:39 (1938): 25-27.

“Türk Denizciliğinin Kudret ve Hudutları” *Deniz Dergisi*, Sayı:40 (1938): 19-22.

“Türk Denizciliğinin Kudret ve Hudutları” *Deniz Dergisi*, Sayı:43 (1939): 24-27.

“Deniz tarihimizin unutulmuş kahramanlarından Deli Cafer Reis” *Yedigün Dergisi*, No:86-87 (1934): 19-20.

“Kanlı bir Çeşme Bozgunu” *Yedigün Dergisi*, No:128 (1935): 12-25.

“La Puissance et les limites du deveioppement de la marine turque”, II. Congres Turc D’Histoire (İstanbul: Devlet Basımevi, 1937). 1937’de düzenlenen II. Türk Tarih Kongresi’nde Fevzi Kurtoğlu’nun Türk Donanması’nın gelişimiyle ilgili Fransızca kaleme alınan bildiri metni.

“M. Cevdet’i Nasıl Tanırım?”, Yaz. Osman Nuri Engin, *Muallim Cevdet Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* (İstanbul: Bozkurt Yayınları, 1937). Fevzi Kurtoğlu tarafından Muallim Cevdet’in ölümü üzerine onun için hazırlanan kitapta Muallim Cevdet hakkındaki düşünce ve hatıralardan içeren kitap bölümüdür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 91 - 37 – 12, 2 Kasım 1934

Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Zabitan Künye Defteri 7/1216.

Telif Eserler

Deniz Mecmuası, Cilt: 58, Sayı: 377, 1 Mayıs 1946, s. 129-131.

Bruce, Anthony. *An Encyclopedia of Naval History*, New York: Checkmark Books, 1999.

Hatip, Salih Murat. “Cumhuriyet Dönemi Denizcilik Tarihçileri Üzerine Analitik Bir İnceleme: Bahriye Kökenli Deniz Tarihçileri ve Eserleri”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi - KAREFAD*, 4/1 (2016): 59-84.

Güvenç, Serhat. *Osmanlıların Dretnot Düşleri: Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Korkmaz, Mehmet. “Ali Haydar Emir Alpagut: Hayatı ve Eserleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı/Issue: 35 (2019): 57-77.

Langensiepen, Bern ve Ahmet Güteryüz. *1828-1923 Osmanlı Donanması*, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2000.

Şakiroğlu, Mahmut H. “Hüseyin Fevzi Kurdoğlu”, TDV DİA, cilt 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı (2002): 450-451.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Biyografya: Fevzi Kurdoğlu*, TTK Belleten, Cilt: IX Sayı: 36 (Ekim 1945): 505-508.

Ünalp, Levent. “Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Değerlendirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 40, (Winter-2018): 64-80.

EK-3: Fevzi Kurtoğlu'nun askerî muallimliğe naklini gösteren belge. Kaynak: DTA, Zabitan Künye Defteri 7/1216

۳۱۴۱

ولادت		انحصار		جنوبی ایشیا یونیورسٹی	
روز	ماه	روز	ماه	روز	ماه
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱

مکاتبات

منشی حیات

Monailoğhin talebine ve ehliyetine binan 1639 N. lu kanunun 2. inci maddesi mucibince dördüncü sınıf askeri muallimliğe nakli aile tasdihi ihtiran etmiştir. 4-8-1931 1925/31

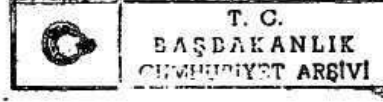
Talebine 1683 N. lu Kanununun 3. üncü maddesi (B) fıkrasına taf tevfik ve tekrarı ile 2-11-974 tarihinde aile tasdihi ihtiran etmiştir. 23977/34

16 Kasım Kat'ı tarihi 31-1-935 tehaüt maasını Büyükada emvalinden alacaktır.

106 Lira ücretle mektebe tarih muallimi olarak alınmıştır.

EK-4: Gazi Mustafa Kemal tarafından imzalanan kararname ile Fevzi Kurtoğlu'nun emekliliğe sevk edilmesine ilişkin belge. Kaynak: BCA, 91 - 37 - 12, 2 Kasım 1934.

T. C.
M. M. V.
Deniz Zat işleri
Şubesi
Sayı 23933

Ankara
16 / 1. Teş / 1934

(Kararname)

No. 10936

Kıt'ası : Deniz Lisesi
Rütbesi : Sınıf 3 Askerî muallim
İsmi : Hüseyin Fevzi efendi
Babası ismi : Hasan efendi
Memleketi : Tophane
Dosya № : (4-1216)
Doğum tarihi : 1304-1306

I – Yukarıda kıt'ası ve künyesi yazılı zatın 1683 No. lı tekaüt kanununun (3) maddesinin (B) fıkrasına tevfikan ve ihtiyat sınıfına nakil edilmek üzere tekaüde sevki tensip edilmiştir.

II – İşbu kararname ahkâmının icrasına M. M. V. memurdur

2.11.1934

Reisicümhur

Gazi M. Kemal

Başvekil

M. M. V.

Hasan

İskân

030 | 11 | 1 | 191 | 37 | 12

EK-5: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu'nun öğretmen sınıfı askerî memur üniformasıyla çekilmiş nadir fotoğraflarından biri. Kaynak: “Deniz tarihimizin unutulmuş kahramanlarından Deli Cafer Reis” Yedigün Dergisi, No:86 (1934): 18.

EK-6: Fevzi Kurtoğlu'nun Kartviziti. Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Osman Nuri Ergin Arşivi

EK-7: Fevzi Kurtoğlu'nun eserleri hakkında biyografik fiş. Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Seyfettin Özege Koleksiyonu

I
دولت من تاریخ معاصر
بحرہ مدنی معاصر نہ یونہ باقی ۱۹۵۷

فوزی قو۔ داوطلبی

Jelebolu ve yöresi tarihi	x
Rus Karadeniz filosu tarihi	x
Bir Türk denizcisinin Hatıraları	x
Sancağın	x
Türk bayrağı ve ay yıldız	x
Hadem Süleyman paşanın mektupları ve Belgradın muhasara planları	x
İlk Kurum Hanlarının mektupları	x
Son Altınorda Hükümdarının Osmanlı Hükümdarı Mehmet II ye bir mektubu	x
Türklerin deniz harp sanatına hisometleri (Ali Haydar (Eseri ile beraber)	x

İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI
SEYFETTİN ÖZEĞE KOLEKSİYONU

Security Studies as a Subfield of International Relations

Uluslararası İlişkilerin Bir Alt Disiplini Olarak Güvenlik Çalışmaları

Hayrettin KÜPELİ¹

Araştırma Makalesi

¹ J. Yb. Dr. - JSGA

[ORCID: 0000-0003-4377-6434](https://orcid.org/0000-0003-4377-6434)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hayrettin KÜPELİ

E-posta/E-mail:

kupelihayrettin@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

09 Mart 2021

Revizyon talebi/Revision Requested:

30 Mart 2021

Son revizyon /Last revision:

10 Nisan 2021

Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2021

Atıf/Citation:

Küpelî, Hayrettin. "Security Studies as a Subfield of International Relations". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 2, no. 1 (2021): 38-62.

Abstract

The article's methodology is constructed on the argument that as a sub-field, Security Studies' changing character and evolution is related with the historical and socio-political circumstances from the first appearance after World War II until today. It is aimed in this paper, besides drawing a descriptive representation of different perspectives in Security Studies, to establish a deeper understanding in what kind of context these different approaches took shape. From this point of view, the historical process-tracing analysis method is adopted and an analysis under three headings was conducted. In the first section, the developments which established the proper ground for foundation of Security Studies and their consequences were analyzed. In the second section, the traditional approaches which was prominent in the Cold War era were examined in the historical context. In the last section, the appearance of widening and deepening approaches after Cold War was scrutinized. The analysis and results generally supported the main argument of the article and these were evaluated and discussed within the context of future possibilities as a conclusion.

Key Words: Security Studies, Strategic Studies, Widening and Deepening

Özet

Makalede, Güvenlik Çalışmaları alt disiplininin, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkışından bugüne karşımıza çıkan karakter değişimi ve dönüşümü ile tarihsel ve sosyo-politik şartlar arasında bir ilişki olduğu argümanı üzerine inşa edilen bir yöntem benimsenmiştir. Çalışmada, Güvenlik Çalışmaları alanındaki farklı yaklaşımların betimsel bir tasvirinin yanında söz konusu yaklaşımların hangi bağlamda ortaya çıktığına ilişkin derinlemesine bir kavrayış oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda tarihsel süreç izleme metodu benimsenmiş ve üç bölüm altında bir analiz gerçekleştirilmiştir. İlk bölümde Güvenlik Çalışmalarının doğuşuna zemin hazırlayan gelişmeler ve sonuçları analiz edilmiş, ikinci bölümde Soğuk Savaş döneminde hâkim olan geleneksel yaklaşımlar incelenmiş, son bölümde ise daha sonraki genişletme ve derinleştirme yaklaşımlarının ortaya çıkışı irdelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda makalenin argümanının büyük oranda desteklendiği görülmüş, sonuç ve tartışma bölümünde bulgulardan hareketle geleceğe yönelik olasılıklar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Çalışmaları, Stratejik Çalışmalar, Genişletme ve Derinleştirme

INTRODUCTION

Meaning of security has varied depending on the time and/or place throughout the history since ancient ages. However, security as the subject of academic inquiry which is largely known as a western invention has relatively recent story, namely beginning in the decade after the World War II.¹ This inquiry, which is entitled as Security Studies (SS) today, has been elaborated as a sub-field of International Relations (IR) discipline and, as prominent scholars of the field noted, despite different labels in different places at the time (like National Security Studies or Strategic Studies) there was a general consensus that IR was the subfield's proper disciplinary home.² More than seven decades have passed from the acknowledged beginning of SS and during that time there was nothing constant but the change and evolution. This article is pursuing the answers to the questions how and why this change and evolution have taken place.

Buzan and Hansen use the “International Security Studies” term, but also emphasize the fact that it is not a universal label for the sub-field.³ They explain it as an overarching term to include all academic work in various other more specialized labels such as ‘security studies’, ‘strategic studies’, ‘international security’ and ‘peace research’. In order to make a thorough analysis on security and how it is studied, this article partially postulates this approach appropriate. It is thought that different approaches studying “being secure and peaceful” should be taken together. In the alternative reductionist way (such as Security Studies equals Strategic Studies and Peace Research and others are totally different), it is not easy to locate deepening and widening approaches in the sub-field rationally as well as liberal and idealist paradigm about security. Baylis and Wirtz, also supports somehow this wholistic point of view since they define Strategic Studies under Security Studies (Figure 1).

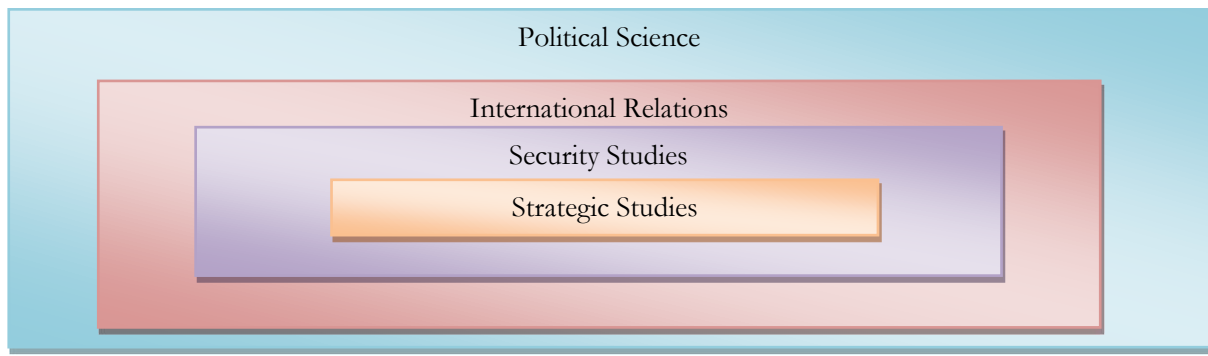

Figure 1: The Relationship between Strategy, Security Studies, International Relations and Political Science⁴

¹ David A. Baldwin, "Security Studies and the End of the Cold War", *World Politics*, 48, no. 1 (October 1995): 119, footnote 5; Barry Buzan and Lene Hansen, *The Evolution of International Security Studies* (New York: Cambridge University Press, 2009), 1-2; Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, 35, no. 2 (June 1991): 213-214; Paul D. Williams, "Security Studies: An Introduction", In *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams (New York: Routledge, 2008), 1-2.

² Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 1; Williams, "Security Studies: An Introduction", 2; Walt, "The Renaissance of Security Studies", 222.

³ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 1.

⁴ John Baylis and James J. Wirtz, "Introduction: Strategy in Contemporary World: Strategy After 9/11" In *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies* Fifth Edition edited by John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray (New York: Oxford University Press, 2016), 13.

Coherently with this approach, this article defines SS as the distinct field of inquiry which was founded after World War II as a sub-field of IR, improved and flourished during the Cold War, and experienced a paradigm shift after the Cold War resulted in productive discussions which still continued between traditionalists and wideners-deepeners. Security as a term which allows a convergence between civilians and military men, between politics and strategy, between technology and socio-economic reflections lies in the heart of SS. This definition involves Strategic Studies and Peace Research as traditional dimension of SS, as well as widening and deepening approaches of security which gained well-deserved attention especially after Cold War as the revolutionary dimension. However, it is worth noting that this article does not claim that traditional dimension had ceased to exist after Cold War. On the contrary, despite the loss of meta-event (Cold War), traditional approach managed to adapt and maintain in the new security environment.

In this regard, the purpose of the article is to explain how and why the different paradigms are constituted and changed in SS from World War II till the beginning of 21st century. Reaching successfully to this goal will provide not only a descriptive representation of different perspectives in SS, but also a deeper understanding on the causal mechanisms between empirical material and different theories in SS as an outcome. This article's main argument is that there is relation between the power and prevalence of the theories/approaches in SS and the historical circumstances, political contexts and problems. As Fred Halliday notes: "The whole history of social science is indeed one of intellectual activity, whether taught in a university or not, proceeding by some response, be it critical, outraged, or collusive, to events in the real world; IR (*or in this article's point of view SS*) is not, and should not be, any different".⁵ And Ekbladh supports this point of view by claiming that "scholars are not slaves to particular historical moments, but the origins of security studies are a reminder that what is feasible within an academic setting often depends on broader social, political, and historical circumstances and events".⁶

The best method (coherent with the article's aim) to inquire this argument, looks like process-tracing method which is a variation of case study methodologies.⁷ When we start from the empirical material (assumed as historical circumstances which might have effect on security understanding of the time in this article),⁸ it is possible to take the first step to build a causal mechanism in which this empirical material is linked to the outcome (namely the essence of the prominent security approaches/theories of the time). In other words, this article seeks to draw a rough depiction of a theory of theories in SS and make a descriptive analysis of SS.

Obviously, Security Studies as a sub-field did not come in to view from nowhere after WW II. In order to fortify the historical process-tracing analysis, the conditions which prepared the proper circumstances for the birth of sub-field are explained briefly in the first section. Founded on the first section, the second section is about the traditional approach which was prominent in

⁵ Fred Halliday, "The Gulf War 1990-1991 and the study of international relations", *Review of International Studies*, 20, (1994): 110.

⁶ David Ekbladh, "Present at the Creation: Edward Mead Earle and the Depression-Era Origins of Security Studies", *International Security*, 36, No. 3 (Winter 2011/12): 108.

⁷ Derek Beach, "Process-Tracing Methods in Social Science", Oxford Research Encyclopedia of Politics, accessed January 1, 2021, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176>.

⁸ Although a neutral stance has been interiorized, selecting empirical evidence is still somehow subjective and this is a constraint for this article.

the beginning of SS. The analysis continued with the widening and deepening approaches which extend to détente but appear to be more solid after the Cold War. In the last section, the results were evaluated and discussed within the context of future possibilities.

SETTING THE STAGE: SECURITY PHENOMENON UNTIL WW II

Baldwin emphasizes that the inter-war years was not an intellectual vacuum regarding SS, and he proceeds as; democracy, international understanding, arbitration, disarmament and collective security were the ways to promote peace and security.⁹ This reflects Kantian ideological influence during this period.¹⁰ In order to understand this better, Kant's famous work which he wrote in 1795 "*The Perpetual Peace*"¹¹ should be paraphrased.

Kant defends that natural state of men is war and it is impossible to clear off hostilities totally. From this point of view, according to Kant, people and states should give guarantee to others for the cessation of hostilities in order to prevent war. He embodies this guarantee with the obedience to laws in three headings, first one of which is law which regulates the relationship between state and citizens, second one is law regulating the relations between states and third one is law for the rights of men as citizens of world. Kant argues that, among these three, law between state and citizens should be "*republican*".¹² Law which regulates the relations between states, on the other hand, should be founded on a federation of free states. Finally, the law for the rights of men as citizens of world should forbid hostilities towards a man who visits another country and should assure that no man is more rightful to live in a particular place in the world.

Kantian ideological seeds first blossomed after Napoleonic Wars with the impact of horrible consequences of war. In 1814-1815, The Congress of Vienna was the first multilateral occasion in which national representatives came together in a continental scale to formulate peace. After 1815, several conferences were organized until the beginning of World War I and geopolitical order between these years in Europe was called as "Concert of Europe".¹³

After WW I, belief in the possibility of ensuring "perpetual peace" by an international order did not diminish nor fade. On the contrary, the practice which could be labeled as "counselling" in 19th century, took one step ahead and turned into "cooperation" with The League of Nations in 1920. The first step on the path to the League was US President Woodrow Wilson's speech at Congress on January 8, 1918 as he claimed "a general association of nations must be formed under specific covenants for the purpose of affording mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike".¹⁴ Eventually, The League of Nations, which was

⁹ Baldwin, "Security Studies and the End of the Cold War", 119.

¹⁰ For the detailed examination of Kant's influence on today's security understanding check John R. Oneal, Bruce Russett and Michael L. Berbaum, "Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992", *International Studies Quarterly*, 47 (2003): 371-393.

¹¹ Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Essay*, translated with Introduction and Notes by M. Campbell Smith, with a Preface by L. Latta (London: George Allen and Unwin, 1917), <https://oll.libertyfund.org/title/latta-perpetual-peace-a-philosophical-essay-1917-ed>.

¹² Kant used a dual classification for the governmental system. First one is "republicanism" in which executive and legislative powers are separated, second one is "despotism" in which the state arbitrarily puts into effect laws which it has itself made.

¹³ Bob Reinalda, *Routledge History of International Organizations from 1815 to Present Day* (New York: Routledge, 2009), 26.

¹⁴ "President Wilson's Fourteen Points", The World War One Document Archive, accessed January 1, 2021, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points.

founded to settle a system which would assure perpetual peace, failed with the breaking up of WW II. This failure was partly due to non-sufficient multinationalism (despite the effort for prevalence), partly because of instability of members which hopped on and hopped off, and partly because of unanimity voting system which resulted collaterally a veto right for every one of the member countries.¹⁵

However, intellectual efforts to prevent global conflict created a new academic discipline, namely International Relations which extends to foundation of Woodrow Wilson Chair of International Politics in 1919 in University College of Wales (Aberystwyth University today), Chatham House in England in 1920 and Council of Foreign Relations in US in 1921 (as referenced often). The interesting thing is, as one could see clearly since the Peace of Westphalia in 1648, suffering from war usually resulted in seeking an “order” which is internationally valid. In this point of view, the important thing is its uniqueness for most of the people who were seeking for a solution to ensure “security”. In other words, idealist paradigm was dominant in the efforts for security after WW I for a while, despite several occasions of failures of the past.

Because of the dominant work fields of IR (such as preventing global conflict, apprehending peace and war, understanding states competing against each other) international security consisted core of the discipline. However, security was not considered as a distinct field and there was no Security Studies as a subdiscipline in the beginning. A number of entrepreneurs, which had significant programs to study international affairs, were present like Walter Hines Page School or Institute of International Studies in Yale University. But security was just one element in the effort of ascertaining the fundamental conditions of international life.¹⁶ Despite the very explicit security core in the foundation phase, this was more apparent in development of the discipline (especially in the first decade) with the involvement of different fields of study which were subordinated to distinct disciplines such as law and economics. This multi-diversity took much criticism mostly from the realist scholars who blamed it for being one of the obstacles for IR on the way of being a consistent and analytically clearly defined discipline. Similar critics were to be repeated after the Cold War, by the successors of traditional approach of the Cold War which put the state and military threat in the center of security discussion, against wideners and deepeners for the very same reason this time for Security Studies.

When it comes to 1930’s, an alternative solution for “security” began to emerge mostly by scholars in US. This new approach focused on national security which could be defined roughly as “the ability of a nation state to secure its territory, rights, political independence and national interests”¹⁷ instead of international security. This did not mean they completely excluded international security, on the contrary, because threats like Nazi domination in Europe and Japan’s attempt for a new order in Asia to “relatively stable order” meant threats to national security too, it was an important factor. The difference was about the main purpose. Scholars focusing on “international security” aimed to find better ways to prevent global conflict or at least to manage it, while others focusing on “national security” aimed to assist their own countries in countering

¹⁵ Hayrettin Küpeli, “Uluslararası Örgütlere Güvenlik Yaklaşımı” in *Teoriden Uygulamaya Güvenlik Üzerine*, ed. Gökhan Sarı, C. Korhan Demir (Ankara: Gazi Kitabevi, 2018), 131.

¹⁶ Ekbladh, “Present at the Creation”, 116-117.

¹⁷ Ibid, 128.

and circumventing the threats of all kinds. In the latter approach, international security was a variable to be examined, not the ultimate goal and as Ekbladh noted¹⁸ “the hope was that this approach would aid the United States in forging a new ‘grand strategy’, which it desperately needed to confront global disorder.”

At this point, to dig a little bit deeper about this “grand strategy” might be helpful to understand how the stage had been set for SS as a different field of study. Basically, one could say that much of the pioneering work had been done in US, thus an interpretation claiming that SS has its roots in Western ideology, would be mostly appropriate. The aforementioned “grand strategy” was an objective for Edward Mead Earle and his Institute of Advanced Study (IAS) in Princeton University, to meet the emerging great threat posed by totalitarian states that arose on the adverse circumstances due to economic depression. Earle was a historian and preferred to study history as lessons to be learned, in order to decide what to be done today, for the sake of tomorrow. This point of view of his is obvious in his early works like *Turkey, the Great Powers, and the Bagdad Railway: A Study in Imperialism*¹⁹ in which he put the destiny of Ottoman Empire as a warning for US policies, as well as in collective studies later, when France lost her military superiority which lasted nearly two centuries in WW II, as an unpleasant indicator of what might be the United States’ future like if the right policies would not be followed.

This new approach led by Earle and others managed to appeal (maybe much more than the abstract principles for the international order, which mostly depended on others’ decisions to be successful) the government and corporations like Carnegie Corporation in order to supply the much-needed funding to construct a new field of inquiry and make an impact on strategic level. What they offered was a “grand strategy” to coordinate the diplomatic, military and executive branches in order to neutralize the new threat from totalitarianism which exploited new tech like radio to enhance their ability to control and influence populations who were seeking a savior from the depression, like a hungry fish jumping on fisherman’s bait. This threat was perceived more severe with the beginning of WW II and raised the importance of efforts to meet it. Obviously, from the beginning it was about mostly influencing the course of national policy, instead of a contribution to academia. But ironically, this settled the proper academic ground and the funding (which was absent before) for security studies.

According to this new way of thinking about strategy and security, “civilian expertise in mobilization, propaganda, technological innovation, and strategic thinking was vital to any calculation of war-making potential”.²⁰ Thus, scholars who adopted this approach, assumed civilians and particularly scholars as an asset. As a solid proof for this and as a significant scholarship produced by IAS, Earle reviewed the strategic thinking from Machiavelli onward, *Makers of Modern Strategy*.²¹ Many prominent scholars supported or influenced by IAS seminar which began in 1939; like Bernard Brodie [the editor of *The Absolute Weapon* (1946) which is acknowledged as the beginning of Strategic Studies by some scholars], Edward Hallet Carr [the author of *The*

¹⁸ Ibid, 108.

¹⁹ Edward Mead Earle, *Turkey, the Great Powers, and the Bagdad Railway: A Study in Imperialism* (New York: Macmillan, 1923), 234–235.

²⁰ Ekbladh, “Present at the Creation”, 124.

²¹ Edward Mead Earle, *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1943).

Twenty Year Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations (1939) which is a key realist work] and others.

These circumstances and efforts allowed Security Studies (or Strategic Studies which was the same thing at the time) to deepen their anchor among academia. Although there were some philosophical differences between Earle and some key names for realism like Carr and Spykman, Strategic Studies mostly fit neatly with the realist approach which lasted its hegemony nearly for half a century. On the other hand, idealist and liberal approaches in IR did not diminished completely after the WW II, instead they coexisted weakly but constantly in scholarship and in practice, as it could be seen in Peace Research and international organizations like United Nations. Regarding Security Studies, these two main wings (which both were interested in arms control, disarmament and arms racing with countering point of views), namely Strategic Studies and Peace Research, were the only prominent approaches until the end of the Cold War.

To sum up, it could be said that field of IR was founded after WW I with mostly idealistic point of view to find a way for global order. However, these efforts were not successful enough and just after a decade the world experienced a great economic depression and a new threat to liberal western world (at least the Anglo-American perception was so), totalitarian regimes. So, a new approach which sought the cure nationally instead of at international level spurred as a reflection to inability of the League of Nations, the European problems and the ineffectivity of scholarship to find solutions to growing security problems. This approach was born and grew upon national security concept in US to fulfill its needs (and partly her allies') and legitimacy at first with the fund and efforts dedicated to creating a "grand strategy". The stage was set when the WW II is over for new inquiry field, Strategic Studies (or Security Studies). However, the golden age was not due to the suffering of WW II for this new field, but it was due to the fear from a new invention from hell, nuclear weapons (but the ones belonged to the enemy).

THE BEGINNING: TRADITIONAL SECURITY STUDIES

In the first section, the circumstances which could be assumed as empirical material in the analysis of how SS were born, were examined briefly. In the beginning of the second section the evolution of SS is depicted coherently with this article's point of view in Figure 2. These different approaches are presumed as the outcomes in process-tracing method which draws the main methodological framework of the article. Historical empirical materials and these outcomes are analyzed in order to find a causal relationship in this section and the next.

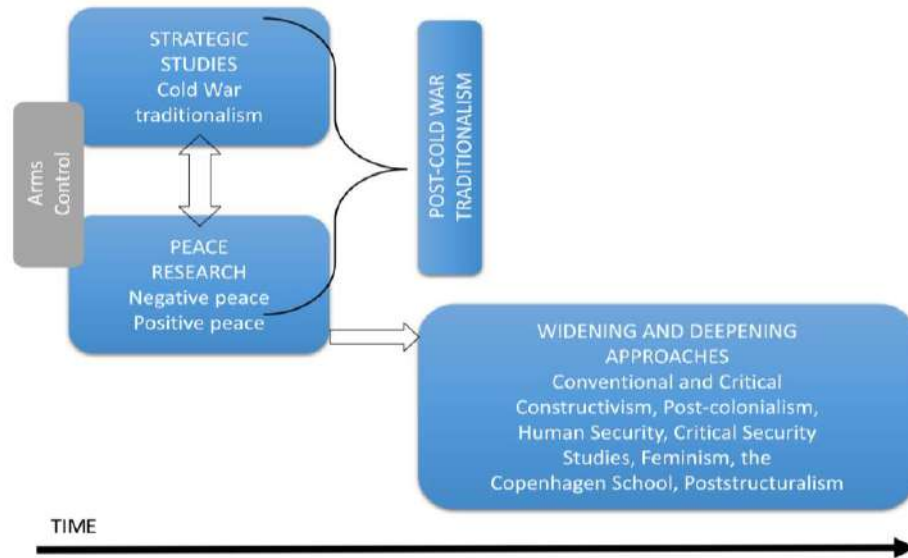

Figure 1: The Evolution of Security Studies²²

The Distinct and Interdisciplinary Status of Security Studies in the Beginning

Buzan and Hansen emphasize three distinct characterizations of the studies (on security) of post-WW II era.²³ First one of these is taking security as the main concept instead of war or defense. Secondly, the scholars urge upon that these studies involved much more civilian point of view in comparison to military and strategic literature of the past. And thirdly, they argue that these studies tended towards newly arisen issues related to nuclear weapons and Cold War.

The first one may be explained by the changing character of war. War, which was a problem of military men before, began to evolve towards being “total” with Napoleonic Wars in the first decades of 19th century. Clausewitz describes the beginning of the change as follows, “*Suddenly war again became the business of the people-a people of thirty million, all of whom considered themselves to be citizens.*”²⁴ “Total War” is representing the change on the meaning of war - from a phenomenon occurred between armies to a new form between nations, including civilians. True or not, people (especially the ones who are able to take political decisions) believed that in order to be victorious this was the only way. Although the roots of the idea dated back, the discussions and writings on the term began with the World War I. By the World War II, idea of Total War was quite common and embraced by all sides.²⁵ The industrial and technological developments contributed to this ideological foundation and made the war phenomenon too complex to be handled by only military men. It was because of these circumstances, people needed a broader term like “security” which is related to nation, instead of “war or defense” which were related to military mostly.

Although it is obvious that the mainstream was still mostly about military, second argument could be supported by the interpretation of this civilian involvement was a matter of necessity. For instance, *Strategic Bombing Concept* which was a favorite approach both in offensive and defensive

²² Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 192. Time axis is added by author.

²³ Ibid, 1-2.

²⁴ Carl Von Clausewitz, *On War*, trans. Michael Howard and Peter Paret (New Jersey: Princeton University Press, 1989), 592.

²⁵ Küpeli, “Uluslararası Örgütlere Güvenlik Yaklaşımı”, 9-18.

planning at the time, required civilian economist and engineer knowledge to find proper ways for both destroying enemy's economy and infrastructure and protecting the same in homeland. Supportively, according to Walt²⁶, prior to World War II, civilian contributions to the field was discouraged, although horrifying consequences of World War I demonstrated that war was “too important to be left to the generals.”²⁷ It was only possible during the World War II first time, setting the stage for the “Golden Age” of SS, he argues. Ironically, first civilian involvement in the field was not aiming to minimize the death toll as Walt conveys implicitly, but to find better ways of escalating it for the enemy.

Third argument which is academic inquiry focused on nuclear weapons and the newly introduced circumstances of Cold War, was also supported by Walt²⁸ like other scholars. This is also understandable, regarding the horrifying instant killing capacity of the nuclear weapons which were like no weapons people had seen in known history and the impossibility of defending sufficiently against them. Actually, this capacity and the impossibility, constituted the essence of Cold War. No side could dare to attack, however there was a constant threat and equivalence on the threat made the balance. This was also new to the people of the time. The enormousness of the threat to the existence, made other security problems look like subsidiary or even not issues of security.

Another salient overall assessment of the post-WW II SS is made by Williams. He argues that there was hegemony of realist paradigm in SS during the Cold War and scholars focused on “state, strategy, science and status quo”.²⁹ According to Williams, SS at the time focused on states, because tautologically they were considered the most important agents and referents in international politics. Secondly, strategy was the second focal point because the essence of intellectual and practical considerations was always circling around designing best model of using threat and military force. Thirdly, science and scientific methodology was important because, in a positivist point of view, it was expected from analysts using methods of natural sciences like physics and chemistry instead of mere opinion in order to reach reliable knowledge. And finally, SS was about status quo because, great powers of the era and most of the scholars who worked within them have taken security policies as preserving the circumstances of international society to prevent change which could lead chaos and insecurity.

The question on why the scholars of the time chose to study on “security” instead of “defense” or “war” despite the military-state centric essence of the Security Studies in the beginning which could be easily fit in such concepts, is an interesting and explanatory one for the relation between War Studies or Defense Studies and Security Studies. The answer could be found in the Western (especially US) oriented nature of the sub field and the concept of “garrison state” which was introduced by Laswell³⁰ in 1941 first. The national security emphasis in SS, in fact was a call for a mobilization of US resources in a way for the “sacred purpose”. However, attempting to conceptualize this mobilization under the notions of “war” or “defense” could be resulted in empowering the political-military elites and in the end building a garrison state which meant a state

²⁶ Walt, “The Renaissance of Security Studies”, 214.

²⁷ A famous quote attributed to French Prime Minister Georges Benjamin Clemenceau.

²⁸ Ibid.

²⁹ Williams, “Security Studies: An Introduction”, 3.

³⁰ Harold Lasswell, “The Garrison State”, *American Journal Of Sociology* 46, no. 4 (January 1941): 455-468.

dominated by military-industrial complex. Considering totalitarian regimes due to their natures as “machines of war” were assumed mortal enemies according the concept of US national security, founding a new field of study in the name of fighting the “evil totalitarianism” which would raise the risk of drifting apart from liberal values to become another totalitarian regime created a paradox. To overcome this problem, “security” which was appropriate for more civilian and expert involvement was chosen as the main concept for the new field of inquiry and the sub-discipline was born.

Strategic Studies

The approach which dominated the field until end of the Cold War is also called Strategic Studies which have a state-centric normative position as *given*. Buzan and Hansen define Strategic Studies as classical, traditional literature that examines security in political–military terms and focuses on military dynamics.³¹ They also add that Strategic Studies have its own sub-literatures like those on war, deterrence theory, nuclear proliferation, arms racing and arms control, etc.

In this context, regarding the historical roots which were conveyed briefly in the first section of this article, basically it is possible to argue that the Strategic Studies focused on nuclear deterrence to reduce the risk of war by maintaining US military superiority and dominance. According to the key scholars of Strategic Studies which were based in universities and understandably some policy institutes like Rand Corporation, totalitarian front’s adventurism which would lead to war had to be deterred, in order to assure international order which is a key point for national security. However according to their critics, the evil side was different and US actions did encourage arms race, thus US itself was a threat to international security. This governmental policy-oriented structure of Strategic Studies was the most criticized feature, regarding the academic neutrality.

NATO which was founded in 1949 as a US led western military alliance and its Strategic Concepts, constitute an interesting field of inquiry, as historical evidence to essence of Strategic Studies. NATO had published four Strategic Concepts during the Cold War³². The first one was published in January 1950. This document’s primary function was to deter aggression and NATO forces would only be engaged if this primary function failed. The development of standards and organizing member states’ contributions constituted main chapters of the document. Every member was to contribute to collective defense proportionately regarding economic, industrial, geographical and military capacity of theirs. And NATO was to make a plan on effective use of these resources.

NATO had to re-evaluate its military structure’s power and effectiveness six months after the first Strategic Concept document published, due to North Korea invasion of South Korea. A few months later in September 1950, NATO approved foundation of an integrated military force. After the joining of Greece and Turkey to NATO, the Strategic Concept was updated in 1952. The interesting thing is that the emphasis was not on nuclear weapons in the first two concepts. The situation would change in 1957 with the publication of third Strategic Concept.

³¹ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 37.

³² “Strategic Concepts”. NATO, accessed January 31, 2021, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.

If we return to the outcome of these historical empirical material, namely Strategic Studies at that time, it is possible to tell that developments were coherent. As it was conveyed briefly before, the proper circumstances for the birth of Strategic Studies (or Security Studies at the time) were available and some remarkable work had been achieved. However, the Golden Age of the Strategic Studies was to come later, according to many scholars roughly between 1955 and 1965.³³ From the Golden Ages on, the main focus of Strategic Studies if not the only one was the military-political security agenda which was founded on fear of nuclear war and great powers rivalry. The concerns of conventional war hardly found space for themselves in the studies of the time. It was not a coincidence that NATO's third Strategic Concept, in which the primary function was defined as massive retaliation, had been launched in 1957 and was in effect until 1968. This conceptual change was mostly due to financial and structural problems of keeping available a huge conventional military force, in the face of an enemy who possessed relatively weaker nuclear capacity. According to this concept any threat (conventional or nuclear) would be responded by a total nuclear attack. Thus, the necessity for a huge conventional military force was taken away. Soviet Union's conventional force was too great to encounter at the time, and it was an asymmetric choice for balancing and dominating force. This choice was compatible with the realist approach and needed the expertise of Strategic Studies in order to decide how to act.

However, in the decade of this strategic concept of massive retaliation and the Golden Age of Strategic Studies, a series of developments led to a new strategic concept.³⁴ First, by the time European countries began to doubt if US would sacrifice a city in its soil for the sake of a European one. Secondly, NATO was not deterrent enough to stop Soviet hostile activities which were not at the level of a direct attack. The massive retaliation strategy had no answers to this problem. And last but not the least, Soviet Union developed intercontinental ballistic missiles which could hit any US city when fired from the other side of the world. The enemy was not relatively weaker anymore, by the means of nuclear capacity. In January 1968, NATO launched the last strategic concept of the Cold War in which the main principle was flexible response. Flexible response involved a triple level structure.³⁵ The first level was "direct defense" which aimed to beat the aggression at the level determined by the enemy's assault. The second level is "deliberate escalation", which involved raising the threat of using nuclear power continuously as the crisis escalated, in order to defeat aggression. "General nuclear response" as the third level, was seen as the ultimate deterrent. Obviously in case of a Soviet nuclear attack, deliberate escalation would be skipped, and first level would be a general nuclear response. This new strategic concept was bearing a clue about the new questions about the understanding of power politics and its reflections on security. Was it only the military power people needed to be secure? Was nuclear power enough to avoid conflict and war?

From another point of view, the change in social and global context was an important factor on the progress of Strategic Studies. By the end of 1960s and 1970s the US was not the same country as it was in 1930s or 40s nor were the people's mind. Although the country was deploying enormous levels of military force as a "savior from the evil" many places in the world like Vietnam, Cambodia and Laos, this created more problems than solutions. Therefore, the public and scholar support for this heroic posture was not solid as it was before. With détente, the fear decreased and

³³ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 67, 88.

³⁴ Küpeli, "Uluslararası Örgütlere Güvenlik Yaklaşımı", 141-142.

³⁵ "Strategic Concepts".

different opinions about war had the chance to gain ground upon this shift especially in academia. Many scholars began to think about if cooperation with the military and foreign policy arms of the state had threatened the freedom of universities.

A sample of this approach was most obvious and at its highest level in Noam Chomsky's book "American Power and New Mandarins".³⁶ He accused the scholars who were working to assist the war effort, of having the mentality of a colonial civil servant.³⁷ Chomsky as an anarchist was radical in criticizing military and state interest guided scholarship. However, opposition also grew among some other scholars against research intended to assist military policy and military-industrial-academic complex.

These developments yielded a transformation in SS. The national security focus (which was putting forward US for a "sacred mission" as fighting all "the evil" wherever it was to protect homeland) lost its former influence and the sub-field began to move away its military oriented and somehow imperialist essence. Even realist scholars like Morgenthau and Waltz were criticizing in 1970's the universalistic feature of US foreign policy which was highly influenced by Strategic Studies and expending large amounts of source in adventures like Vietnam War.³⁸

Coherently with the paradigm shift on security beginning from 1970's and mostly thorough in the first decade after Cold War, Strategic Studies lost their socio-political grounds solidness which made it popular at the time. And compared to 1950s and early 60s as an era in which Security Studies and Strategic Studies meant nearly same, today they look like two separate field of inquiry with different focuses and point of views.

Peace Research

Although during the Cold War Strategic Studies had a hegemony on SS, on the other hand, idealism and liberal approach of pre-WW II did not diminish in a magical way suddenly after the War. Due to focus on reducing or eliminating the use of force in international relations, Peace Research could be defined as classical normative counterpoint to Strategic Studies.³⁹ This approach, which is trying to draw attention to the dangers in the strategic debate, was weak against the hegemony of Strategic Studies during the Cold War. However, Peace Research had similar assumptions with Strategic Studies on the role and responsibility of state, although its focus was mostly on violence which was related to human beings instead of war as a phenomenon between states. Since the role of state was much stronger as the main actor in ensuring security (or peace) during Cold War, this fact is considered as an empirical evidence of the article's argument which historical context determines the content of security studies.

However, there were different paths in development of Peace Research in North America and Europe since the beginning. In North America coherent with the emerging behavioralist paradigm in late 1950's and 60's the first examples of peace research focused on war as a phenomenon that could be studied objectively instead of peace as a more subjective and value-

³⁶ Noam Chomsky, *American Power and New Mandarins* (New York: Vintage Books, 1969).

³⁷ Ibid, 41.

³⁸ Fred Halliday and Justin Rosenberg, "Interview with Ken Waltz," *Review of International* 24, no. 3 (1998): 373.

³⁹ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 36.

laden notion.⁴⁰ Thus, peace research in the west side of Atlantic focused mostly on conflict resolution and conflict research.⁴¹ This approach is obvious in the foundation of “Journal of Conflict Resolution” in 1957 and “Center for Research on Conflict and Resolution” in 1959 in Michigan University.⁴² Meanwhile in Europe, the focus of the analysis was much more on peace instead of security or war. The foundations of The Peace Research Institute of Oslo (PRIO) in 1959 and the Journal of Peace Research in 1964⁴³, and later the foundation of Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) in 1966⁴⁴ are best examples for the European approach to peace research in the first years.

Later, Peace Research focus partly shifted towards more non-military issues such as social justice, environmental issues, socio-economic problems and developed in two main streams, in which the meaning of “peace” was taken differently. *Negative peace research* defined peace as the absence of war and actual physical violence, while *positive peace research* initially described it as “the integration of human society”⁴⁵ and later equated it with “social justice”⁴⁶. The concept of “structural violence” which means the variance between the possible and the current to Galtung,⁴⁷ was a response to the critics that blamed Peace Research to support status quo and authority of international power structures⁴⁸ in the first years of 1970’s. New inquiry fields, such as peace keeping and humanitarian intervening emerged in the post-Cold War era for Peace research, coherent with the new security paradigm. However, as Lawler noted explicitly,⁴⁹ if peace research is to warrant a unique point of view in SS in the future, an absolute rejection and prohibition of violence may be the key as a distinctive feature.

Post-Cold War Traditionalist Approaches

After the Cold War, traditional approach, which opposes to widening-deepening attempts and continues on the path driven by the legacy of the past, lost the regulating feature on the content of SS. However, although the hegemony has gone, traditional approach managed to preserve its point of view, which is focusing on military threat and state, even in the absence of a new great power conflict as a meta-event. Buzan and Hansen explain this by mainly *institutionalization* with some other causes. They argue that, journals would continue to publish along the lines previously set out, and research networks would mobilize to generate funding proposals, new projects and graduating PhDs.⁵⁰

Although post-Cold War traditional security studies had to incorporate new threats in their security agenda, they kept the essence of their state centric and military focused approach. New

⁴⁰ Lawler, “Peace Studies”, 77-78.

⁴¹ Ibid 78.

⁴² “Center for Research on Conflict Resolution (University of Michigan) records: 1952-1972”, Michigan University, accessed February 28, 2021, <https://quod.lib.umich.edu/b/bhlead/umich-bhl-8773?view=text>.

⁴³ “About PRIO”, PRIO, accessed February 28, 2021, <https://www.prio.org/About/>.

⁴⁴ “About SIPRI”, SIPRI, accessed February 28, 2021, <https://www.sipri.org/about>.

⁴⁵ Peter Lawler, “Peace Studies”, In *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams (New York: Routledge, 2008), 82.

⁴⁶ Ibid, 85.

⁴⁷ Johan Galtung, “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6, no.3, (1969): 168.

⁴⁸ Herman Schmid, “Peace Research and Politics”, *Journal of Peace Research*, 5, no. 3, (1968): 217-232.

⁴⁹ Lawler, “Peace Studies”, 88.

⁵⁰ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 185.

threats like terrorism are included in these studies, however, as a variable or factor in the state's general politics. Buzan's evaluation on the "Global War on Terrorism" rhetoric, makes first one of the two traditionalist post-Cold War approaches clearer. He claims that Washington started a campaign to persuade itself, the American people and the rest of the world that the "Global War on Terrorism" is very similar to the Cold War which was "a struggle against anti-liberal ideological extremists who want to rule the world".⁵¹ Buzan continues as, both have been staged as a defense of the western civilization, against those who would seek to destroy it. In this point of view, terrorism is mostly a foreign policy and "strategy" issue instead of a public security matter.

An important example of the other traditional post-Cold War approach, namely Peace Research, is Democratic Peace Theory. The philosophical roots of the aforementioned theory which contains Immanuel Kant's "Perpetual Peace"⁵² and some earlier works reach out to 1700's. However, the theory became popular by an article of Michael Doyle in 1983.⁵³ Today, one can say that Democratic Peace Theory has two variants, which eventually end up in the same conclusion. First one of them claims that democracies are more peaceful than nondemocracies; therefore, they tend to be less aggressive and violent. The latter argues that democratic states are not necessarily more peaceful than non-democratic states, but they avoid using force against other democracies.⁵⁴ Obviously, in both variants it is implicated that spreading democracy helps to prevent war. Briefly, despite the normative differences of two main post-Cold War traditional SS approaches, they still concur on the state centric and military focused approach.

THE EVOLUTION: WIDENING AND DEEPENING

Despite the new methods and techniques in research or integration of civilian perspective of post-WW II and roughly first half of the Cold War period, "security" as a term generally had preserved its military-political content of pre-war days. However, beginning in 1970's, due to relatively stable nuclear relations between superpowers and détente, there were calls to move away "security" from its classical focus on military and state. These calls were more solid in 1980's and two popular works in widening and deepening security, Buzan's book "People, States and Fear" and Ullman's article "Redefining Security" were published in same year, 1983.

Buzan, has developed a sector basis approach to security threats and defined five sectors as military, political, economic, environmental (or ecological in Buzan's words of 1983) and societal.⁵⁵ Societal security is not so clear in this work and explained in political threats⁵⁶ referring religion, cultural tradition and language all of which has a role in the construction of state and may need to be protected in Buzan's argument. Obviously societal security is very much related with

⁵¹ Barry Buzan, "Will the 'global war on terrorism' be the new Cold War?", *International Affairs*, 82, no. 6, (2006): 1101.

⁵² Kant, *Perpetual Peace*.

⁵³ Michael Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, 12, no. 3 (1983): 205-235.

⁵⁴ Cornelia Navari, "Liberalism", In *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams (New York: Routledge, 2008), 37.

⁵⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear The National Security Problem in International Relations* (Brighton: Wheatsheaf Books 1983), 73-83.

⁵⁶ *Ibid*, 77.

state identity in this work; however, it is redefined, and society was taken as an independent referent object in 1993.⁵⁷

While Buzan was trying to widen security and to define different kinds of threats besides military in Europe, at the other side of the Atlantic Ocean Ullman supported him by claiming that defining security in military terms was dangerous:

“...defining national security merely (or even primarily) in military terms conveys a profoundly false image of reality. That false image is doubly misleading and therefore doubly dangerous. First, it causes states to concentrate on military threats and to ignore other and perhaps even more harmful dangers. Thus, it reduces their total security. And second, it contributes to a pervasive militarization of international relations that in the long run can only increase global insecurity.”⁵⁸

Initiatives which began in last decades of the Cold War to widen and deepen the understanding of security, pioneered to new post-Cold War approaches which are common in a position criticizing state-centric and military focused structure of classical security insight. But apart from that, these approaches were distinct from each other. Krause and Williams labeled these approaches as “new thinking on security” in 1996⁵⁹ and as “critical security studies” (with a small-c) in 1997.⁶⁰ On the other hand, Buzan and Hansen preferred the term “widening and deepening approaches”.⁶¹ *Widening (or broadening)* is defined as attempts to include a wider range of potential threats, ranging from societal, economic and environmental issues to cyber threats, health and migration problems in security, while *deepening* referred to a change in referent object of security (which is state in traditional approach) either downwards to the level of individual or human security or upwards to the level of international or global, regional and societal security.⁶²

Constructivist Approach in Security Studies

Realism, neorealism, strategic studies and neoliberal institutionalism acknowledge state as a rational actor. In rationalist approach, state could be defined as an actor which is deliberately seeking some goals in order to defend its interests in an anarchic environment.⁶³ On the other hand, reflectivism is a term derived from Robert Keohane⁶⁴ and covers those approaches emphasizing intersubjective meanings, historicity, values, norms, and social practices. Constructivism came to life from the debates between rationalism-reflectivism and positivism-post-positivism in 1980's and

⁵⁷ Ole Wæver, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration, and the New Security Agenda in Europe* (New York: St. Martin's Press, 1993).

⁵⁸ Richard H. Ullman, “Redefining Security”, *International Security*, 8, no. 1 (Summer, 1983): 129.

⁵⁹ Keith Krause and Michael Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40, no. 2, (October, 1996): 229.

⁶⁰ Keith Krause and Michael Williams, “Preface: Toward Critical Security Studies”, in *Critical Security Studies: Concept and Cases*, ed. Keith Krause and Michael Williams (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997), x-xi.

⁶¹ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 187-225.

⁶² Krause and Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies”, 230.

⁶³ James A. Caporaso, “International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations”, *International Organization*, 46, no. 3 (1992): 605.

⁶⁴ Robert O. Keohane, “International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, 32, no. 4 (1988): 379-396.

90's as a claim to the middle ground.⁶⁵ Constructivists define security as a socially constructed phenomenon. Apart from the poststructuralists, this does not mean defining security is impossible.

In International Relations, Constructivism was conceptualized for the first time by Nicholas Greenwood Onuf⁶⁶ as a term in his book *World of Our Making* in 1989. He used the phrase “In simplest terms, people and societies construct, or constitute, each other”.⁶⁷ However, Alexander Wendt and his delineative work became the center and of Constructivism later in 1990's.⁶⁸ Wendt conveys two basic principles of constructivist approach as:

“(1) The structures of human association are determined primarily by shared ideas rather than material forces, (2) The identities and interests of purposive actors are constructed by these shared ideas rather than given by nature.”⁶⁹

Constructivism should be taken as a “basic approach” which could be used in different disciplines instead of a theory with solid hypotheses.⁷⁰ This point of view supported by Wendt, (who explained himself as he was unclear in his previous works but at the moment, he was sure about one could accept constructivism without embracing theory of international politics)⁷¹, in 1999 as in following lines:

“Constructivism is not a theory of international politics. Constructivist sensibilities encourage us to look at how actors are socially constructed, but they do not tell us which actors to study or where they are constructed.”⁷²

In this framework, constructivists take security as a social construction which means differently in variant contexts. According to McDonald⁷³, constructivists recognize security also as an arena, in which actors (seeking solid ground for political action) compete to define the identity and values of a particular group. Therefore, identity and norms are seen central to the constructivist study of security. McDonalds also emphasized that according to constructivists, because agents and structures are mutually constituted, structural change is always possible even if difficult.

As another interesting view, Huymans⁷⁴ argues that any definition of security is nothing but the reflection of our relationship with nature, other people and ourselves. For Huymans, security is also wider framework of meaning within which people organize particular forms of life. In other

⁶⁵ Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, 3, no.3, (1997): 319-320; Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 191-218.

⁶⁶ Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, (South Carolina: University of South Carolina Press, 1989), 35-65.

⁶⁷ Ibid, 36.

⁶⁸ Pınar Bilgin, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Yaklaşımları”, *Stratejik Araştırmalar*, 8, no. 14, (2010): 71; Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground”, 320.

⁶⁹ Ullman, “Redefining Security”, 129.

⁷⁰ Steans, Lloyd Pettiford, Thomas Diez and Imad El-Anis, *An Introduction to International Relations Theory* (Essex: Pearson Education Limited, 2010), 186; Matt McDonald “Constructivism”, In *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams (New York: Routledge, 2008), 59-72; Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, 23, no. 1, (1998): 171-200.

⁷¹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999): footnote 21.

⁷² Ibid, 7.

⁷³ McDonald, “Constructivism”, 67.

⁷⁴ Jef Huysmans, “Security? What Do You Mean? From Concept to Thick Signifier”, *European Journal of International Relations*, 4, no. 2, (1998): 228.

words, different discourses about security means different definitions of society and basic values. In this context, he offers not to seek for a definition or concept for security, instead he proposes labeling it as a “thick signifier” which leads to focusing on the effect of security in social life instead of its meaning.

Critical Security Studies

Critical Security Studies (CSS) (with a capital ‘C’) could be defined as an approach which was developed in the framework of Critical Theory of Frankfurt School.⁷⁵ Aberystwyth School which were founded on Ken Booth, Richard Wyn Jones and their students’ work is true home of this approach.⁷⁶ The first move of CSS is to deepen security, in order to take into account sub-state and inter-state referent objects by taking away scholars of SS from state centric paradigm. The second move is widening, in order to include other threats to these new referent objects besides military ones.⁷⁷

The concept of “emancipation” consists the core of CSS. Booth defines security as the absence of threats. However, his definition of threat is depending on “emancipation” which is removing physical and human barriers against people’s preferences that they choose by free will. Besides war and threat of war; poverty, poor education, political oppression may be one of the threats of Booth. He claims that true security could be established only by emancipation not by power or some kind of order.⁷⁸

As a general evaluation on CSS, one could say that this approach claims to include other actors besides state to the definition of security. All the issues that have a negative or restricting effect on these actors’ lives are to take into account, therefore a thorough security analysis could be done. According to Aberystwyth School, scholars have a duty to be the voice of people, groups or other actors who are not capable of exposing threats against themselves. Thus, this approach has a normative stand which defines the truth and the way to reach it.

Copenhagen School in Security Studies

Copenhagen School term was first used by Bill McSweeney⁷⁹ in 1996 to define the studies emerging around Centre for Peace and Conflict Research in Copenhagen University. Ironically, although this article was written in a criticizing manner, the label is quite popular today. Copenhagen School has three main contributions to SS. First one of these is Securitization Theory which defines Copenhagen School best meta-theoretically as Wæver told so.⁸⁰ The others are security sectors and regional security complex concept.

⁷⁵ Pınar Bilgin, “Critical Theory”, In *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams (New York: Routledge, 2008), 89.

⁷⁶ Ibid, 92.

⁷⁷ Krause and Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, 229; Columba Peoples, Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies: An Introduction* (New York: Routledge, 2010), 4.

⁷⁸ Ken Booth, “Security and Emancipation”, *Review of International Studies*, 17, no. 4 (1991): 319.

⁷⁹ Bill McSweeney, “Identity and security: Buzan and the Copenhagen school”, *Review of International Studies*, 22, no. 1, (1996): 81-93.

⁸⁰ Ole Wæver, “Aberystwyth, Paris, Copenhagen New 'Schools' in Security Theory”, *International Studies Association Conference*, (March, 17-20, 2004), Montreal.

Buzan, Wæver and De Wilde⁸¹ argue that any public problem could be located under three main headings: namely non-politicized, politicized and securitized. According to these scholars of Copenhagen School, non-politicized problems are the ones which are not issues of public debate and state does not deal with them. The politicized problems are the issue of public policy and require government decision or resource allocation. Finally, securitized problems are presented as existential threats which require emergency measures. This kind of staging justifies actions outside the normal bounds of political procedure (if accepted). This process is called “securitization” and if it is successful needs extraordinary precautions. Copenhagen School does not have a normative stand here, they do not convey securitization process as a solution and securitization is used as a tool for analysis. Moreover, Wæver conveys as principal the desecuritization which means taking out the issues from security area, which is related to extreme handling, to the politics area which is related to normal procedures of problem solving.⁸²

However, Critical Security Studies does not have such a classification. Instead, every single obstacle in the way of individual’s emancipation is considered as a security threat. For Copenhagen School, on the other hand, security is about only the final phase of the spectrum, and first two involves issues which are consequences of social relations or problems to be solved in the normal bounds of politics. In this framework, comparison of Traditional Security Studies, Critical Security Studies and Copenhagen School in the constructivism and objectivism scale is depicted in Figure 2.

According to Huymans,⁸³ from the foundation in 1985, Copenhagen School tried to save SS from the narrow agenda which focused on military relations, on the other hand avoided forging a concept dealing with every problem of every fragment of daily life which would be impossible to study academically. In other words, this School was not indifferent to the widening and deepening approaches, however, arising from a methodological concern opposed to include everything in SS which would lead losing intellectual integrity and becoming too indefinite.

⁸¹ Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, (Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1998), 23-24.

⁸² Ole Wæver, “Politics, security, theory”, *Security Dialogue*, 42, no. 4-5 (2011): 469.

⁸³ Jef Huysmans, “Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe”, *European Journal of International Relations*, 4, no. 4 (1998): 482.

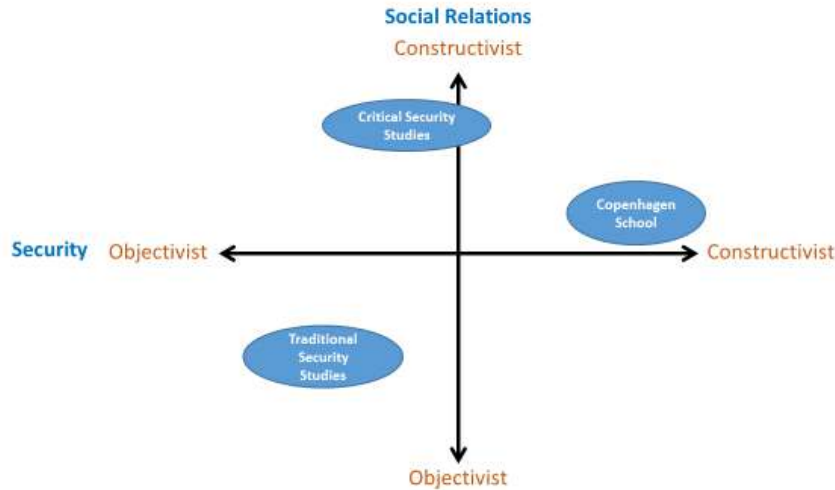

Figure 2: Comparison of Traditional, Critical Security Studies and Copenhagen School⁸⁴

In Copenhagen School's point of view, Traditional Security Studies are objectivist in Security scale because of the focus on real threats, measures against them and how security actors handle these. This approach is objectivist in the social relations scale too. Because, according to traditional security understanding, state is a *given* referent object, also interests of state are objective realities and it is presumed that state itself is a rational actor which behave within certain rules like it is in nature.

Critical Security Studies, on the other hand, regarded as constructivist in social relations scale. The scholars of this approach argue that, states dominate the area due to power politics repressing other dimensions of reality and only an emancipatory approach could empower other subjectivities. This means that the social reality could change and thus, is not bounded to certain rules. However, in the security scale, because Critical Security Studies claim that security threats do exist objectively in reality somewhere like Traditional Security Studies, (obviously except the type of the threat and referent object it is related to), one could say that this approach is mostly objectivist.

Copenhagen School defines their approach constructivist in security scale, because they are not interested in what "the real threat" is. Instead, they argue that security problems are grow out of "securitization" process which depends on discourse and the acceptance of audience. However, this approach is defined less constructivist compared to Critical Security Studies, because they prefer to be more traditionalist in widening threats and deepening referent objects.

Other Approaches

Human security approach proposes to make individuals the main referent object in security instead of states in the traditional approach. Accordingly, this approach claims that all threats to human potential and dignity like poverty, hunger and under-development should be studied under SS. Thus, integration of development and security studies is a major goal for human security scholars. This approach could be evaluated as the new version of old story which could find an

⁸⁴ Ibid, 205.

opportunity in the security agenda after Cold War, since the arguments on human security reach out the ancient times.

Post-colonialism mainly criticizes the SS for becoming “too” western oriented and being state-centric. This approach which recognizes First, and Third World are related, emphasizes the need for new definition of security and security theories, regarding the distinctive state formations of the Third World and history of colonialism. Post-colonialist security studies claim that by their point of view, it is possible to understand both First and Third World’s security dynamics. Moreover, Post-colonialists argue that there is not a universal and shared security concept. Instead, they assert that ethnographic field work may reveal local security structures and references apart from state or individual, which would help scholars to understand differences from Western oriented approach.⁸⁵ This point of view could be explained by the paradigm shift when thinking on security after Cold War which included remembering that there were other countries places which had serious security problems originated mostly not from nuclear competition or arms racing in the world besides North America, Europe and Russia.

Feminist Security Studies focus on female “experiences” and offer a female reading of security as an alternative to muscular hegemony. For example, Tickner criticizes Morgenthau’s *Politics Among Nations* to construct a world without women. She claims that Morgenthau’s approach which was built upon the individual’s lust for power and domination is not a female attribution but a male one.⁸⁶ Also this approach claims that females experience some gender related security problems, and these problems should be integrated in SS agenda. This approach is an example and result of thinking about security at individual level. When the state was the only referent object for security, the different needs and experiences of individuals are obsolete. After individuals became one of the important referent objects of security, their differences were a matter of inquiry.

Poststructuralist Security Studies which could be defined as the key approach for Paris School in SS, mostly depend on the intellectual foundation which was built by Jacques Derrida and Michel Foucault.⁸⁷ Poststructuralism argues that political, racist, sexist and invisible structures constitute the world of people and there is no objective nor constant truth. Poststructuralists think that governments demand authority continuously in order to sustain sovereignty.⁸⁸ Accordingly, poststructuralist scholars examine broader discursive structures and their specifications and how they were legitimized. Many poststructuralist analyses focus on how “the West” staged itself, how the governments justified themselves in the international arena, citizens of their own and media.⁸⁹

⁸⁵ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 200-202; Alexandra Kent, “Reconfiguring Security: Buddhism and Moral Legitimacy in Cambodia”, *Security Dialogue*, 37, no. 3, (2006): 347.

⁸⁶ J. Ann Tickner, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security* (New York: Columbia University Press, 1992), 37.

⁸⁷ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1992); David Campbell, *National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998); Rob B. J. Walker, “Security, Sovereignty and the Challenge of World Politics”, *Alternatives: Global, Local, Political*, 15, no. 1, (1990): 3-27; Michael Dillon, “Sovereignty and Governmentality: From the Problematics of the ‘New World Order’ to the Ethical Problematic of the World Order”, *Alternatives: Global, Local, Political*, 20, no. 3, (1995): 323-368.

⁸⁸ Charlotte Heath-Kelly, “Post-Structuralism and Constructivism”, in *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, ed. Richard Jackson (New York: Routledge, 2016), 143.

⁸⁹ Buzan and Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 220.

“Deconstruction” is a common technique which was originated by Jacques Derrida in poststructuralist studies. “Binary pairs” (such as light-dark, white-black, male-female) which are not able to exist without each other, are the key concept in this approach. Derrida claims that one of a pair is always superior to the other, one has a positive meaning while the other implies negative. He also argues that every person reads the world by these binary pairs.⁹⁰ Deconstruction technique requires to look up in the text or discourse and to find one of a binary pair, then seeks to involve the other one of the pair in the analysis in order to read the superiority reversely. In this context, Poststructuralist Security Studies deny the rationalist Western approach which departs from the premise that security is something definable. Instead, poststructuralists argue that defining absolute security is not possible.

“Genealogy” of Foucault is another important approach in Poststructuralist Security Studies. Genealogy involves an historical approach to examine the acknowledged truth. Foucault defends that every period constructed similar issues differently in their own circumstances. His famous work “Discipline & Punish – The Birth of the Prison”⁹¹, in which he told us about the evolution of punishment from brutal agonizing to the imprisoning and custody since middle ages till European civilization, is a good example of genealogical work. He argues that with the rise of liberalism, the punishment techniques changed from executing which was a sign of state’s power to some disciplinary and transformative practices. He does not label this change humanitarian; on the contrary, he claims that humanitarianism or liberalism only made the power sneakier and deeper. Poststructuralist approach had an important role in the evolution of SS by questioning the unquestioned, and by conveying an alternative way of thinking in SS.

DISCUSSION AND THE FUTURE: HOW WILL THE EVOLUTION CONTINUE?

Post-WW I context provided proper circumstances for the birth of International Relations as a new discipline in order to study war, states, international and global order. Security was always a hidden subject of this discipline; however, it was only after WW I Security Studies could find the opportunity to create a distinct field of inquiry to provide financial and human resources. Only then the academic integrity which is needed was available and with Strategic Studies the foundation as a sub-field of International Relations discipline took place.

This study adopted an approach which take Security Studies as a subfield of International Relations but a different field of study. Thus, intentionally avoided explanations built upon International Relations discipline such as realism and liberalism, unlike some of the compilation work on SS. These approaches were taken as the key ideological ground for Security Studies which include Strategic Studies, Peace Research, widening and deepening approaches. By this methodology, it is aimed to convey the distinct nature of the sub-field explicitly.

From the beginning the evolution in the sub-field was constant. At the beginning, national security and its reflections in international security was quite prominent in Strategic Studies which was the first phase of SS. Scholars of the time was driven by the fear of nuclear war apocalypse and

⁹⁰ Gavin P. Hendrics, “Deconstruction the end of writing: ‘Everything is a text, there is nothing outside context’”, *Verbum et Ecclesia*, 37, no. 1 (2016): 6.

⁹¹ Michel Foucault, *Discipline and Punish*, (New York: Vintage Books, 1995).

with governmental involvement the aim was somehow about guiding national security and foreign politics. But when it comes to 1970's the fear from nukes decreased and scholars began to raise their voices against the cooperation of academia and governments. This led a new paradigm in SS from national security to international security which involved more actors, more referent objects and more threats.

However, the US and European paths was different in this new era. US scholars were mostly updating traditional premises and theories of International Relations according to new challenges and needs, while European scholars were offering totally new approaches to SS such as emancipation, securitization, deconstruction, genealogy and structural violence. Coherently European analyzes are much more interested in individual level and non-western parts of the world. US analyzes are also interested in non-western places, however mostly with a western point of view.

Regarding the ongoing globalization (which tears apart the traditional state integrity and put forward the individual), and the internet and social media by which people of world communicate directly, the future of SS looks like dependent on analyzes examining other actors besides states more and more every day. In this context, security problems will not be the same as the ones of the last century nor that simple. This assumption needs SS in the future as a distinct discipline with many problems to study, apart from International Relations like its rise from Political Science after WW I. The European point of view looks like more convenient for this improvement in SS as its contributions to SS to gain a distinct field of inquiry. Obviously, traditional approaches and the variants will continue for a while, but even these approaches shall comply the needs and context of future.

BIBLIOGRAPHY

Archival Documents

The World War One Document Archive. "President Wilson's Fourteen Points", accessed January 1, 2021. https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points.

Published Sources

Adler, Emanuel. "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics". *European Journal of International Relations*, 3, no.3, (1997): 319-363.

Baldwin, David A., "Security Studies and the End of the Cold War", *World Politics*, 48, no. 1 (October 1995): 117-141.

Baylis, John and James J. Wirtz, "Introduction: Strategy in Contemporary World: Strategy After 9/11" In *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies* Fifth Edition edited by John Baylis, James J. Wirtz and Colin S. Gray, 1-16, New York: Oxford University Press, 2016.

Bilgin, Pinar. "Critical Theory". In *Security Studies: An Introduction*, edited by Paul D. Williams, 89-102. New York: Routledge, 2008.

Bilgin, Pinar. "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Yaklaşımları", *Stratejik Araştırmalar*, 8, no. 14, (2010): 70-96.

- Booth, Ken. “Security and Emancipation”. *Review of International Studies*, 17, no. 4 (1991): 313-326.
- Buzan, Barry. *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books 1983.
- Buzan, Barry, Ole Wæver and Jaap De Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1998.
- Buzan, Barry. “Will the ‘global war on terrorism’ be the new Cold War?”, *International Affairs*, 82, no. 6, (2006): 1101-1118.
- Buzan, Barry and Lene Hansen, *The Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Caporaso, James A. “International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations”, *International Organization*, 46, no. 3 (1992): 599-632.
- Chomsky, Noam. *American Power and New Mandarins*. New York: Vintage Books, 1969.
- Clausewitz, Carl Von. *On War*. Translated by Michael Howard and Peter Paret. New Jersey: Princeton University Press, 1989.
- Dillon, Michael. “Sovereignty and Governmentality: From the Problematics of the ‘New World Order’ to the Ethical Problematic of the World Order”. *Alternatives: Global, Local, Political*, 20, no. 3, (1995): 323-368.
- Doyle, Michael. “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, 12, no. 3 (1983): 205-235.
- Earle, Edward Mead. *Turkey, the Great Powers, and the Bagdad Railway: A Study in Imperialism*. New York: Macmillan, 1923.
- Earle, Edward Mead. *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1943.
- Ekbladh, David, “Present at the Creation: Edward Mead Earle and the Depression-Era Origins of Security Studies”, *International Security*, 36, no. 3 (Winter 2011/12): 107–141.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punish*. New York: Vintage Books, 1995.
- Galtung, Johan. “Violence, Peace, and Peace Research”. *Journal of Peace Research*, 6, no.3, (1969): 167-191.
- Halliday, Fred, “The Gulf War 1990-1991 and the study of international relations”, *Review of International Studies*, 20 (1994): 109-130.
- Halliday, Fred and Justin Rosenberg, “Interview with Ken Waltz,” *Review of International* 24, no. 3 (1998): 371-386.
- Heath-Kelly, Charlotte. “Post-Structuralism and Constructivism”. In *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, edited by Richard Jackson, 136-159. New York: Routledge, 2016.
- Hendrics, Gavin P. “Deconstruction the end of writing: ‘Everything is a text, there is nothing outside context’”. *Verbum et Ecclesia*, 37, no. 1 (2016): 1-9.

- Hopf, Ted. “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”. *International Security*, 23, no. 1, (1998): 171-200.
- Huysmans, Jef. “Security? What Do You Mean? From Concept to Thick Signifier”. *European Journal of International Relations*, 4, no. 2, (1998): 226-255.
- Huysmans, Jef. “Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe”. *European Journal of International Relations*, 4, no. 4 (1998): 479-505.
- Kent, Alexandra. “Reconfiguring Security: Buddhism and Moral Legitimacy in Cambodia”. *Security Dialogue*, 37, no. 3, (2006): 343-361.
- Keohane, Robert O. “International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, 32, no. 4 (1988): 379-396.
- Küpelı, Hayrettin. “Uluslararası Örgütlere Güvenlik Yaklaşımı.” In *Teoriden Uygulamaya Güvenlik Üzerine*, edited by Gökhan Sarı and C. Korhan Demir. Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.
- Krause, Keith and Michael Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40, no. 2, (October, 1996): 229-254.
- Krause, Keith and Michael Williams, “Preface: Toward Critical Security Studies”, in *Critical Security Studies: Concept and Cases*, edited by Keith Krause and Michael Williams, vii-xxii. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.
- Lasswell, Harold. “The Garrison State”. *American Journal Of Sociology* 46, no. 4 (January 1941): 455-468.
- Lawler, Peter. “Peace Studies”. In *Security Studies: An Introduction*, edited by Paul D. Williams, 73-88, New York: Routledge, 2008.
- McDonald, Matt. “Constructivism”, In *Security Studies: An Introduction*, edited by Paul D. Williams, 59-72. New York: Routledge, 2008.
- McSweeney, Bill. “Identity and security: Buzan and the Copenhagen school”. *Review of International Studies*, 22, no. 1, (1996): 81-93.
- Navari, Cornelia. “Liberalism”, In *Security Studies: An Introduction*, edited by Paul D. Williams, 29-43, New York: Routledge, 2008.
- Oneal, John R., Bruce Russett and Michael L. Berbaum, “Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992”, *International Studies Quarterly*, 47 (2003): 371-393.
- Onuf, Nicholas Greenwood. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. South Carolina: University of South Carolina Press, 1989.
- Peoples, Columba, Nick Vaughan-Williams. *Critical Security Studies : An Introduction*. New York: Routledge, 2010.
- Reinalda, Bob. *Routledge History of International Organizations from 1815 to Present Day*. New York: Routledge, 2009.
- Schmid, Herman. “Peace Research and Politics”. *Journal of Peace Research*, 5, no. 3, (1968): 217-232.

- Tickner, J. Ann. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press, 1992.
- Ullman, Richard H. “Redefining Security”, *International Security*, 8, no. 1 (Summer, 1983): 129-153.
- Wæver, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre. *Identity, Migration, and the New Security Agenda in Europe*. New York: St. Martin's Press, 1993.
- Wæver, Ole. “Aberystwyth, Paris, Copenhagen New 'Schools' in Security Theory”. *International Studies Association Conference*, (March, 17-20, 2004), Montreal.
- Wæver, Ole. “Politics, security, theory”, *Security Dialogue*, 42, no. 4-5 (2011): 465-480.
- Walker, Rob B. J. “Security, Sovereignty and the Challenge of World Politics”, *Alternatives: Global, Local, Political*, 15, no. 1, (1990): 3-27.
- Walt, Stephen M., “The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, 35, no. 2 (June 1991): 211-239.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Williams, Paul D. “Security Studies: An Introduction”. In *Security Studies: An Introduction*, edited by Paul D. Williams, 1-12, New York: Routledge, 2008.

Online Sources

- Beach, Derek, "Process-Tracing Methods in Social Science", Oxford Research Encyclopedia of Politics, accessed January 1, 2021, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176>.
- Kant, Immanuel. *Perpetual Peace: A Philosophical Essay*. Translated with Introduction and Notes by M. Campbell Smith, with a Preface by L. Latta. London: George Allen and Unwin, 1917. <https://oll.libertyfund.org/title/latta-perpetual-peace-a-philosophical-essay-1917-ed>.
- Michigan University. “Center for Research on Conflict Resolution (University of Michigan) records: 1952-1972”, accessed February 28, 2021. <https://quod.lib.umich.edu/b/bhlead/umich-bhl-8773?view=text>.
- NATO. “Strategic Concepts”. Accessed January 31, 2021, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.
- PRIO. “About PRIO”. Accessed February 28, 2021. <https://www.prio.org/About/>.
- SIPRI. “About SIPRI”. Accessed February 28, 2021. <https://www.sipri.org/about>.

Strateji Düşüncesinde Yorum ve Tahrifat: Clausewitz Olayı

Interpretation and Falsification in Strategic Thought: The Clausewitz Case

Ali KARAOSMANOĞLU¹

Araştırma Makalesi

¹ Prof. Dr. - Dış Politika ve Barış Araştırmaları Merkezi

ORCID: 0000-0001-9535-6648

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ali KARAOSMANOĞLU

E-posta/E-mail:

alıklar@bilkent.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

11 Mart 2021

Revizyon talebi/Revision Requested:

18 Nisan 2021

Son revizyon /Last revision:

26 Nisan 2021

Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2021

Atıf/Citation:

Karaosmanoğlu, Ali. "Strateji Düşüncesinde Yorum ve Tahrifat: Clausewitz Olayı?". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 2, no. 1 (2021): 63-75.

Özet

Modern Strateji Teorisinin ortaya çıkması 19.yy'ın ilk yarısında teori ve tarih arasındaki ilişkilerin diyalektik bilim felsefesi zemininde yorumlanması ile ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün askeri ve siyasi alandaki öncüleri Prusyalı askeri reformcular ve Carl von Clausewitz'dir. Fakat söz konusu öncü çalışmalar dikkatle okunarak yorumlanmamış, tahrif edilerek ve okuyucuların önyargıları öne çıkartılarak anlaşılmalı ve uygulanmıştır. Hatalı anlayışlar ve kasıtlı yanlış yorumlar İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar önemli ölçüde devam etmiştir. Soğuk Savaş'ta doğru ve doğruya yakın yorumlar ve uygulamalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Osmanlı modernleşmesi ve Cumhuriyet Türkiye'si de yanlış yorumların büyük ölçüde etkisinde kalmıştır. Fakat uygulama alanında bunun tek istisnası Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının yönetme ve davranışlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Clausewitz, strateji kuramı, von der Goltz

Abstract

The emergence of the Modern Strategy Theory was with the interpretation of the relations between theory and history in the first half of the 19th century on the basis of dialectical philosophy of science. Prussian military reformers and Carl von Clausewitz were the pioneers of this transformation in the military and political arena. However, these pioneering works were not read and interpreted carefully, but understood and applied by distorting them and highlighting the prejudices of the readers. Misunderstandings and deliberate misinterpretations continued significantly until the end of the Second World War. During the Cold War, correct and close comments and practices started to gain weight. Ottoman modernization and the Republic of Turkey has remained largely influenced by the false interpretations. However, in the field of practice, the only exception to this is the management and behaviour of Mustafa Kemal Atatürk and his friends.

Key Words: Clausewitz, strategy theory, von der Goltz

GİRİŞ

Strateji kuramının (teorisinin) ortaya çıkması 19.yy.’ın ilk yarısında teori ve tarih arasındaki ilişkilerin diyalektik bilim felsefesi zemininde yorumlanması ile gerçekleşmiştir. Bu makalenin temalarını oluşturan askeri düşünceler, söz konusu dönemlere damgasını vuran Aydınlanma ve Karşı Aydınlanma (idealizm veya romantizm) tartışmalarının fikriyatı ile aynı dönemlerde yer alan savaş deneyimlerinin bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Prusyalı askeri reformcular ve Carl von Clausewitz bu kuramsal dönüşümün askeri alandaki öncüleri olarak kabul edilmektedir. Bu tarihi dönüşümle birlikte, Clausewitz’i ve Prusyalı askeri reformcuları yorumlayanlar, onların entelektüel alt-yapılarını yeterince dikkate almamışlardır. Kendi beklentilerini ve kendi klasik değerlerini öne çıkararak yorumlar yapmışlar, hatalı ve kategorik sonuçlara varmışlardır. Clausewitz’in diyalektik akıl yürütmesi yanlış anlaşılmış ve geliştirdiği kavramlar tahrif edilerek kullanılmıştır. Savaş paradokslarının bütünleştirilmesinin yerini ayrıştırılmalar ve acımasız savaş düşkünü yakıştırmalar almış, böylece karşımıza bambaşka bir Clausewitz çıkarılmıştır. Bu arada uzun bir süre, Clausewitz’in askeri düşünceye getirdiği yenilikler unutulmuştur.

Şu noktayı hatırlatmak gerekir ki, “yenilik” dediğimiz hususlar savaş tarihlerinde olaylar ve uygulamalar şeklinde zaten mevcuttu. Clausewitz’in yaptığı, bunları sistematik bir savaş teorisi ile bütünleştirerek kuramlaştırmaktır. Bu noktanın, hala komşu bilim dalları (Uluslararası İlişkiler, Dış Politika Analizi, Güvenlik Araştırmaları, hatta Stratejik Araştırmalar gibi) tarafından gerektiği kadar idrak edilip edilmediği şüphelidir. Yeniliklerden bazılarını hatırlatmakta yarar görüyorum. Çünkü yanlış okumalar bu yeni anlatımlar üzerinden ortaya çıkmıştır. Clausewitz’den önce taktik ve strateji sözcükleri birbirine karıştırılarak, biri diğerinin yerini alarak kullanılıyordu. Ne birbirlerinden ayrılarak, iki ayrı kavram gibi, ne de bütünleştirilerek uygulanıyordu. Clausewitz bunların iki ayrı anlam ifade ettiklerini, hem de birbirlerine bağımlı olduklarını açıklamıştır. Taktik ile strateji arasında bir araç-amaç ilişkisi vardır. Taktikler, münferit muharebelerde kazanmak için kullanılan yöntemleri ve davranışları ifade eder. Strateji ise, muharebeleri koordine ederek savaşın siyasi amaca ulaşmasını sağlar. Taktik, stratejiye bağımlıdır. Strateji, askeri kuvvet ile siyaset arasındaki köprüdür. Clausewitz’in o bilinen deyişiyle, “Savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır.”

Diğer önemli yenilik “Mutlak Savaş/Gerçek Savaş” ikilemidir. Mutlak savaş, bir ideadır. Bir soyutlama, bir “ideal-tip”tir. Her türlü değişken ayrıntıdan soyutlanmış ve tarihi bağlamın dışına çıkartılmış savaşı ifade eder. Bu kavramın karşısında tarihi bağlam (zaman ve mekan) içinde yer alan “Gerçek Savaş” kavramı vardır. Gerçek savaşlar, sınırsız şiddete doğru tırmanma eğilimi gösterir, fakat hiçbir zaman mutlak savaşa erişemeyiz. Savaşan taraflarda şiddeti tırmandırma potansiyeli vardır ve karşılıklı kuvvet kullanma bu potansiyeli kullanmaları için tarafları teşvik edebilir. Öte yandan, aşırılıklara tırmanmayı engelleyerek tarafların “mutlak”a erişmesini önleyen etkenler daima vardır ve hareket halindedir. Clausewitz, bu etkenlere “sürtünme” (*friction*) ve “savaşın sisi” (*fog of war*) adını veriyor. Ayrıca, siyasi amaçların sınırlı olması aşırılıklara tırmanmayı engelleyen başka bir etkidir. Hatta ilk akla gelen etkenlerden biridir. Savaş, birdenbire ortaya çıkan, tarihten soyutlanmış bir olay değildir. Siyasi ve toplumsal bir olaydır.¹

¹ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. H.Fahri Çeliker (İstanbul: Özne Yayın, 1990), Kitap VIII, Bölüm 2; Kitap I, Bölüm 7 ve Kitap II, Bölüm 2. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali L. Karaosmanoğlu, “Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz,” *Uluslararası İlişkiler* 4/14 (2007): 172-174. Youri Cormier, *War as Paradox*, (Montreal: McGill University Press, 2010), 8-9.

Clausewitz ikili tanımdan sonra üç unsurlu bir tanım da yapmıştır. Bir yanda doğal kör bir güç olan ilkel şiddet, kin ve düşmanlık; öte yanda, savaşı ruhun özgür ve yaratıcı bir faaliyeti haline getiren tesadüfler ve ihtimal hesapları, son olarak da savaşı sadece akla (makuliyete) tabi kılan bir siyasi araç kimliği. Bu üçleme (*trinity*) esastır. Esas üçlemenin her bir unsuru genellikle ek üçlemedeki failer tarafından temsil edilir: ilk unsur daha çok halkı, ikinci unsur daha çok komutanları ve orduyu, üçüncü unsur ise daha çok siyasi otoriteyi ilgilendirir. Buradaki “genellikle” ve “daha çok” sözcükleri ikinci üçlemenin tali olduğunu, esas (merkezi) üçlemenin ise birincisi olduğunu gösterir. Bu iki üçlemenin birleşmesi Clausewitz’in kuramı içinde önemli bir yer tutar. Üçlemelerdeki unsurlar savaştan savaşa derece ve mahiyet farkları göstermelerine rağmen her savaşta vardır ve her savaş incelenirken hepsinin değişken özellikleri dikkate alınmalıdır. Unsurlar ve aralarındaki etkileşimler ne şekil alırsa alsın her savaşta mevcuttur. Raymond Aron’un dediği gibi savaşlar “değişir, fakat değiştikçe aynı şeydir.” Clausewitz üçlü anlatım için “*trinity*” sözcüğünü kullanıyor. *Trinity*, Hristiyanlığın en temel kavramıdır. Ancak Clausewitz, oldukça dindar bir aileden gelmesine rağmen bu dini kavramı dindar olduğu için değil, muhtemelen yapıcı unsurları hem ayıran hem bütünleştiren bir ifade arayışı içinde olduğu için kullanmıştır.²

Clausewitz, Kant ve Hegel gibi gerçek dünya ile idealar dünyasını bir araya getirmek için çalışmıştır. Bu iki dünyanın birbirlerinden koparılmaması ve hareketsizleşmemeleri gerekmektedir. Bu ikinci husus onu özellikle Hegel’e daha çok yakınlaştırmış gibi gözükebilir. Ancak Clausewitz, Hegelci diyalektik yöntemi sonuna kadar, yani “Mutlak” a kadar götürmeden durur. Clausewitz’in düşüncesinde “Mutlak”ın göreceleşmesi özellikle ahlak felsefesinde Hegel’den ayrılmasında göze çarpmaktadır.³ Clausewitz, savaşı devletin siyasetinin araçlarından biri olarak görür. Savaş siyasetle bütünleşir; Devlet ile değil. Savaşı siyasete bağımlı hale getiren ilişki bir yöntem ve araç ilişkisi olmanın ötesinde, bu noktada ontolojik ve aynı zamanda etik bir ilişki haline de gelir. Siyaset savaşı teslim alınca sadece araçlardan değil, amaçlardan da sorumlu hale gelir. Eylem, savaş etiğinin merkez noktası durumuna yükselir ve doğru ile yanlışın (rasyonalitenin) yanında iyi ile kötünün tartışılabilmesi için de zemin hazırlar.

Savaşın doğası ve savaş fenomeniyle ilgili tanımlamaları ve açıklamaları gördükten sonra, erken ve geç Clausewitzler arasındaki çelişkili “vurgulamaları” Andreas Herberg-Rothe’den ödünç almak aydınlatıcı olacaktır. Çünkü bu ikilemler, zamanımızda hala devam eden tartışmaların gündemindedir:⁴

- Askeri gücün önceliği/siyasetin önceliği
- Beka veya daha ziyade kimliğini koruma amacıyla savaşmak/savaşı araçsal bir iletişim olarak değerlendirmek.

² “Trinity”(Osmanlıca’da Teslis), üçlü birlik anlamına gelir. Hristiyanlıkta Tanrı, bütünleşen üç yapıcı unsurdan doğar: Peder, Oğul ve Kutsal Ruh.

³ Savaş etiği ile ilgili bu anlatım, kısmen Youri Cormier’den alınmıştır, age, 137.

⁴ Raymond Aron, *Penser la Guerre*, Clausewitz (L’age Planetaire) (Paris: Gallimard, 1976), 184-185. Ayrıca bkz. age,212-218; *Savaş Üzerine*, Kitap I (Savaşın Doğası), Bölüm I (28); Ali L. Karaosmanoğlu, “Yirminci Yüzyılda Savaş Tartışmak: Clausewitz Yeniden,” *Uluslararası İlişkiler* 8/29 (2011): 10. Dört ikilem için bkz. Herberg-Rothe, *Clausewitz Puzzle* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 3-4.

- Sınırsız şiddet uygulayarak askeri başarı elde etmek; yani “yıkım ve yok etme ilkesi”/ Şiddetin yumuşatılması; yani sınırlı savaşın önceliği.
- Savaşın daha avantajlı hali olan savunmanın önceliği/Kesin sonuç almayı sağlayan taarruz ilkesinin önceliği.

Clausewitz’in kuramını eleştirenlerin veya kendi fikirlerini desteklemek maksadıyla tahrif edenlerin Prusyalı’nın diyalektik yöntemini anlamadıkları veya anlamak istemedikleri günümüzde artık ortaya çıkmıştır. Bu eleştirilerin çoğu, askeri gücün önceliğinin, beka ve kimlik ilkesinin, taarruz ilkesinin ve yok etme ilkesinin, Clausewitz’in düşüncesine hakim olduğu varsayımına dayanmıştır. *Savaş Üzerine* yayınlanmadan epey önce, Clausewitz bu ihtimali sezmiş ve yanlış anlamalara kapı açacak sözcük ve paragraflarda değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler, esasla doğrudan ilgili olmaktan çok, bazı vurguların derecesi ile sınırlıdır. Fakat Clausewitz bu meselenin üzerinde ciddiyetle durmuş, Kolera salgınındaki ölümünden üç yıl önce, 1827’de eserin metninde yapacağı revizyonla ilgili bir de Rapor (veya Not) yazmıştır. Bu konuya daha ayrıntılı şekilde dönmeden önce, tahrifat olaylarından örnekler vermek yararlı olacaktır.

SAKAT YORUMLAR

Savaş Üzerine, (*Vom Kriege, On War*) yazarının ölümünden kısa süre sonra Eşi Marie von Brühl’ün gayretleri sayesinde fasiküller şeklinde yayınlanmış ve tedrici olarak etkisini artırmıştır. 1832’de ilk fasiküllerin yayınlanması başta Jomini olmak üzere askerler ve şüpheci yaklaştığı için sert saldırılara uğradı. Aşırı iddialı, tezatlar ve müphemiyetle sakatlanmış bir metin olarak değerlendirildi. Bu eleştirilere rağmen, 19.yy’ın sonlarından itibaren savaş ve strateji düşüncesinin en vazgeçilmez eserlerinden biri olmaya başladı. Fakat yanlış ve sakat yorumlar ve onlara dayanan ithamlar ve olumsuz görüşler hiç bitmedi. Uluslararası ilişkilerin ve savaşların radikal değişikliklere, hatta dönüşümlere uğradığı zamanımızda dahi, belki de özellikle böyle dönemlerde, Clausewitz’in teori ve tarih çalışmaları geçerliliğini korumuş ve stratejik akıl yürütmeye yeni pencereler açabilen bir kuram olmuştur. Son yıllarda yayınlanan çalışmalar bu sürekliliğin sebeplerini şu minvalde özetlemektedir: Clausewitz’in çalışmaları, stratejik ve taktik analizlerin çok ötesinde daha önemli ve kalıcı düşüncelere yer vermektedir. Savaşın paradoksal ve dinamik taraflarını öne çıkartmıştır. Toplumsal ve siyasal bağlantılarını irdelemiştir. Tüm bu hareket halindeki bağlantılar, stratejileri ve taktikleri de etkilemiştir. Savaşı, bu kaotik bağlam içinde ele alma ihtiyacı, stratejik akıl yürütmeyi (*reasoning*) karşıtlıklar, ikilemler ve diyalektik düşünceler dünyasına yöneltmiştir.

Clausewitz’in toplumsal ve siyasal zaruri bir irtibat kurması, onun fikriyatını doğal veya tanrısal bir gerçeklik olmaktan çıkarıp insani bir karşılıklı eylem haline getirmiştir. Bu, Machiavelli’deki gibi insanı merkeze koyan seküler bir düşüncedir. Savaş kararını veren, savaşı sürdüren ve ona son veren insan iradesidir. Dolayısıyla söz konusu kararlar ve eylemler sübjektiftir ve sorumluluk insana aittir. Öznel ve iradi oldukları için toplumsal ve kişisel hesap verebilirliğin mantıksal, ahlaki ve siyasi temelini oluştururlar. Savaş karşılıklı iradelerin çatışmasıdır. Bu noktada hemen belirtmem gerekir ki, Clausewitz’in iradeciliği (*volontarisme*) mutlak bir normatif içerik ortaya koymaz. Her ne kadar stratejide öznelliğin önemli bir yeri, hatta önceliği, varsa nesnellığın ve pozitif nedenselliğin de yerine göre önemi vardır. Doğa olayların strateji üzerinde de etkisi vardır. Clausewitz 18.yy’ın Fransa’da gelişen askeri düşüncesini ve onun Almanya’daki etkisini şiddetle eleştirmiştir. Bu düşünceler taktik düzeye bazı yenilikler getiriyordu. Fakat bunları evrensel ve

değişmez normlarmış veya bilimsel bulgularmış gibi sorgulamadan strateji düzeyine taşımının büyük bir çarpıtma olduğunu her fırsatta vurguluyordu. Revizyonlara rağmen, *Savaş Üzerine* kendi ülkesi Almanya’da dahi İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar yanlış yorumlanmıştır. Bu tür yorumların Mareşal Helmuth von Moltke ile başladığını ve askeri gücün siyasi otoritenin üzerinde değerlendirilmesi ilkesine dayandığını söyleyebiliriz. BU konuda, Bismarck ile Moltke arasında cereyan eden üstü örtülü de olsa sonunda Moltke kazanmıştır. İkinci büyük yanlışın kökü, Alman askerlerinin General Erich Ludendorff’tan ilham alarak “Mutlak Savaş”ı “Topyekun Savaş” şeklinde anlamalarıdır. Alman askeri yorumlarının hatalı olduğunu ilk vurgulayanlar arasında Hans Delbrück önemli bir askeri tarihçi olarak sivrılmıştır. Askerlerden çok daha modern ve liberal bir yaklaşımla, Clausewitz’in savaş ve siyaset ile strateji ve taktik arasındaki ilişkileri teorik ve tarihi açılardan irdelediğini ortaya koymuştur. Delbrück bu sonuçları doğrudan Clausewitz’in eserlerinden, özellikle *Savaş Üzerine*’nin Kitap I ve Kitap VI’sı ile 1827 tarihli Rapor (Not)’undan yararlanmıştır.⁵

İki Dünya Savaşı arasında İngiltere’deki askeri düşünürler yanlış ve gaddar eleştirilerle Clausewitz’i kötülemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nın ve vahşetin baş sorumluları arasına Prusyalı generali de koymuşlardır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu eleştiriler aceleci ikinci el okumalara dayanmaktadır. Çok geçmeden daha doğru okuma fırsatı bulduklarında Clausewitz’in kendi düşüncelerinden fazla uzakta olmadığını muhtemelen görmüşler ve Prusyalıya belli bir ölçüde yaklaşmışlardır.

1827 tarihli Raporunda, ki bu Rapor daha sonra *Savaş Üzerine*’nin Önsözü olmuştur, Clausewitz iki tür savaştan söz eder. Birinci tür savaş, Napolyon’un savaşlarından esinlenen türdür. Düşmanın silahlı kuvvetlerini askeri ve siyasi açıdan tamamen etkisiz hale getirme amacı güder. Diğeri ise düşman ülkenin topraklarından sınırlı bir bölümü işgal ederek barış görüşmelerine avantajlı şekilde katılma fırsatını yaratır. General J.F.C. Fuller (1878-1966) ile Yüzbaşı Basil Henry Liddell Hart (1895-1970) I. Dünya Savaşı’nı ilk kategori savaşın özelliklerini taşıyan bir savaş olarak yorumlamışlardır; bu muharebelerdeki kıyımların sorumlularından biri olarak da Clausewitz’i göstermişlerdir. Fakat kısa bir süre sonra bu görüşten vazgeçtikleri anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Sir Julian Corbett ise deniz stratejisi alanında tamamen Clausewitzien bir yaklaşım benimsemiştir.⁶

Fuller meseleye Batı medeniyetinin sağlam durması açısından yaklaşmıştır. “Britanyalı generale göre, savaşların milli ve global ekonomiyi zayıf düşürmemesi için tedbirler alınmalıydı [...] Aşırı ölçülerde ekonomik ambargo uygulamak gayri ahlaki bir davranıştı [...] Savaşı yumuşatmamalı ve sınırlı [...]” tutmalıydı.⁷

Liddell Hart’ın temel görüşlerinden biri, en doğru zaferin barışı da kapsadığı düşüncesidir. Muhaberelere odaklanıp, barışı unutmak yeni riskler doğurur. Nasıl bir barış elde etmek için savaştığımızı unutmamamız gerekir. Tüm gücümüzü savaşta harcıyıp barışta güçsüz kalırsak, barışı yönetemeyiz... Ayrıca, savaştaki yöntemlerimiz acımasız olduğu ölçüde düşmanlarımızı sertliğe ve

⁵ Hew Strachan, “Clausewitz and the Dialectics of War,” *Clausewitz in the Twenty-First Century*, der. Hew Strachan and Andreas Herberg-Rothe (Oxford University Press, 2007), 23-25; Beatrice Hauser, *Reading Clausewitz* (London: Pimlico, 2002), 59-62.

⁶ Hew Strachan, *The Direction of War* (Cambridge University Press, 2013), 126-127.

⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, “Büyük Stratejinin Anlamı ve İşleyişi,” *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks ve Uygulama*, der. Ali L. Karaosmanoğlu ve Ersel Aydın (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020), 20.

şiddeti tırmandırmaya teşvik etmiş oluruz. ‘Savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır’ ibaresindeki anlayış (Clausewitz’deki gibi) Liddell Hart’ın kuramının da esasını teşkil etmektedir.⁸ Hart, bu kuramına “dolaylı strateji” adını vermiştir. Sözüünü ettiğim askeri düşünceler daha çok askeri güç ile siyaset arasındaki irtibat çerçevesinde Clausewitz’e yakınlaşmıştır. Fakat onun felsefi akıl yürütmesini bir kenara itmiştir. Bu kısmi yaklaşım doğru anlayışa büyük darbe vurmıştır.⁹

19.yy’da ve 20.yy’da Clausewitz’in kuramı, kavramları ve yöntemiyle sadece askerler ilgilenmedi. Onun diyalektik yöntemi Marksist-Leninistleri büyük ölçüde cezbedi. *Savaş üzerine*, Sovyetler Birliği’nde, Çin Halk Cumhuriyeti’nde ve Güney Amerika’nın *Guerilla*’ları arasında adeta bir rehber kitap haline geldi.¹⁰ Marksist-Leninist dünyada geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden etkisi yüksek bir eser olmasına rağmen, sosyalist doktrin iki temel hususta Clausewitzçi düşünceden ayrılmaktadır. Birinci nokta, Clausewitz’in düşüncesinde diyalektik karşıtlıklar sonucunda “devlet” ne kavram ne de fenomen olarak ortadan kalkacaktır. Pek çok farklı değişkenler arasındaki ilişkiler adeta “devlet”i yaşatmak için yarışacaklardır. Marksist ideolojiye göre ise, diyalektik karşılaşmalar (sınıf mücadelesi) *proletarya*’nın galibiyeti ile sona erebilecek ve “devlet” tedrici olarak görünürlüğünü kaybedecektir. İkinci büyük farklılığa gelince, Marksizm’e göre, diyalektik çatışmayı meydana getiren sınıf mücadelesi ve üretim araçlarının dağılımı “alt-yapıyı” oluşturur. Ahlak, din, adalet, hukuk, sanat, kültür, irade ve deha, yani manevi değerler alt-yapının meydana getirdiği üst-yapıyı oluştururlar. Clausewitz’de ise, durum Marksizm’dekinin tam tersidir. Marksistlerin üst-yapısı, Clausewitz’in alt-yapısıdır diyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra akademik yorumlar kendini göstermeye başlamıştır. *Savaş Üzerine*, 1950’li ve 1960’lı yıllarda nükleer strateji ve sınırlı savaş düşüncesini etkilemiştir. Bu dönemde stratejik tercihlerin çeşitlenmesine ilham kaynağı olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında da, savaşla ilgili tartışmaların adeta el kitabı haline gelmiştir. Buna rağmen *Savaş Üzerine* ilk okuyuşta zor bir metindir. Kabul etmek gerekir ki, hatalı yorumların ikinci sebebi bu kısmi engeller dahi olabilir. Alman felsefe üslubuyla kaleme alınan metin, vecizeler, teşbihler ve paradokslarla doludur. Almanca ile diğer diller arasındaki anlam farklılaşmaları ya da ikileşmeleri de bazı belirsizlikler yaratmıştır. Almanca ‘politika’ sözcüğünün İngilizcedeki ‘*politics*’ veya ‘*policy*’ sözcükleri gibi. Bunun da ötesinde başka bir zorluk da Clausewitz’in akıl yürütmesinin doğrusal değil, fakat diyalektik olmasından kaynaklanmaktadır. Yazar, kullandığı yöntemin diyalektik mantığa dayandığını okuyucunun anlayışına bırakmıştır. Kendini açık seçik vurgulamıştır diyemeyiz.

İki Dünya Savaşı arasında, Amerika Birleşik Devletleri’nde, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi bilim dalları gelişmeye başlarken iki eğilim etkili olmuştur: Güç politikası ve liberalizm. Fakat bu iki çatışma halindeki eğilim, farklılıklarını korumuşlar ve Clausewitzçi bir

⁸ age, 21.

⁹ Hatta bu tür hatalı ve eksik okuma Birleşik Krallık’ın bazı üniversitelerinde 21.yy’da dahi devam etmiş ve Uluslararası Güvenlik çalışmalarında kullanılmıştır. Bkz. Ken Booth, *Theory of World Security* (Cambridge University Press, 2007), 309-320. Yazar, muhtemelen, en yanlış okumalardan biri olan Anatol Rapoport, “Introduction to *On War*,” *On War*, çev. J.J. Graham (Baltimore: Penguin Books, 1968), 79-80 ve 62’den esinlenmiştir. Birleşik Krallık’ta yanlış okumalara dayanarak, Clausewitz’i en gaddar şekilde eleştirenlerden biri de John Keegan’dır. Bkz. *A History of Warfare* (New York: Vintage Books, 1993). Keegan, askeri okullarda ders vermiştir. Clausewitz’i antropoloji açısından yorumlamış ve Dünya Savaşlarındaki vahşetin suçlusu ve rehberi olarak eleştirmiştir. Buna mukabil, zamanımızın en iyi Clausewitz yorumcularının arasında da, gene Büyük Britanyalılar vardır: Michael Howard ve Hew Strachan gibi. M. Howard ve Peter Paret’in *On War* tercümesi bazı noktalarda tartışmalı olsa dahi esas itibarıyla yararlı bir tercümedir. Hew Strachan ise, Clausewitz’i 21.yy’a en iyi uyarlayanlar arasındadır.

¹⁰ Beatrice Hauser, age, 133-143.

yöntemi kullanarak tam bir bütünleşmeye gidememişlerdir. İkinci Dünya Savaşının başında ve sonundaki şartlar ABD'yi güç ve hakimiyet siyasetine yönlendirmiştir. Bu siyaset çerçevesinde giriştiği askeri müdahalelerin ve küçük-sınırlı savaşların başarılı sonuçlar getirdiğini söyleyemeyiz. Bu başarısızlıkların en çarpıcı örnekleri Kore ve Vietnam'dır. Her iki savaşta yapılan hatalar, Amerikalı komutanların ve siyasetçilerin Clausewitz'i okumadıklarını veya yanlış ve eksik okuduklarını göstermiştir. Yapılan hatalar, taktiklerle sınırlı kalmamış, stratejiyi de kapsamıştır.¹¹

Soğuk Savaştan sonra uluslararası sistemin büyük değişiklik geçirmekte olduğu, etnik ve dini kökenli farklılaşmaların savaşlarda ve siyasette ilkel nefret ve şiddeti yaygınlaştırması, transnasyonal nitelik kazanan devlet olmayan birimlerin savaşlarda taraf olmaları, demokratik değerlerin ağırlık kazanması beklenirken siyasetin otoriterleşmesi, savaşın doğasının değiştiği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Savaş kavramının önemli ölçüde değiştiğini ileri sürenler görüş ve önerilerini Clausewitz'i eleştirerek ileri sürmekte ve onun kuramının 'yeni' savaşları anlama ve açıklama noktasında geçerliğini kaybettiğini vurgulamaktadırlar. 19.yy'ın ilk yarısında ortaya atılan bir savaş kuramı hala geçerli olabilir mi? Günümüzün savaşlarını 'eski' savaşlardan farklı kılan nedir? Clausewitz'in paradigmasının bugün de geçerli olabileceğini savunanların sayısı giderek artmaktadır. Özellikle ABD'de ve Avrupa'da durum böyledir. Ancak, yanlış ve önyargılı okumaların maalesef tamamen ortadan kalktığını söylemek de mümkün değildir.

Örnek olarak, Martin van Creveld zamanımızdaki savaşları ve onların eski savaşlardan ne bakımdan ve ne ölçüde ayrıldıklarını yanlış fakat iddialı ir şekilde incelemiştir. Onun temel iddialarından birisi, Clausewitz'in kuramının devletler arası savaşlarla ilgili olmasıdır. Oysa yeni savaşlarda, devlet olmayan aktörler yer almaktadır. Düşük yoğunluktaki savaşlar, konvansiyonel savaşların yerini almaktadır. Bu gelişme, Clausewitz'in üçlü tanımını geçersiz kılmaktadır. Düşük yoğunluktaki çatışmalarda, halkın savaşın ağırlık merkezi haline gelmesi, cephe ve cephe gerisi, muharip ve muharip olmayan gibi kavramları geçersiz hale gelmiştir.¹² Van Creveld'in Clausewitz üzerine yazdığı eleştiriler pek çok yönden defalarca cevaplandırılmıştır. Önce, Eski Yugoslavya'daki savaşlarda edindiği tecrübeleri dile getiren bir komutanı dinleyelim:¹³ "Bugünün savaşlarında çatışma sivil halklar arasında geçiyor. Askeri güç halkın niyetlerini etkilemek için kullanılıyor. Bu itibarla, Clausewitz'i ve onun üçlemesini ilgisiz gibi değerlendirip eleştiren görüşleri paylaşmam mümkün değildir. Ulusal ve uluslararası operasyonlardaki tecrübeler gösteriyor ki, üçlemenin üç unsurunu da dikkate almadan...bir askeri operasyonu başarıyla sürdürmek mümkün değildir."

Clausewitz'in ciddiyetle incelediği başka bir konu da devlet olmayan aktörlerin silahlı çatışmalara dahil olmaları ve devletlere başkaldırmalarıdır. *Savaş Üzerine*'nin Altıncı Kitabında "Halk Savaşları"nın inceleleyen bir bölüm vardır. Ayrıca Clausewitz, 1811-1812 yıllarında Berlin'deki Harp Okulu'nda (*Kriegsschule*) devlet olmayan aktörlerin dahil olduğu savaşlar ile Vendée, Tirol ve İspanya'daki halk ayaklanmaları üzerine dersler vermiştir. Bunun da ötesinde 1812 yılında Napolyon'un Prusya'yı işgaline son vermek amacıyla ve devlet olmayan örgütler yoluyla mücadeleyi

¹¹ Kore Savaşındaki hatalar için bkz. Ali L. Karaosmanoğlu, "Kore Savaşı'nın Siyasi-Stratejik İnkilemleri," *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, der. Mehmet Ali Tuğtan (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).

¹² Martin von Creveld, *The Transformation of War* (New York: The Free Press, 1991), 192-205.

¹³ General Sir Rupert Smith, *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World* (London: Allen Lane, 2005) (Paul D. Williams, "War," *Security Studies: An Introduction*, der. P.D. Williams (London: Routledge, 2008), 155 tarafından alıntılanmıştır.)

analiz ve tavsiye eden bir risaleyi kaleme almıştır (*Bekanntnisdekschrift*).¹⁴ Clausewitz'in halk savaşlarıyla ilgili görüşlerine son birkaç yıl önce yeni bir hayat eklenmiştir. 1812 tarihli risale, *Savaş Üzerine* üzerindeki çalışmalar için adeta bir başlangıç tarihi olmuştur. O günlerde Clausewitz'in zihnini, en çok devletler arası konvansiyonel savaşlar değil, halk savaşları ve başkaldırmalar işgal ediyordu. En acil amaç, Prusya'yı Napolyon'un protektorasından kurtarmaktı. Bu amacı gerçekleştirmekte başrolü, organize bir halk ayaklanması oynayabilirdi. *Savaş Üzerine*'de gördüğümüz gibi halk, savunma ve vatanperverlik gibi manevi değerler ile örgütlenmenin akılcılığı (rasyonallitesi) bütünleşerek öne çıkıyordu.¹⁵

COLMAR VON DER GOLTZ

Türkiye'ye gelince, Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'si Clausewitz'in geliştirdiği askeri teori ile doğrudan ilgilenme fırsatını bulamamıştır. Karlofça Antlaşmasından (1699) sonra Osmanlı Devleti tedricen güç kaybetmeye başlayınca Avrupa'daki askeri yenilikleri sınırlı da olsa, ithal ederken Aydınlanmacı Fransız etkisinden esinlenmiştir. Bu etki 19.yy'ın ilk yarısına kadar devam etmiş ve sonra siyasi sebeplerden dolayı Fransızların yerini Almanlar almıştır. O dönemde bilinçli veya bilinçsiz üretilen yanlış Clausewitz yorumları, Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in askeri reformlarını Helmuth von Moltke ve Colmar von der Goltz vasıtasıyla etkisi altına almıştır. Bu iki büyük askeri şahsiyet, defalarca Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş, Sultanlara danışmanlık yapmış ve askeri okullarda dersler vermişlerdir. Moltke misyonunun fazla etkili olduğunu söyleyemeyiz. Resmi kisvesi olmadan Osmanlı ordusunda görev alan Prusyalı subayların çok daha kalıcı etkisi olmuştur.¹⁶ Moltke'nin ve Prusyalı subayların Clausewitz'den ne ölçüde söz ettiğini bilmiyoruz. Fakat taktiklerden ve manevra savaşlarından söz ederken *Savaş Üzerine*'nin pek çok ilgili bölümüne açık veya kapalı göndermeler yaptıkları ihtimal dahilindedir.

Von der Goltz Paşa'nın askeri eğitim ve öğretim alanındaki etkisi çok daha fazla olmuştur. Kurmay subay eğitimi ve müfredat konusundaki katkısı özellikle önemlidir. Üzerinde durduğumuz konu bakımından daha da önemli olan, Goltz Paşa'nın Clausewitz'e karşı özel bir ilgi göstermesi ve *Millet-i Müselleha* (Ordu Millet) başlıklı kitabında Prusyalı generale ve Osmanlı'nın devlet ve askeri tecrübesine defalarca gönderme yapmış olmasıdır.¹⁷ Bu göndermelerde derin bir saygı ve destek göze çarpar. Ancak Prusyalı'nın felsefi tarafı Goltz Paşa tarafından gene de ihmal edilmiştir. Fakat, hiç olmazsa, bu kanıtı dayanarak vurgulayabiliriz ki, Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi "Clausewitz" adını defalarca duymuşlar ve onun bazı tarihsel taktik ve manevralarıyla ilgili askeri analizlerine aşina olma fırsatını sınırlı da olsa bulmuşlardı. Sınırlı olmanın sebebi, von der Goltz Paşa'nın askeri düşüncesinin tam olarak Clausewitz'inkilerle örtüşmemesidir. 19.yy'ın Alman militarizmi, Clausewitz'in görüşlerini ve yöntemini gölgelemiştir. Goltz Paşa, Clausewitz'in aksine, askeri gücün siyasetten önce geldiği ilkesini kabul etmekteydi. Komutanlar, siyasi otorite ve savaş kararını verdikten sonra, serbest bırakılmıydı. Özellikle taktik ve manevra, hatta askeri strateji tamamen

¹⁴ Christopher Daase, "Clausewitz and Small Wars," age, der. Strachan and Herberg-Rothe.

¹⁵ Christopher Daase ve James Davis, der. ve çev., *Clausewitz and Small War* (Oxford University Press, 2015); ve Sibylle Scheipers, *On Small War: Carl von Clausewitz and People's War* (Oxford University Press, 2018).

¹⁶ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 414-415.

¹⁷ Colmar von der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, haz. İsmet Sarıbal (Antalya: Otorite Kitap, Lotus Yayıncılık, 2016). Bu kitap, (Das Volk in Waffen), 1887 yılında Goltz Paşa'nın yardımcılarından Yüzbaşı Mehmet Tahir Bey tarafından Almanca'dan Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir.

komutanların işi ve sorumluluğu olarak kalmalıydı. Hatta Kral'a savaşın gidişatını rapor eden “Karargah-ı Umumiler” dahi savaştaki riskleri çoğaltan uygulamalardı.¹⁸

Millet-i Müselleha adlı kitabında Goltz Paşa'yı Clausewitz'e yaklaştıran hususlar da mevcuttur. Bunlardan belki de en önemlisi her savaşta pek çok bilinmeyenin mevcudiyetiydi. Clausewitz'in deyişiyile, “savaşın sisi” ve “*friction*, sürtünme” kavramları söz konusu oluyordu. Napolyon'un da dediği gibi, hiçbir zaman güvenilir bir sefer planına malik olunamaması idi. Çünkü savaş süresinde savaşın şartları her daim değişebiliyordu. Goltz Paşa, bu hususu şöyle ifade ediyor:

“Ahval-i harbiye daima bidayet-i seferde tasavvur olunduğunun tamamıyla aksi bir renk gösterir. Hâlbuki bundan tabii bir şey yoktur. Kendi irademiz bir zaman sonra düşmanın irade-i müstakilesine tesadüf eder. Ahvalin suret-i cereyanını evvelden keşf ve hesap etmek isteyen kimse bir malum ve bir meçhul kemmiyyetten bir netice istihracına mecbur olacağından çıkaracağı netice mutlaka şüpheli olur.”¹⁹

Ancak savaşa başlayacak tarafın ve müttefik askeri birlikleri hangi noktalarda toplanacaklarının “içtimai tertibatı” önceden ve eğer varsa, sefer planı ile birlikte yapılmalıdır. Bu noktada Goltz Paşa siyaset ile de bir bağlantı kurarak Clausewitz'e biraz daha yaklaşıyor: “En evvel ahval ve münesabat-ı siyasiyenin bir suret-i umumiyede beyan ve izahı lazım gelir. Bunda ise ekseriye iki tarafın malik olduğu kuva-yı askeriyenin muvazenesi meselesi dahi halledilmiş olur.”²⁰ Goltz Paşa'nın, Clausewitz'in savaş tanımlarından en bilineni kabul edip onun üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Savaş, düşman ordusunu tamamen etkisiz duruma getirip, iradeni zorla ona kabul ettirmektir. Fakat bu tanımları diyalektik bir çerçeve içinde düşünmediği için, Clausewitz'in aksine, savaşın aynı zamanda “ticarete” benzediğini de kabul etmek istemiyor. Clausewitz ile bu noktada “*hemefkar*” olmadığını ve “kan dökmeksizin düşmana galebe etmek fikrinde olan başkumandanlara asla ehemmiyet vermediğini” vurguluyor.²¹

Goltz Paşa'nın Clausewitz ile “*hemefkar*” olduğu önemli bir hususun daha belirtilmesinde yarar bulunmaktadır. Clausewitz, hocası General Gerhard von Scharnhorst ve arkadaşı Neidhardt von Gneisenau, Prusya'daki yenilikçi askeri reform hareketinin öncüleriydi. Reform çalışmalarının önündeki en büyük engel, Aristokrat ailelerin ordu içinde, ülke içinde ve Avrupa'nın tümünde devam eden ortak dayanışmaları ve imtiyazlı konumlarıydı. Vatanperver ve milli bir silahlı kuvvetler kurmak için aristokratik dayanışmanın zayıflaması ve imtiyazların kaldırılması gerekiyordu. Reformcular bu amacı gerçekleştirmek için çok çalıştılar ve mücadele ettiler. Kral'ı ikna etmek için çok uğraştılar. Fakat, başarılı olamadılar. Kral'ın ve Scharnhorst'un karşılıklı yumuşak davranışları sayesinde mesele uzlaşma ile kapandı. Bazı yenilikler yapıldı, fakat sınıfsal imtiyazlar tamamen ortadan kalkmadı.²²

Goltz Paşa, kitabının Birinci ve İkinci kısımlarını ordunun organize edilmesine ve personeline ayırmıştır (toplam sekiz fasıl). Asil ailelerin askeri imtiyazlarının zayıfladığı, liyakatin ön plana çıkmaya başladığı, Paşa'nın metinlerinden anlaşılmaktadır. Yüksek tahsil, ilim ve fen “Heyet-i Zabitan” bakımından elzem hale gelirken terbiye ve ahlaka da önem vermek gerekmektedir. Bu

¹⁸ Colmar von der Goltz, age, “Karargah-ı Umumiler ve Ümerası” başlıklı fasıl, 97.

¹⁹ age, “Sefer Planı” başlıklı fasıl, 189.

²⁰ age, 193.

²¹ age, Sekizinci Fasıl: “Askeri Dağıtmak, Cem Etmek ve Manevra Yapmak,” 275.

²² Peter Paret, *The Cognitive Challenge of War, Prussia 1806* (Princeton University Press, 2009), 72-103.

vasıflara sahip olan veya sahip olmaya hazır olan gençler artık sadece en üst sınıflardan değil, burjuva ailelerden de yetişmeye başlamıştır. Ordunun da kendini bu toplumsal değişmeye uyarlaması gerekecektir.

Goltz Paşa kitabının İkinci Kısım Birinci Faslında “Orduların Usul-i Sevk ve Tahriki: Kumandanlık” başlığı altında Clausewitz’in “deha” ve “irade” veya “yüksek irade” kavramlarını Prusyalı Generalden alıntılar yaparak kullanıyor:

“Kuvvet-i kalp yalnız şiddetli heyecanlar husule getirmekten ibaret olmayıp belki en şedit heyecanlar esnasında muvazenet-i hissiyatı muhafaza eylemek... (ve) fikir ve mülhazanının iktidarını hıfz ve ispat eylemektir.”²³

Milleti-i Müselleha'nın 19.yy.ın sonuna doğru Almanya'dan kısa bir süre sonra Osmanlıcaya tercüme edilmesi ve von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Okullarında ve Askeri Akademisinde hocalık görevlerinde bulunması açıkça gösteriyor ki, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere İstiklal Savaşı'nı kumanda eden Zabitan Clausewitz'e aşinaydı. Ancak bu aşinalığın büyük bir ilgiye dönüştüğünü söylemek mümkün değildir. Genel olarak Goltz'un her iki misyonunun etkisi de önemli olmuştur. Goltz'un önerisi üzerine 1884'te akademik müfredata uygulamalı askeri dersler eklenmiştir. Gene de, salt askeri dersler sınırlı kalmıştır. Gazi Osman Paşa ve Harbiye'deki hocalar ikna edilememiştir. Mesela, onlara göre, yüksek matematik ve fizik derslerinin müfredatta kalması çok önemliydi. Onlara göre pozitif bilimler Osmanlı modernleşmesi ve reformlar bakımından elzemdi. Mesele sadece askeri reform değildi. Aydınlanmadan sonraki Avrupa'yı iyi anlamak ve ülkeye transfer etmektir.²⁴ Fakat Avrupa'daki reformların ve Clausewitz'in strateji kuramının felsefi temelini anlamadan salt Aydınlanmaya dayanan reformculuğun temelsiz ve eksik kalacağı da açıktı. Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi Goltz Paşa'nın kitabından ve derslerinden yararlanmış olsalar bile, Clausewitz üzerine araştırma yapabilmeleri maalesef mümkün olamazdı ve olmamıştır. Bu olumsuzluğu takviye eden başka bir husus da şuydu: Osmanlı Sarayı, modernleşme sürecinin baş koruyucusu olarak modernleştirilen askeriye görevlendirmiştir. Osmanlı modernleşmesi bu boyutuyla Cumhuriyet Türkiye'sinde de iki binli yıllara kadar devam etti. Bu görevlendirme, tabiatıyla, siyaseti askeri kuvvetin hakimiyeti altına sokuyor ve Clausewitz'den epeyce uzaklaştırıyordu.

ATATÜRK VE İSTİKLAL SAVAŞI

Mustafa Kemal Atatürk'ün Clausewitz'i okuduğuna dair elimizde bir bulgu yok. Fakat İstiklal Savaşının yönetiminde, Mustafa Kemal Paşa'yı Clausewitz'e yaklaştıran pek çok uygulamanın başarıyla tamamlandığını görüyoruz: Askeri güç kullanmanın siyaset ve diplomasi ile bütünleştirilmesi; Batı'daki yenilgiden (Kütahya-Eskişehir) sonra oldukça düzenli şekilde Sakarya'ya kadar ricat etmek; düşman kuvvetlerini Anadolu'nun içlerine çekmek, “Hatı müdafaa yok, sathı müdafaa vardır. O sathı bütün vatandır” direktifi ile taarruz ve savunmayı bütünleştirmek; taktik, operatif ve stratejik düzeyleri bütünleştirmek; maddi güç ile manevi değerleri bütünleştirmek; deha ve uzun vadeli düşünce (yeni bir devlet kurmak) ile münferit ve güncel düşünceyi bütünleştirmek; liyakat ile toplumsal iradeyi ve hissiyatı bütünleştirmek; meydan muharebelerini kazandıktan sonra kaçan düşman askerlerini ülke sınırlarının dışına kadar izlemek; savaşın siyasi amacı gerçekleşince

²³ von der Goltz, age, 81.

²⁴ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, age, 418.

durmasını bilmek; ve Kuvay-i Milliye'ye karşı başlatılan kalkışma hareketlerini İstiklal Savaşı'nın bir parçası olarak değerlendirerek onların bastırılmasında düzensiz kuvvetleri kullanmak. Tüm bu uygulamalar İstiklal Savaşımıza özgü antinomilerdir (paradokslardır). Bunlar, Clausewitz'in savaşı kazanmak için uygulanmasını istediği taktik veya stratejik ilkeler veya düsturlar değildir. Zaten Clausewitz, iyi bir komutanın askeri öğretim ve eğitimde öğrendiği genel kuralları cebine koyup savaş alanına götürmesine hiçbir zaman taraftar olmamıştır. Hele komutan veya başkomutan iynin de ötesinde bir “dahi”ise savaş alanındaki, ülkedeki ve ülke dışındaki şartlara göre kuralları kendisi koymalıydı. Mustafa Kemal Paşa da, zaten bunu yapmıştı. Clausewitz savaşta başarı için özellikle stratejik düzeyde, uyulması zorunlu ilkeler ortaya koymuyordu. Daha ziyade mevcut durumu daha iyi algılamak ve geleceği daha iyi öngörmek için ucu açık bir yöntem geliştiriyordu.

Genel ve kesin bir ifadeyle belirtmek gerekirse, Cumhuriyet Türkiye'si NATO üyesi olana kadar güvenlik konularında Prusya-Almanya etkisi devam etmiştir. Bu Cumhuriyetçi entelektüel ve akademik bir etkiden çok basit militarist bir etki olmuştur. Strateji kavramı “milli güvenlik” kavramının çerçevesi içinde gelişmiş ve ekonomik sorunları da içine alarak genişlemiştir. Bu kavramsal dönüşüm, General Erich von Ludendorff'un ortaya attığı “Topyekun Savaş” kavramının benimsenmesiyle başlamıştır.²⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye kendini daima savaş riski ve güvensizlik altında hissetmiştir. Bir savaşa girmek zorunda kalırsa, bu savaş büyük ihtimalle bir topyekun savaş olacaktır. Başka bir deyişle, ülke sadece ordusu ile değil, aynı zamanda tüm ekonomisi, tüm kaynakları ve toplum ile savaşa girmiş olacaktır. Türkiye'nin milli güvenlik anlayışı, Soğuk Savaşın sonuna kadar, böyle bir stratejinin hakimiyeti altında şekillendirilmiştir. Günümüze kadar defalarca belirtildiği gibi, topyekun savaş ile Clausewitz'in mutlak savaş kavramı arasında ayniyet veya benzerlik söz konusu değildir. Topyekun savaş bir askeri doktrin veya stratejik tercih iken, mutlak savaş ise, savaşın doğasını anlamak ve anlatmak için kullanılan yöntemsel akli, fakat aynı zamanda, farazi bir modeldir. Savaşın taraflar birbirlerine karşı şiddeti artırmak eğilimi gösterirler. Taraflardan biri şiddeti artırırsa diğeri de karşılık verir. Bu karşılıklılık hareketi şiddeti yukarıya doğru tırmandırarak “mutlak”a erişinceye kadar devam eder. Sonuç, elbette bir felakettir. Ancak, “gerçek savaş”ta “savaşın sisi” yani savaştaki bilinmeyenler ve “sürtünme”, yani savaş hareketlerini engelleyen maddi ve manevi faktörler, tırmanmayı dumura uğratan unsurlar olarak araya girerler. Gerçek savaştaki başka bir önemli engel de çarpışan tarafların siyasi amaçları ve siyasi ilişkileridir. Fakat unutmamak gerekir ki, siyaset şiddetin tırmanmasını sınırlayacağı gibi, harekete de geçirebilmektedir.

SONUÇ: SOĞUK SAVAŞTA NÜKLEER STRATEJİ VE TÜRKİYE

Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasından sonra, silahlı kuvvetler üzerindeki Almanya-Prusya etkisi tedricen erimeye başlamıştır. Kore Savaşında, farklı talimnameler ve emir-komuta ilişkileri konularında zorlukların çıktığını biliyoruz. 1952'yi takiben ABD silahlı kuvvetlerine ait talimnameler ve askeri terimler benimsenmeye ve tercüme edilmeye başlanmıştır. Fakat bir buçuk yüzyıllık Alman-Prusya etkisi kısa sürede tamamen görünmez hale gelmemiştir. Her iki etkinin mevcudiyeti bir sentez meydana getirmeden düalizm şeklinde devam etmiştir. Yeni yayınlanan bir

²⁵ Ayrıntılı bir anlatım için bkz. Gencer Özcan, “Türkiye’de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi ve Ulusal Strateji Arayışları,” *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks ve Uygulama*, der. Ali L. Karaosmanoğlu ve Ersel Aydınli (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020), 123-144.

makale bu sorunu ayrıntılı şekilde ele almaktadır.²⁶ ABD askeri yardımı ve gönderilen danışmanlar çerçevesinde, hiç şüphe yok ki, tam olmasa da, belli bir işbirliği ortamı yaratılmıştır. Yukarıda gönderme yaptığım Güvenç ve Uyar çalışmasında da belirtildiği gibi, iki devlet arasında güçlü bir dayanışma ve güven ortamı geliştirilmemiştir. Yazarların inceledikleri tarihi verilere ve olaylara göre, her iki ülkenin silahlı kuvvetleri, askeri ve siyasi işbirliğinin başından itibaren kurumsal, stratejik ve kültürel nedenler dolayısıyla uzlaşma zorlukları çekmişlerdir. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar askeri kültürün ve kurumların değişmesini de gerektiriyordu. Oysa, yeni kültürün aşılması kısa bir zaman diliminde yapılacak bir iş değildi. Onun için yeni silahlarla eğitimin bir an önce bitirilmesine öncelik verildi.

Küba Füze Krizinde, Washington'un Türkiye'ye konuşlanmış olan orta menzilli ve nükleer başlıklı Jüpiter füzelerini Türk hükümetine danışmadan, hatta haber dahi vermeden geri çekmesi son derece rahatsız edici olmuş ve süper devlete karşı bir güvensizlik doğurmuştur. Ayrıca, 1960 ve 70'lerde alevlenen Kıbrıs sorunu askeri işbirliğinin derinleşmesini daha da zorlaştırmıştı. Zaten eski nesil Türk subaylarının Alman askeri kültürü ile Türk askeri kültürünün, Clausewitz'i dışlayarak örtüşmesinden hiçbir şikayetleri yoktu. Aynı yıllarda ABD'de Clausewitz'e ilgi artıyordu. En büyük ilgi daha ziyade "Nükleer Strateji" ve "sınırlı savaş" araştırmalarında kendini gösteriyordu. Bernard Brodie, Savaş Üzerine'yi savaşı anlatan en büyük eser olarak niteliyordu. Herman Kahn, Brodie ve Wohlstetter gibi isimler Clausewitz'in kuramından ilham alarak muhtemel bir nükleer savaşın nasıl caydırılacağı sorusuna cevap arıyorlardı. Robert Osgood, Clausewitz'in kuramından istifade ederek yeni bir *limited war* (sınırlı savaş) kuramı geliştiriyordu. Kullandıkları terminoloji dahi Prusyalı generali hatırlatıyordu: *massive response* (kütlevi mukabele), *flexible response* (esnek mukabele), *controlled escalation* (kontrollü tırmanma). Bu araştırmalar, nükleer savaş ile teslim olmak arasında çok çeşitli tercihlerin varlığını da ortaya koyarak tarafları iki aşırı tercih arasında seçim yapmak zorunluluğundan kurtardı. Amerika'nın Neo-Clausewitzien'lerinin çalışmaları, böylece iki süper devletin üzerinde anlaştıkları nükleer silahların kontrolü antlaşmalarının da zeminini hazırlamışlardır.

Türkiye NATO üyesi olunca ülkesinde taktik nükleer silahların konuşlandırılmasına izin verdi. Buna rağmen, ABD'deki nükleer strateji çalışmalarıyla, uzaktan da olsa, ilgilenmedi. Oysa, bu çalışmaların ve bilimsel araştırmaların sadece küçük bir kısmı gizli tutuluyordu. Büyük bölümü ise düşünce kuruluşu raporları ve üniversite yayınları şeklinde halka sunuluyordu. Ne yazık ki, Türkiye bu şeffaflıktan yararlanamadı. Askerimizin o günlerdeki ketumluğu ve üniversitemizdeki siyaset bilimi bölümlerindeki askeri tarih ve strateji teorisi derslerinin yokluğu bizi Clausewitz'in çağdaş uyarlamalarının gene epeyce uzağında bırakmıştı.

Carl von Clausewitz'in eserlerindeki tanımlamalar ve kavramlar nükleer silahlar, kıtalararası füzeler, asimetrik savaşlar, terörizm ve durmadan gelişen teknoloji çağında da geçerliğini korumaya devam etmektedir. Vom Kriege, teorik yapısı ve akıl yürütmesi ile, bir silahlanma, muharebe taktikleri, manevralar ve stratejiler kitabı olmanın ötesinde uzlaşmazlıkların da mantıkçısı ve çözümçüsüdür.

²⁶ Serhat Güvenç ve Mesut Uyar, "Lost in Translation or Transformation? The Impact of American Aid on the Turkish Military, 1947-60," *Cold War History* (2021), <https://doi.org/10.1080/14682745.2020.1866551>.

KAYNAKÇA

- Aron, Raymond. *Penser la Guerre*, Clausewitz (L'age Planetaire). Paris: Gallimard, 1976.
- Booth, Ken. *Theory of World Security*. Cambridge University Press, 2007.
- Clausewitz, Carl von. *On War*. Der. ve çev. M. Howard ve Peter Paret. Princeton University Press, 1976.
- Clausewitz, Carl von. *Savaş Üzerine*. Çev. H.Fahri Çeliker. İstanbul: Özne Yayın, 1990.
- Cormier, Youri. *War as Paradox*. Montreal: McGill University press, 2010.
- Creveld, Martin von. *The Transformation of War*. New York: The Free Press, 1991
- Daase, Christopher. "Clausewitz and Small Wars." *Clausewitz in the Twenty-First Century*, der. Hew Strachan ve Andreas Herberg-Rothe. Oxford University Press, 2007.
- Daase, Christopher, ve James Davis, der. ve çev. *Clausewitz and Small War*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Goltz, Colmar von der. *Millet-i Müselleha* (Ordu Millet). Haz. İsmet Sarıbal. Antalya: Otorite Kitap, Lotus Yayıncılık, 2016.
- Güvenç, Serhat, ve Mesut Uyar. "Lost in Translation or Transformation? The Impact of American Aid on the Turkish Military, 1947-60." *Cold War History* (2021). <https://doi.org/10.1080/14682745.2020.1866551>.
- Hauser, Beatrice. *Reading Clausewitz*. London: Pimlico, 2002.
- Herberg-Rothe, Andreas. *Clausewitz Puszu*. Oxford University Press, 2007.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "Büyük Stratejinin Anlamı ve İşleyişi." *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks ve Uygulama*, der. Ali L. Karaosmanoğlu ve Ersel Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "Kore Savaşı'nın Siyasi-Stratejik İkilemleri." *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, der. Mehmet Ali Tuğtan. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz." *Uluslararası İlişkiler* 4/14 (2007): 161-183.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "Yirminci Yüzyılda Savaş Tartışmak: Clausewitz Yeniden." *Uluslararası İlişkiler* 8/29 (2011): 5-25.
- Keegan, John. *A History of Warfare*. New York: Vitage Books, 1993.
- Özcan, Gencer. "Türkiye'de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi ve Ulusal Strateji Arayışları." *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks ve Uygulama*, der. Ali L. Karaosmanoğlu ve Ersel Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Paret, Peter. *The Cognitive Challenge of War, Prussia 1806*. Princeton University Press, 2009.
- Rapoport, Anatol. "Introduction to *On War*." *On War*, çev. J.J. Graham. Baltimore: Penguin Books, 1968.
- Scheipers, Sibylle. *On Small War: Carl von Clausewitz and People's War*. Oxford University Press, 2018.
- Smith, General Sir Rupert. *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. London: Allen Lane, 2005.
- Strachan, Hew. "Clausewitz and the Dialectics of War." *Clausewitz in the Twenty-First Century*, der. Hew Strachan ve Andreas Herberg-Rothe. Oxford University Press, 2007.
- Strachan, Hew. *The Direction of War*. Cambridge University Press, 2013.
- Uyar, Mesut, ve Edward J. Erickson. *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Williams, Paul D. "War." *Security Studies: An Introduction*, der. P.D. Williams. London: Routledge, 2008.

Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşları Arası Dönemde Canlanan Kültürel Hayat (1853-1878)

The Flourishing Cultural Life in the Period between the Crimean War and the Ottoman-Russian War (1853-1878)

Ahmet ÖZCAN¹

Araştırma Makalesi

¹ Prof. Dr. - Çankırı Karatekin
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

ORCID: [0000-0002-6264-5977](https://orcid.org/0000-0002-6264-5977)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet ÖZCAN

E-posta/E-mail:

kitapcigezgin@yahoo.com

Geliş tarihi/Received:

17 Ocak 2021

Revizyon talebi/Revision

Requested:

20 Şubat 2021

Son revizyon /Last revision:

04 Mart 2021

Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2021

Atf/Citation:

Özcan, Ahmet. "Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşları Arası Dönemde Canlanan Kültürel Hayat (1853-1878)". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 2, no. 1 (2021): 76-98.

Özet

Türkiye'nin yakınçağ tarihinin yazımı genellikle modernleşme paradigmasından etkilenmiş, reformlara odaklı inkılap tarihçiliğinin etkisi altında kalmıştır. Siyasal aktör ve onların faaliyetlerini öncelleyen bu tarih yazımı özellikle kültür tarihi çerçevesinde ele alınabilecek birçok olguyu ve bu olguların ortaya çıktığı süreci dikkate almamış veya aktörleri merkeze alarak açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla savaşlar ve onların siyasal, toplumsal, kültürel sonuçları da bu merkeze bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Esasında birçok anlamda büyük bir değişim ve fark edilir derecede ilklerin görüldüğü 1860-1880 arası dönem Tanzimat ve İslahat gibi daha çok siyasal dönüşümü çağrıştıran kavramların gölgesinde kalmıştır. Bu kavramlar da kurumsal ve toplumsal değişimin önünü açan reformların yukarıdan aşağıya doğru uygulanmasına işaret etmektedir. Oysa bu çalışmada verilen örneklerden anlaşılacağı üzere resmi alanın dışında kalan ve resmi alanlarda bir ihtiyaç olarak doğan değişimlerin yanı sıra sivil alanların aşağıdan yukarıya doğru değişimi zorlayan etkisi büyüktür. Uluslararası bir ittifakla girilen ilk harbin merakları cezbeden sürecinin sivil basın ve yayıncılığı zorunlu bir ihtiyaca dönüştüren sonucu olmuştur. Harbin yıkıcı etkilerinin yanı sıra siyasal, toplumsal ve kültürel dinamizm kazandıran ve değişimi zorlayan sonuçları da görülmektedir. Kırım ve Osmanlı-Rus Harbi arasında kalan zaman dilimi bu anlamda dikkate değer birçok örnek içermektedir. Bu dönem birçok anlamda ilklerin yaşandığı bir atmosfer olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, Kültürel Hayat, Edebiyat

Abstract

The literature of Turkey's modern history has generally been influenced by the modernization paradigm, under the influence of reform-oriented historiography of the Turkish Revolution. This historiography, which prioritizes political actors and their activities, did not take into account many phenomena that can be dealt with especially within the framework of cultural history and the process in which these phenomena emerged or tried to explain the actors in the centre. Therefore, wars and their political, social and cultural consequences have been tried to be explained in relation to this centre. In fact, the period between 1860-1880, when a great change and noticeable firsts were seen in many ways, was mostly overshadowed by concepts such as Tanzimat and İslahat that evoke more political transformation. These concepts also point to the top-down implementation of reforms paving the way for institutional and social change. However, as can be seen from the examples given in this study, besides the changes that are outside the official area and arising as a need in the official areas, the effect of civilian areas that forces change from the bottom to the top is great. The fascinating process of the first war, initiated with an international alliance, was the result of the process that turned the civil press and broadcasting into a compulsory need. In addition to the destructive effects of the war, the consequences that bring political, social and cultural dynamism and force change are also visible. The period between the Crimean and the Ottoman-Russian War contains many remarkable examples in this sense. This period had been an atmosphere of firsts in many ways.

Key Words: Crimean War, Ottoman-Russian War, Cultural Life, Literature

GİRİŞ

Çeyrek asırlık bir zamanı kapsayan iki harp arası dönemde genel hatlarıyla kültürel canlılığa odaklandığımız bu çalışmada kültürel hayat kavramını farklı tanımlamaların sınırlarından çıkararak yazılı metinlerden okunabilir bir dünyanın birbirine paralel gelişen kurumları, araçları, ürünleri ve aktörleri üzerinden ele aldığımızı belirtelim. Eğitim-Öğretimin kurumsal ve zihinsel organizasyonu, bilimsel ve mesleki cemiyetler, matbuat âlemi ve edip kimlikleri ağır basan şair, romancı, gazeteci, mütefekkir, siyasal muhalif v.s. gibi bütünü kendisinden toplayarak öne çıkmış aydınlar ve dönemin ürünü olan bazı kavramlar bu çerçevede değerlendirilmiş, öncelikle matbuat ve aydınlar ana başlıkları oluşturmuştur. Bu unsurlar mümkün olduğu kadar birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Matbuat âlemindeki canlılık ve aydın sınıfın doğuşu birbiriyle paralel ve döngüsel gelişimin sonucudur. Modern eğitim-öğretim, müzik, resim ve sanat dünyasının diğer unsurları çalışmanın sınırları dışındadır. Çalışmamızda mümkün olduğunca ayrıntıya girilmezken, çok bilinen ve benzeri eserlerde tekrar eden bilgi ve yorumlara asgari seviyede müracaat edilmiştir.

Her ne kadar referanslarımızı daha çok ikinci el kaynaklar oluştursa da ele aldığımız dönem yeni bir tasvir denemesi ile açıklanmaya çalışılacaktır. Ele alınan zaman diliminin birinci referansı Kırım Savaşı'dır. Dolayısıyla 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasına vurgu asgari düzeyde kalmıştır. Aşağıda Kırım Savaşı'nın Türkiye'deki anlamı ve tarih yazımındaki karşılığı üzerine kısa bir değerlendirme sonrasında esas konuya geçilecektir. Savaşların devletler ve toplumlar için birçok anlamda yıkıcı etki yaratmasının yanı sıra siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmelere dinamizm getiren pozitif sonuçları olduğu yazımızın sonunda daha iyi değerlendirilecektir. Bu dönem, adı bir ferman veya rejim değişimi ifadesiyle sunulamayacak kadar Türkiye tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Genellikle sivil gelişmeler üzerinden yorumlanan bu dönem modern entelektüel subay profilinin doğuşunu hazırlayacak olan ilklerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Elbette burada ele alınmayacak olan modern eğitim-öğretim organizasyonu ve zihinsel dönüşümünün askeri alandaki karşılığı sonraki dönemlerde meyvesini verecek şekilde etkili olmuştur, fakat çalışmanın sınırları başlangıçta belirtildiği gibi matbuat ve entelektüel hayatla belirlenmiştir. Bu atmosferin imkanlarından yararlanma konusunda örnek verilmesi ve doğrudan ifade edilmese de askeri alana etkisini dışarda tutmak mümkün değildir.

ANA HATLARIYLA İKİ HARP ARASI DÖNEMDE GÖRÜNEN İLKLER

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserine bakıldığında büyük bölümünün 1860–1885 yılları arasını kapsadığı görülecektir.¹ Edebiyat tarihçilerine cazip gelen çeyrek asırlık bu dönem, Batı kaynaklı yeni edebî türlerin girişiyle birlikte edebî üretimin yoğunlaştığı, eğitim ve kültür kurumlarının zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandığı, “münevver” adı verilecek olan yeni bir zümrenin doğduğu bir zamana işaret etmektedir. Yalnız Tanpınar değil bütün Türk Edebiyatı tarihçileri 19. yüzyıl söz konusu olduğunda bu döneme yoğunlaşacaklardır. Burası modern Osmanlı-Türk edebiyatı tarihinin temellerinin bulunduğu ilklerin inşa alanıdır.² Aynı zamanda içinde kökleri, kopmaları, karşılaşmaları, okuma, yazma, öğretme, öğrenme arzusunun, haber tutkusunu ve o devirde ortaya çıkan İslamcılık, Türkçülük,

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. Baskı, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1949); 19. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012).

² Bkz. İsmail Habip, *Tanzimattan Beri I-II*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1940-42): *Türk Edebiyatı Tarihinin Bir Bakışı*, Editör: M. Kayahan Özgül, (Ankara: Kurgan Yayınları, 2015).

Osmanlılık gibi ideolojilerin aracı olarak muhayyel kardeşlerin duygularına haber, şiir, tiyatro, fikir ve roman yoluyla tercüman olan metinleri barındırır. Bu dönem edebiyat tarihçilerinin yanı sıra siyasi, eğitim, askeri, bilim, basın ve kültür tarihçileri için de edebiyatta olduğu gibi birçok ilkin görünmeye başladığı canlılığın belirginleştiği tarihsel zaman dilimidir.³ Ulûmu fûnûna dönüştürme arzusunun zirvesine gelmiş, fûnûnu, keşif ve icat mesabesinde olmasa da tanıtma arzusunundaki cemiyetler ortaya çıkmış, cemiyetçilikle birlikte ilmi ve mesleki cemiyet⁴ sınırlarını aşan “siyasal fırka” doğmuştur.⁵ Artık cemiyet kavramı ve cemiyetin kendisi entelektüel zihnin müsademe alanındadır. Aydın, tabii vazifesi olarak içinden çıktığı cemiyeti dönüştürmenin peşine düşmüştür. Gizli ve açık mahfillerde yapılacak toplantıların aktörleri vasıtasıyla “medeniyet, maarif, meşrutiyet, hürriyet, vatan, şura” vs. gibi kelimelere yeni anlamlar yüklenerek kavramsallaştırılmış ve Batıdaki benzerlerine karşılık olarak icat edilmiş bu kavramlarla zihinsel yolculuğa çıkmıştır⁶. Canlılık arz eden bu manzarayı Kırım Savaşı sonrasında ilan edilen Islahat Fermanı vasıtasıyla Batı’yı aldatmak veya mecburiyet hali olarak yapılan bir ıslahat gösterisi olarak açıklamak yerine dünyanın büyük çoğunluğunu saran birbirine benzer gelişmelerin yeryüzünün bu coğrafyasındaki tezahürü olduğu kabul edilmelidir.⁷

19.yüzyıl, Batı’nın merkezinden bakıldığında “katı olan her şeyin buharlaştığı”⁸ bir dünya olarak görünmektedir. Bu buharlaşmada Avrupa, devrimler, dönüşümler ve çatışmalar⁹ ve bütün bunlara paralel kültürel patlamalarla¹⁰ dünyayı anlamaya çalışan büyük kavramları üretmişti. Kavramlar işlevseldi; bu yüzyılda dünyayı anlamak, anlamlandırmak ve kendi diliyle açıklamak dünya hâkimiyetinin şartlarından biri haline gelmişti. Emperyalizm kavramının dünya hâkimiyeti

³ “...Ancak, bugün Türkiye’de yazı dilini sadeleştirilmesinden köklü sivil hürriyetlere kadar, kökleri yeni Osmanlıların öncü çalışmalarında yer almayan tek bir modernleşme alanı olduğunu söylemek zordur. Paradoksal olarak, Türk devletinin temellerini İslam’ı yeniden enjekte etmeye yönelik bugün görülen her ciddi teşebbüs, geriye onların zamanına da bakmak zorundadır. Çünkü Yeni Osmanlılar aynı zamanda hem Türkçe okuyan halkın entelektüel donatımının Aydınlanmacı kısmının fikirlerini hazırlayan ilk insanlardı ve hem de bu fikirlerle İslâm arasında bir sentez meydana getirmeye çalışan ilk düşünürlerdi...” Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, (çev.) Mümtaz’er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan, 10.Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s.10. Tanzimat ve Islahat devrinin birçok yönünün ele alındığı eserler için bkz. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Mütercim: Ali Reşad, Yayına Hazırlayan: Akın Bedirhan, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999); İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013); *Tanzimat I*, Maarif Matbaası 1940; *Tanzimat*, Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, 2. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011),

⁴ İlmi ve mesleki cemiyetler için bkz. *Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri*, 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu, 3–5 Nisan 1987, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987).

⁵ Bknz. Şerif Mardin, *age*

⁶ Bknz. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, c. 1, (Konya: Selçuk Yayınları,1966), s.63-77; Şerif Mardin, *age*.

⁷ “Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki “Islahat Fermanı” yabancı devletlerin hazırladığı ve Bâb-ı Âli’nin kabul etmek zorunda kaldığı bir ıslahat programıdır.” Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 6. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, Ankara 1994), s.250.

⁸ Bu deyim Berman’ın aynı adlı kitabından alınmıştır. Berman bu eserinde “ modernizmi, modern insanların modernleşmenin nesnelere oldukları kadar öznelere de olmak. Modern dünyada sıkıca tutunabilecekleri bir yer bulmak ve kendilerini bu dünyada evde hissetmek için giriştikleri çabalar olarak...” tanımlar. Bknz. Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*,18. Baskı, (çev.) Ümit Altuğ-Bülent Peker, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).s. 11 .Berman bu ifadeyi Marx’ın “ modern olmak katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği bir evrenin parçası olmaktır” şeklindeki yorumundan alır. s.27.

⁹ Avrupa’daki gelişmeleri E.J. Hosbawm bir dizi halinde yazmıştır. Bunların Dost Kitapevi tarafından yayınlanmış örnekleri için bknz. *Sanayi ve İmparatorluk*, 4. Baskı, (çev.) Abdullah Ersoy, (Ankara: Dost Kitabevi, 2008); *Devrim Çağı*, (çev.) Bahadır Sina Şener, (Ankara: Dost Kitabevi, 2012); *Sermaye Çağı*, 5. Baskı, (çev.) Mustafa Sina Şener, (Ankara: Dost Kitabevi, 2012); Ayrıca bknz. C.A. Bayly, *Modern Dünyanın Doğuşu*, (çev.)M. Neva Şellaki, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014).

¹⁰ 19. Yüzyıl Avrupası’nın kültür tarihi için bknz. Donald Sassoon, *The Culture of The Europeans, From 1800 To The Present*, (London: Harper Press, 2006).

sürecinde olup bitenleri açıklayıcı bir yanı olsa da “Emperyalizmin Türkiye’ye girişi” başlığıyla ifade edilmek istenenler ancak iktisadi bir sürecin analizine yetebilirdi, fakat olup bitenleri bütünlük içinde görmeye yetmiyordu. ¹¹ İnkılâp tarihçilerinin olguları, “büyük inkılabı” giden yoldaki taşlar olarak görme eğilimiyle belirginleşen tasarrufu da bize Kırım Savaşı’nın dünya tarihindeki yeriyle Osmanlı tarihi arasındaki yeri arasındaki farkı veya benzerlikleri açıklamaya yetmedi. Dickens’in romanlarına yansıyan Londra, İngiliz işçi sınıfının tarihinin neden yazılması gerektiğini gösterirken bu devirde Osmanlı amelesini işçi sınıfı çözümlemeleri içinde nereye koyabileceğimizin argümanlarını destekleyecek sınıf olmadığı için Osmanlı işçi sınıfının tarihi de yazılmadı. ¹²

Yukarıda yapılan tespitler ele aldığımız dönemi bir bütünlük içerisinde tasvir edebilmenin bazı zorluklarına değinmek içindir. Tarihin ideolojik kullanımı bize manzarayı çoğu zaman idealize edilmiş örnekleriyle veya karikatürize edilmiş örnekleriyle sunmuştur. Mesela Mardin’in ifadesiyle siyasal aktör olarak padişah yerine Mustafa Reşit Paşa’ya işaret eden Tanzimat, ordunun ve kamu hizmetlerinin Avrupalılaştırmasını, uzun kaftan ve sarık giyen memurların yerine fes ve ceket giyen memurları hatırlattı. Batılılaşmanın özellikle karşıtları nazarında görüntüsü bunlardan ibaret olacaktı. ¹³ Oysa bütün yüzyıl içinde Osmanlı tarihi açısından dünyanın diğer ülkeleriyle paralel gelişmeler oldu. Mesela modern eğitim öğretimin organizasyonu, matbaa ve matbaa ürünlerinin yoğun kullanımı bunlardandır. Matbuat olgusu sadece basın tarihinin tasnifleriyle açıklanamayacağı gibi Ağâh Efendi’nin gazetesi *Tercüman-ı Ahvâl* ile başlayan süreç sadece özel gazetenin doğuşundan ibaret olarak anlaşılabilir. ¹⁴

Kısacası gazetenin, ansiklopedinin, derginin, romanın, tiyatronun edebiyat ve düşünce tarihine girişi, telgrafın tellerini kuşların konuşması, demiryollarının fotoğraflanışı, akademi kurmak, ilim yaymak, mesleği geliştirmek peşindeki meclisler, cemiyetler, ilk ve ortaöğretim yanısıra üniversite açma girişimleri, halkın aydınlanma ve aydının aydınlatma arzusu yoğunlaşmış, basının gelişmesiyle sansür ortaya çıkmıştır. Avrupa başkentlerinde diplomatik görevliler ve yurtdışı eğitime giden öğrenciler dışında Osmanlı aydınları yaşamaktadır. Bunlar Avrupa başkentlerinde gizlenmeye gerek kalmadan toplanabilen gazete çıkarabilen muhaliflerdir. ¹⁵ Bütün bu hareketliliğin ilk görünüşleri bir çeyrek yüzyıla sığdırıldığında bu zaman dilimi Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşları (1853–1878) arasında işaret etmektedir. Bu çeyrek yüzyıl içinde 1860’lı yıllardaki canlılık sadece Türkiye ile ilgili olarak açıklanmayacak kadar farklıdır. ¹⁶

¹¹ Burada kullanılan ifade Orhan Kurmuş’un *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, 3.Baskı, (Ankara: Savaş Yayınları, 1982) adlı eserine atfen kullanılmıştır. Burada kastedilen kitabın bir eleştirisi değildir, sadece dönemi birbiriyle ilişkili olguların içinden sadece birine tercih ederek açıklamanın mümkün olmayacağına vurgu yapmaktır.

¹² Burada Dickens’a atıf edebî metnin tarihi malzeme olarak gücüne dairdir. Batıda romanın zirve yaptığı zamanda Türk romanı yeni doğuyordu. Bu açıdan dönemin hikâye edilmesi Batılı kaynaklarla kıyaslandığında Osmanlı tarihi açısından aynı imkanlara sahip olmadığı dile getirilmiştir. Thomson’un İngiliz İşçi sınıfını 18. Yüzyılın ikinci yansında 19. Yüzyıla uzanan serüveniyle ele alırken Osmanlı devletinde işçi sınıfı kavramını oluşturacak alt yapı henüz ortada görünmüyordu.

¹³ Mardin, *age*, s.9.

¹⁴ Burada Türk Basın ve Yayın tarihi üzerine yapılan genel çalışmalarda görülen zaafı dikkat çekilmek istenmiştir. Bunların çoğu kronolojik zamana oturtulan biyografi ve bibliyografik tasniflerden ibarettir. Ağâh Efendi ve gazetesi sınav ve bilgi yarışmalarında kullanılabilir bir bilgi türü olarak hafızalarda kalmıştır. Yazılı eserler vermediği için bilinmesi de zor görünümüne ama icraatı farklı bir bağlamda ele alınmalıdır.

¹⁵ *Bknz.* Cavit Orhan Tütengil, *İngiltere’de Türk Gazeteciliği*, (İstanbul: Belge Yayınları 1985); Yusuf Mardin, *Namık Kemal’in Londra Yılları*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974).

¹⁶ “...1860’lar Rus tarihinde bir dönüm noktasıdır. Belirleyici olay II. Aleksander’in 19 Şubat 1861’de bir fermanla serflere özgürlük vermesidir. Ancak politik ve kültürel bakımdan 1860’lar birkaç yıl daha önce, Aleksander döneminin

İKİ HARBİN TOPLUMSAL KARŞILIĞI VE TARİH YAZIMINDAKİ YERİ ÜZERİNE

Kırım Savaşı hem yaşanıldığı hem de sonraki yıllara etkisi anlamında üzerinde yeterince durulmamış, savaşın neticesi olarak görülen Islahat Fermanı, Tanzimat düzenlemelerini fermanla başlatan dönemselleştirme için daha tutarlı bir başlık olarak görülmüş ve dolayısıyla Kırım Savaşı ve etkilerinin gölgede kalmasındaki nedenlerden biri olmuştur. Bir bakıma Kırım Savaşı'nın çoktan unutulmuş olması¹⁷ veya yeterince incelenmemiş olması savaşın, reformlara odaklanmış tarihçilerin gündeminden Islahat Fermanı lehine uzaklaşmasıyla da ilişkilidir. Islahat Fermanı, Kırım Savaşı'nın neticesidir, dolayısıyla bu süreç Kırım Savaşı'nın sonucundaki gelişmeler olarak da değerlendirilebilir.¹⁸ 1877–78 Osmanlı- Rus Savaşı'na dair üretilenler ise hem yabancı hem yerli kaynaklar açısından daha çeşitli ürünler sunmaktadır. Kırım ve Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı Devleti'nin ortak düşmanı Rusya'dır. Her iki savaş da ilkinde sınırlı olmak üzere özellikle ikincisinde Türkiye'nin demografik haritasında belirgin bir şekilde değişikliğin nedenlerindedir. Bu değişimin toplumsal ve siyasal etkileri Osmanlı Türkiye'sinin ve bugünkü Türkiye'nin kaderine yansiyacak şekilde uzun süreli olmuştur.¹⁹ 18. yüzyıl başlarından itibaren sürekli çatışmak zorunda kalınan Rusları, Moskoflukla kavramsallaştıran düşmanlık ve savaşlar literatürde ve halkın hafızasında 93 Harbi olarak bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile zirveye çıkmıştır. Kırım'ın özlenen bir coğrafya, Ruslarınsa tarihsel düşman olarak Türk milliyetçiliği ve milli tarih yazımındaki duygusal konumlarını besleyen ideolojik imkânın sürekli üretilebilirliğinin referanslarıyla birlikte Türk halkının kolektif hafızasının dinamiklerini oluşturan bazı kanaatlerin oluşumu bu savaşların neticesinde doğmuştur. Barış zamanlarında dahi düşman metaforu olarak kullanılan “Moskof” ile kavramsallaştırılmış Rus'un Kırım'da dâhil olmak üzere Osmanlı-Rus harpleri ve ağırlıklı olarak 93 Harbi'yle şekillenen kolektif hafızadaki yeri, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra komünizmle mücadelenin tarihsel temellerini oluşturacaktır.²⁰

başlangıcında Kırım Savaşı fiyaskosundan sonra Rusya'nın radikal değişimler yaşayacağını yavaş yavaş herkesçe anlaşılmasıyla başlamıştır denilebilir...”. Berman, *age*, s.285.

¹⁷ Kırım Savaşı, savaş esnasında basın ve telgraf vasıtasıyla oldukça canlı izlenmesine rağmen İngilizler içinde unutulmuş bir savaşa dönüşmüştür. Tabii konuyla ilgili İngilizce metinlerin Türkçedekilerle kıyaslanmayacak kadar çok olduğunu hesaba katmalıyız. Bu açıdan baktığımızda Türklerin bu savaşı unutmaları için İngilizlerin haklı gerekçelerine benzeyen gerekçeleri yoktur. Türklerin savaşı unutmaları ve bilimsel çalışmalara konu olması üzerinde ayrıca durulmalıdır. Ponting, *Kırım Savaşı* adlı eserinde savaşın İngilizler tarafından unutulmasını şöyle açıklıyor: “İngilizler neredeyse her bakımdan bir hezimet olduğu için Kırım Savaşı'nı unutmalarının daha düşeceğine karar verdiler. Savaş bir dizi gerçek ve potansiyel olarak zararlı soruları gündeme getirmiş, ordunun komuta kademesine kaynaklık eden küçük aristokratik grubun yeterliliği, siyasi yönetici elitin kabiliyeti ve İngiliz hükümet sisteminin etkinliği hakkında kuşkular uyandırmıştı.” Clive Ponting, *Kırım Savaşı*, (çev.) Hakan Abacı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), s.9–10.

¹⁸ Islahat Fermanı devri Enver Ziya Karal'ın Osmanlı Tarihi'nde 2 ciltte ele alınmıştır. Nizam-ı Cedit ve Tanzimat bir ciltte toplanmıştır. Bu daha önce edebiyat tarihçilerini döneme ilgisi üzerinden yaptığımız tespitin yansımasıdır. Bknz., Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c 6-7, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1983-1988).

¹⁹ Bknz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010); Ayhan Kaya, *Türkiye'de Çerkezler*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011)

²⁰ Moskoflukla kavramsallaşan Rusya ve Ruslar hakkındaki kanaatlerin kolektif hafızaya yerleşmesinde modern edebiyat ve popüler tarihin önemli katkısı olmuştur. Mesela bu alanın önde gelen isimlerinden Necip Fazıl'ın yazdığı *Moskof*, (İstanbul: Toker Yayınları, 1973) adlı kitapla Kadir Mısıroğlu'nun yazdığı *Moskof Mezalimi*, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1970) adlı eseri yayın tarihleri itibarıyla komünizmle mücadeleyi öngören milliyetçi mukaddesatçı ideolojinin kaynaklarını beslemesi bakımından dikkate değer. Ayrıca Namık Kemal'in düşman figürü olarak Rus ve Rusya fikrinin modern edebiyatla formüle edilmesi ve toplumsal nitelik kazanmasında öncü olduğu söylenebilir. Bknz. Selahattin Çiftçi, “Namık Kemal'in Eserlerinde Rusya ve Ruslar”, İÜTAE *Türkiyat Mecmuası*, c. 25, sayı 1, 2015.; Popüler tarihçi Şapolyo'nun *Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafası* adlı kitabı 93 Harbi'nin popüler tarihçiler tarafından nasıl görüldüğü açısından dikkate değer bir eserdir. “...Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı üzerinde en müessir olanı (Plevne

Burada tarihsel süreci savaşın belirleyiciliği veya savaşların bir tarihsel zamanı ayırt etmek için bir araç olarak kullanılması durumunda savaşın toplumsal, siyasal ve ekonomik sonuçlarına işaret ettiğimizi belirtmeliyiz. Harp tarihi kapsamına girecek orduların organizasyonu ve karşılaşmalarını bir takım taktik ve stratejik harp manevralarını içeren bir araştırmanın içinde değiliz. Dolayısıyla bu çalışmada zaman aralığını Kırım ve 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşları arası dönem olarak belirlediğimizde zaman dönemini anlama ve açıklama girişiminde savaşların olağanüstü rolüne sık vurgu yapmaya gerek duyulmamıştır. Şüphesiz harp sonrası başlıkları harp öncesine dair manzaradan çok daha provoke edici araştırma alanları sunmaktadır. Sanki savaşın yıkıcılığı harp öncesi dünyayı beraberinde yıkmış, sonrası ise canlılığa işaret eden berrak ve huzurlu bir alan olarak karşımıza çıkmıştır. Kültürel hayatsa canlılığın göstergelerinden biridir. Kültür tarihi çalışmanın veya savaşın kültürel etkileri üzerinden bir şey yazmanın zorluklarını dikkate aldığımızda bu zorlukların yanı sıra Türkiye'nin yakın dönemini çalışan tarihçilerin zihinsel performansının reformlarla anılan ve sürekli ilerlemeyi gösteren bir maluliyetin etkisinde olduğunu da dikkate almalıyız. 18. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına uzanacak şekilde yaklaşık yüz elli yıllık zaman diliminin temel paradigması reform odaklıdır. Nizam-ı Cedid, Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet kavramlarıyla meydan okuyucu siyasal duruşun arkasında devleti ayakta tutmak için toplumu dönüştürmenin hedeflendiği reformlar durmaktadır. Reformlar zinciriyle açıklanmaya çalışılan yakın tarihin daha doğrusu inkılâp tarihi bakışıyla kurgulanan yakın tarihçiliğin tercihi, zamanı reformlar üzerinde ilerleyen bir tarihsel sürece yükleyerek gidilecek limanı Cumhuriyet olarak belirlemiştir. Kırım Savaşı'nın küresel boyutları ve etkilerinden uzak, yakınçağ tarihçiliği genellikle bu pusulanın peşinden gitmektedir.

Kırım Savaşı sonrasındaki gelişmelerin öncesine göre fark edilir boyutu daha çok eğitim ve kültür alanında kendini gösterdi. Bunun için Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşları arası dönem bütün yüzyıl içinde kültürel canlanmanın olağanüstü görünümüne sahiptir. Tanpınar'ın deyişiyle “hiçbir devirde görülmemiş bir fikir gerginliği” bu dönemde görülmeye başlayacak,²¹ 1876'daki ilk anayasa denemesi ve sonraki gelişmeler 1860'lı yıllarda başlayan fikir gerginliğinin doruklara ulaştığını gösterecektir.²² Matbuat bu gerginliği yansıtan ürünlerin çeşitliliğiyle dikkat çeker. Gazete, mecmua, tiyatro, roman ve bunları araç olarak kullanan aynı zamanda siyasal muhalefetin temsilcisi durumundaki aydınların ortaya çıkışı ve birlikte hareketi bu dönemi önceki dönemlerden büsbütün ayırmaya yetecek farklılığın göstergelerindedir. Dolayısıyla Kırım Savaşı'nın edebiyata yansımalarıyla 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yansımadaki nitelik ve nicelik farkı olgusal çokluk ve edebi birikimden kaynaklıdır. Roman ve Tiyatro gibi Batılı türler edebiyata hâkim olmuş, şiirin dili

Savunması) olmuştu.⁹³ Harbi adını verdiğimiz 1877 Türk-Rus Savaşı sonunda Türkler bütün Avrupa Türkiye'sini kaybedeceklerdi.” Enver Behnan Şapolyo, *Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdaafası*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1959), s.3.

²¹ Tanpınar, *age*, s.161.

²² Kırım Savaşı sonrası için belirleyici bir tarih olarak kullanmak istediğimiz 1860'lı yılların savaşın düşman cephesindeki aktörü olan Rusların tarihinde de bir dönüm noktası olduğunu 10 numaralı dipnotta belirtmiştik. Rusya'da belirleyici olan Kırım Savaşı'nın bir neticesi olarak II. Aleksander'in 1861'de bir fermanla serflere özgürlük vermesi olarak görünüyordu. Savaşın galiplerinin tarafında yer alan Osmanlılar için de 1860 bir dönüm noktasıdır. Altmışlı yıllar Kırım Savaşı sonrasında kültürel ve siyasal gelişmeler anlamında Rusya ile Osmanlı ülkesindeki paralellik gösterir. Nitelik ve nicelik olarak olmasa da kültürel hareketlilik ve entelektüel sınıfın doğuşu aynı tarihsel zamana karşılık gelmesi itibarıyla benzerlikler gösterir. Berman'ın şu ifadesi benzerliği görmemiz açısından referans olabilir. “1860'ların en önemli özelliklerinden biri yeni bir aydın kuşağı ve üslubunun doğuşuydu...” Berman, *age*, s.286. Osmanlı sosyal ve kültür tarihi açısından 1860 yılının kronolojik başlangıç kabul edilmesinde bu yıla diğerlerinden farklı anlam katan ilk Müslüman-Türk özel gazetesinin yayımlanmasıdır. Basın ve yayın tarihi açısından önemli bir başlangıçtır ki gazeteyle öne çıkaracağımız matbuatın cazibesi Kırım Savaşı sırasında artmıştır

değişmiş, edebi metin üretimi matbuatın gelişimiyle doğru orantılı olarak artışa geçmiştir. Kamuoyuna hitap eden muhaliflerin gazete yazıları bir külliyyat oluşturmaya başlamıştır.²³

Osmanlı Ordusu Kırım Savaşı'nda Sivastopol önünde eski düşmanla yeni bir askeri harekât karşısındaydı. Karşısında küffar vardı, fakat küffarın bir kısmı da kendi saflarında, üstelik İstanbul'un içinde üs kurmuştu. Harp tarihinde birçok ilklerin yaşanılacağı bir safha yaşıyordu. Yine de Osmanlı Askeri, kuvve-i maneviyesini “kırklar ve yediler”in oluşturduğu “erenler”in yardımıyla birlikte dua vasıtasıyla sıladaki nişanlısıyla kuracağı rabıtaya bağlamıştı.²⁴ İman, minare, gazi şehit vb gibi sembolik kavramlarla kurgulanmış bir dünyaydı cephe. Cephe dışındaki hayatın, her türlü görünümüyle devam ettiği yer ise Üsküdar'dı. O günlerin İstanbul'undan bugüne melodisi çalınmış bir beste üzerinden kâtiplerin kolalı gömleklerine söylenen kâtibim şarkısı kaldı. Mehter musikisine ait sözlerle kaybedilmiş coğrafyalarla olan bağa atıf yapılmaktadır. Mesela “Kırımdan gelen Sinan” figürü ile başlayan sözlerle aradaki bağ duygusal olarak yaşamaya devam etmektedir.²⁵ Mehteran tarafından “Sivastopol Marşı” olarak söylenen türkü²⁶ cepheyi, kâtibim türküsü²⁷ ise Kırım Savaşı sırasındaki İstanbul'u dillendirir ve çoktan unutulmuş o günleri bugüne taşır. Artık referans olduğu, dillendirdiği tarihselliğin ve dramın bugün için tatlı bir melodi olmasının ötesinde herhangi bir toplumsal karşılığı olduğu söylenemez.²⁸ Bu şarkının sözleri kâtipleri, feraceli kadınların görünmeyen gülümsemelerini, peçelerinin ardına gizledikleri sevdalarına gönderme yaparken esasında toplumsal değişmeye ve memurla simgeleşen devletin yeni cehresine gönderme yapmaktadır.²⁹ Artık devletin Batıya bakan yeni çehresinde eğitilmiş, yabancı dil bilen, toplumsal ve siyasal gelişmelerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgilenen askeri ve sivil memurların hâkimiyeti başlamış, maarif davası bütün problemlerin çözümü olarak onu mutlak bir inançla savunacak aydınların meselesi haline gelmiştir. Eğitim ve öğretimin bir mesele olarak sadece devletin değil aydınların meselesi haline gelmeye başladığı yıllardaki kurumsal ve zihinsel değişim aşağıda ele alınacaktır.

²³ Mesela Namık Kemal ve İbret gazetesindeki rolü için [bknz.](#) Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997).

²⁴ Burada mehter sözlerinden alınan ifadeler sufi geleneğin üçler yediler kırklar şeklinde formüle edilen evliyaya gönderme yapan kavramlarıyla oluşmuştur.

²⁵ “Kırımdan gelirim, Adım da Sinan'dır...” [mehter.com.tr/icerik.php?id=34](#)

²⁶ [mehter.com.tr/icerik.php?id=34](#).

²⁷ Kırım Savaşı esnasında çıkan bu türkü devrin özellikle kıyafetle ilgili görüntüsünü yansıtmaktadır. Memurların setre ve pantolon giymesi halk arasında eleştiri konusu oldu. Selimiye Kışlası İngiliz askerleri için hastane olarak tahsis edilmişti. İngiliz ordusundaki İskoç alayını kısa eteklerle gören halk bu askerlere donsuz asker lakabını takmıştı. Bir İskoçyalı bestekâr bu alayın şarka hareket etmesi sırasında bu birlik için marş besteledi. Bu müzik kullanılarak kâtiplerle dalga geçmek için kâtibim türküsü söylendi. Daha sonra çalgılı küçük konsol saatleri çıktı. Bu saatler Türkiye'ye İskoçya'dan geldi. İskoçlar bu saatlere İskoç alayının marşını müzik olarak koymuşlardı. Bu saatler İstanbul'da Kâtibim Türkülü Saat adı altında satıldı. Ayrıca türkünün hikayesiyle ilgili farklı bilgilerde mevcuttur [bknz.](#) <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%A4tibim>. Reşat Ekrem Koçu'nun bu türkünün hikâyesini anlattığı konuşma için [bknz.](#) <https://www.youtube.com/watch?v=jXcTfPgjqA0>

²⁸ “İngiliz halkı Kırım Savaşı'nı Hafif Süvari Tugayının felaketle biten kahramanca hücumu ve kendisini fedakârca hastalarına adayan Florence Nightingale'in hikâyeleriyle hatırlar. Doğru olmamasına rağmen bir gemi dolusu sol çizme teki gönderilmesi gibi efsanelere hâlâ inanılır. Ayrıca Alma ve Inkerman gibi muharebelerin meyhane veya sokaklara verilen isimleri ya da balaklava, cardigan veya raglan gibi kumaş ve elbiseler de bu savaşın yaşanmışlığını insanlara belli belirsiz hissettirir.” Ponting, *age*, s.7.

²⁹ Mardin, *age*, s.9; Ebru Bayar, Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, (çev.) Serpil Çağlayan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), s.312-315.

BASIN VE YAYIN HAYATI

Kırım ve 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşları arasındaki yıllarda Osmanlı süreli yayın ve kitap üretiminin belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir.³⁰ Buna Osmanlı tebaası Gayr-i Müslimler ve yabancı basındaki hareketlilikte dâhil edilebilir. Kırım Savaşı'nın Osmanlı toplumundaki yansımaları konusunda matbuat âleminin özellikle basın konusunda modern dünyanın hızına yetişememiş olması savaşın öncesi ve sonrasında olup bitenlere dair bilgimizin sınırlarını belirlemiştir. Oysa Kırım Savaşı tarihte basın tarafından sonuna kadar ilgiyle izlenen ilk savaş olmuştur. Görsel materyallerle zenginleştirilen haberler, resimli dergi ve gazeteler vasıtasıyla yaşanmakta olan bir savaş ülkelindeki okuyucuya aktarmışlardır.³¹ Daha çok İngiltere için geçerli olan bu durumun Osmanlı Devleti'ndeki yansıması dönemin yarı resmi Türkçe gazetesi *Ceride-i Havadis* ten izlenmiştir.³² Bu gazeteye Kırım Savaşı sırasında gösterilen ilgi ve başka gazetenin olmaması ülkenin gazeteye olan ihtiyaca rağmen farklı nedenlerden dolayı süreli yayınlar konusundaki geç kalmışlığını göstermektedir. Vakayı haber formatında sütunlarına dizerek okurla buluşturmanın peşindeki gazeteci, gazete öncesinde kulaktan kulağa çoğalan “söylenti”ye meydan okurken söylentinin kaynağının yazılı metinle kamuya sunulan kendi tasarrufundaki “haber” olmasını arzular. Telgrafın kullanımı haberi uzak yerlere taşımak zorundaki gazeteciye mesafenin kaybettirdiği zamanı kazandırmış ve gazetenin kamuoyu önündeki gücü artmıştır. Artık olup bitenlerden olup biterken haberdar olunabilecektir. Harp sırasında basına gösterilen ilginin sürekliliği kısa zaman sonra 1860'tan itibaren özel gazetelerin birbiri ardına yayımlanmasıyla görünecektir.

1860 yılı gazetecilik için bir dönüm noktası oldu. Bu tarihle başlayan dönem öncesiyle kıyaslandığında Osmanlı matbuat hayatında büyük bir sıçrayışa işaret eder. Sanki üzeri yıllardır bilinçli bir şekilde kapatılmış matbuat, bir el tarafından örtünün kaldırılmasıyla birdenbire hareketlilik kazanmıştır. 1860 yılı daha çok ilk Türk gazetesinin doğuşuyla hatırlanır. Bu durumda örtüyü kaldıran el Ağâh Efendi'nindir. Matbuata ait yeni kurumsal yapıların ortaya çıkışı, rekabetsiz devlet gazetesi ve *Ceride-i Havadis*'in tekelindeki basın dünyasını renklendirmiştir. Tercüme ve telif eserlerle çoğalan kitapların da ardı ardına yayımlanmaya başladığı matbuat dünyasındaki bu canlılık, sadece süreli yayın ve kitap isimlerinin kronolojik dizimiyle açıklanabilir bir olgu değildir. Gazete ve kitap dünyası etrafındaki kurumsallaşmanın ihtiyaç duyduğu istihdam alanları, yeni bir sınıf, edebi veya siyasi türden metinlerin gündelik hayata gündelik dille ulaşma çabası³³, bu hareketlilikle beraber gelen inzibati tedbirler birbirine geçmiştir.³⁴

Süreli yayınlarla kurulan diyalog, politik dilin sembollerini hafızalara yerleştiren popülist siyaset ve bunları kurtuluş reçetesi olarak alan okur kitlesi aydınlarla birlikte iktidara dönük kamuoyu baskısına ortak olmuşlardır. Bütün bunlar mevcut cemiyette siyasal ve toplumsal kimliği kolektif bir formda yeniden inşa ettirmenin pratikleri olarak görünmektedir. Dönemin şartlarına göre yeniden

³⁰ Bu dönemde basılan kitaplarla ilgili sayısal veriler için bknz. Jale Baysal, *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar, 1729–1875*, 2. Basım, (İstanbul: Hiperlink, 2010), s. 54–65.

³¹ Clive Ponting, *Kırım Savaşı*, Çeviren: Hakan Abacı, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s.12-19; Alan Palmer, *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*, Çeviren: Meral Gaspıralı, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s.9-10.

³² Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2015), s.30.

³³ Gürsel Korat, *Dil Edebiyat ve İletişim*, 3. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s.29-30; Mehmed Said Paşa, *Gazeteci Lisâni*, Hazırlayan: Ersin Özarslan, (Mehmed Said Paşanın hayatı, gazeteciliği ve diğer faaliyeti ile *Gazeteci Lisâni* adlı eserinin tahlil ve değerlendirilmesi ve eserin yeni harflerle tenkitli metni) (Ankara: Lotus Yayınları, 2007).

³⁴ Servet İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, (Ankara: Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943), s.10; Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007), s.30.

inşa edilen cemiyet milliyetçilik teorilerinde ileri sürülen hayâli bir topluluğa doğru dönüşmektedir. Matbuat bu dönüşümün en önemli aracıdır.³⁵ Gazetenin yaygınlaşması, olayların olup biterken haber vasfıyla kapalı kapıların arkasına girecek gücü, romanlarda hayat bulan milli kahramanlarını kitap aralarında taşıyan ve onlarla diyalogu, bireysel okumanın henüz yaygınlık kazanmadığı bir zamanda toplu ve sesli okuma yoluyla kuran okurla buluşturması, aynı zamanda hayali topluluğun birbiriyle buluşması olacaktır. Hiçbir zaman birbiriyle tanışma üzerinden kurulmayacak diyaloglarıyla bu topluluğun bireyleri kolektif muhayyile üzerinden mistik bir haz duyacaklardı. 19. ve 20.yy.larda entelektüelleri ve entelektüel alanı meşgul eden millet fikri hızlı bir şekilde yayılmaya başlarken, milletin dinle olan ilişkisi İslamcılık, Osmanlıcılık, milliyetçilik gibi kavramların içinde yeniden formüle ediliyordu.³⁶

Gazetenin gündelik hayatla olan ilişkisi dil üzerinden kurgulanabilirdi. Yazılı dilin, taşbasmalarına konu olan metinleri dışında kalanların gündelik hayatın esas aktörleri olan halkla ilişki kurabilmesi zordu. Mazmunlara sığınarak mistifiye olmuş, edebi sanatlarla süslenmiş ve tarihsel süreç içerisinde dışarıdan aldığı kelimelerle çoğalmış yazı dilinin halk karşısındaki çaresizliği dilin sadeleşmesini beraberinde getirecekti. Nihayet, bu devirde dilde sadeleşme esas hedefi kitle olan gazeteyle gündelik hayata girecekti.³⁷ Artık dış dünyayla ilişki başka bir gözle izlenmeye başlanmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının teklif ettiği reformlar yalnızca bir devlet programı olmaktan çıkmış, kamuoyunda paylaşılar hale gelmiştir. 1826–1840 arasında doğanlar kendi nesillerinin meseleleri üzerinde o zamana kadar görülmemiş bir şekilde durmuşlar ve bu meseleleri gazete vasıtasıyla halkın arasına “agora”ya taşımışlardır. Böylece kısa zamanda ortaya, hadiseleri daha yakından ve daha bilinçli bir şekilde takip eden bir kamuoyu oluşmaya başlamıştır.³⁸

SÜRELİ YAYIN VE MATBU KİTAP YAYINCILIĞININ YÜKSELİŞİ

Avrupa’da matbu kitabın doğuşundan yaklaşık yüz elli yıl sonrasında ilk gazete örnekleri görünmeye başlamış³⁹, fakat gazetecilikte devrim denilebilecek gelişmeler 19. yüzyılda olmuştur. Basının bu yüzyılda dikkat çekici şekilde gelişmesinde birçok faktör bulunmaktadır. Her şeyden önce eğitim alanındaki yenilikler, okuryazarlık oranlarının yükselmesi, kentli nüfusun yoğunlaşması ve dolayısıyla müşteri sayısının artmasıyla ilgilidir. İletişim ve ulaşım araçlarının gelişimi bilgi ve yayının dağıtımında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra kâğıt yapımı, basım makineleri ve dizgi makinelerindeki yeniliklerin bir araya gelmesi göz ardı edilmemelidir. Basının ilerleyişinde 19. yüzyılın sonlarına doğru reklâmın önemli katkısı olmuştur. Tefrika, haber, anekdot, dedikodu ve gündelik hayatın sorunları paylaşıldıkça gazeteyle halk arasındaki diyalog sempatik bir ilişkiye dönüşmüştür.⁴⁰

³⁵ Anderson, *Hayali Cemaatler* adlı eserinde milliyetçilik teorisini matbaa kapitalizmi üzerine oturtur. Bknz. Benedic Anderson, *Hayali Cemaatler* (çev.) İskender Savaşır, (İstanbul: Metis Yayınları, 2015).

³⁶ Bknz. Karpat, *İslamın Sıyasallaşması*, age.

³⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Doğu-Batı yayınları, 1978), s. 255-261; İbrahim Şahin, *Abmet Hamdi Tanpınar-Haş ve Günab*, 2.Basım (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), s.49-50. Korat, age, s.29–30.

³⁸ Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı...s.162-163*.

³⁹ Peter Burke, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Çeviren: Mete Tunçay, 4. Basım, (İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), s.184-185: Ayrıca Avrupa’da ilk gazete örnekleriyle ilgili bknz, M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 5.Basım, (İstanbul: Der Yayınları, 2005), s.55-86.

⁴⁰ 1865 yılında “ Le Petit Journal 260 bin satıyordu—1892 de bir milyon. Albert Labarre, *Kitabın Tarihi*, (çev.) Galip Üstün, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s.119; Süreli yayınların Türkiye’deki görünümü için bknz. Uygur

Gazetecilikle ilgili yüzlerce yıllık Batı tecrübesini hazır bir form olarak bulup taklit eden Osmanlı Basını'nın ilk ürünlerinin tıpkı matbaanın kuruluşu ve matbu kitap yayıncılığında olduğu gibi toplumsal bir heyecanla karşılandığına dair bir belirti yoktur. Ancak ilk devlet gazetesi ve yarı resmi gazetesinin çağın hızlı akışına göre oldukça uzun süren tekelciliği son bulup özel yayıncılığın ürünleri birbiri ardına ortaya çıkmaya başladığında artık toplumsal heyecan uyandıracak birikimin oluşmaya başladığı söylenebilir. Birçok konuda ilklerin yaşandığı 1860'lı yıllarda ilk örnekleri merkezde görülen modern kurumlar taşrada da yapılanmaya başlamıştır. Devlet gazeteciliği ve yayıncılığının merkezdeki rolü vilayetlerde kurulan matbaalarla taşraya taşınmıştır. Devlet teşebbüsü olarak yayıncılık, salnameler ve vilayet gazeteleri aracılığıyla bütün Osmanlı topraklarına yayılırken, sonraki yıllarda bazı vilayet merkezlerinde özel matbaa, kitapçılık, yayıncılık ve gazetelerin doğuşunun da zeminini hazırlamıştır. Bu zemin modern eğitimin taşrada kurumsallaşmasıyla paralel gelişmiştir.⁴¹

1860' ta yayımlanmaya başlayan Ağâh Efendi'nin sahibi olduğu *Tercüman-ı Ahvâl*, *Takvim-i Vekâyi* ve *Ceride-i Havadis* gibi resmi ve yarı resmi gazetelerin tekeline son vermiş, gazeteciliği resmi ve yarı resmi sıfatlarından kurtaran yeni bir çığır açmıştır. Bundan sonraki süreçte gazete artık gündelik hayatın bir parçası haline gelecektir. Basın yayın organlarındaki hareketlilik beraberinde bütün çağdaş ülkelerde olduğu gibi basın üzerindeki kontrolü sağlayan bir nizamnameyi beraberinde getirmiştir.(1864)⁴² Gazete yayıncılığıyla basın üzerindeki kontrol birbirine paralel gelişme göstermiştir. Bu nizamname çıkarıldığında ilk Türkçe gazete *Takvim-i Vakayi* otuz, *Ceride-i Havadis* yirmi dört, *Tercüman-ı Ahvâl* ve *Rużname-i Ceride-i Havadis* dört, *Tasvir-i Efkâr* üç, *Ceride-i Askeriye* iki ve ilk Türkçe dergi sayılan *Vakayi-i Tıbbiye* on beş, *Mecmua-i Fünûn* ile *Mirat* iki, *Mecmua-i Askeriye* bir seneden beri yayınlanıyordu. Kısacası süreli yayınlar açısından neredeyse yolun başlangıcıydı. Erken dönemde başlayan yabancıların Osmanlıdaki gazete yayıncılığı ve azınlıkların çıkardığı gazetelerin Türkçe basına oranla bu yıllarda daha güçlü olduğu bilinse de, mevcut bilgiler bu gazetelerin nüfuz alanı konusunda yeterli analiz yapabilecek imkân vermemektedir.⁴³

Gazete sayısının artışına paralel olarak matbuat hayatında dergiler de görünmeye başlamıştır. Batı'nın Osmanlı'yı uzun yıllardır cezbeden özelliği bilim ve tekniğiydi. Batı'nın tekniğine ve bilimine olan ilgi dönemin gazete ve dergilerinin sayfalarından takip edilebilir. Batının bu cazibesi üzerinden misyon üstlenmiş cemiyet ve bunların yayın organı dergiler, batıdaki bilimsel ve teknik gelişmeleri imkânları ölçüsünde Osmanlı okuyucusuna tanıtmaya çalışmışlardır. İlk Türkçe dergi *Vakâyi-i Tıbbiye* 1849–1851 arasında 28 sayı olarak yayınlandı. “Vaka” tabiri takvim-i vakadan alınmış olmalı sonraki yıllarda dergilerin birçoğu Batı fennini ifade eden “fünûnu” ad

Kocabaşoğlu, “Türkiye’de Matbuatın “Zuhuru” Üzerine Gözlemler” Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Aksin Armağanı, Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 113-132.

⁴¹ Bkz. Hasan Duman, *Osmanlı Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828–1928)*, (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000); Hasan Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevşalleri I-II*, 2. Baskı, (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000); Bülent Varlık, “Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, (İstanbul İletişim Yayınları, 1990), s.99–102; Taşrada eğitim için bknz. Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi*, age.

⁴² Demirel, age, s.32. Bu kanun Fransız basın kanunundan esinlenerek yapıldı. Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, 2.Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 42.

⁴³ İskit, age, s.15: Azınlık ve yabancıların çıkardığı gazete sayıları için bkz. Kocabaş, agm.

olarak kullandı.⁴⁴ *Mecmua-ı Fünûn*, *Rehber-i Fünûn*, *Hazîne-i Fünûn*, *Servet-i Fünûn* gibi isimlerle çıkan süreli yayınlar aynı zamanda batı fenni karşısında duyulan ilginin tezahürüydü. Özellikle I. Meşrutiyet sonrasında Ahmet Mithat geniş kitlelere ulaşır okuma alışkanlığının gelişmesinde büyük katkı sağladı. Romandan tarih kitaplarına kadar her alanda yazan Ahmet Mithat'ın *Dağarcık* adıyla çıkardığı dergisi bu işlevi yerine getiren önemli bir araçtı. Bu dergi *Mecmua-i Ulûm*'un halkın daha iyi anlayacağı dilde yazılmış şeklidir. Avrupa bilim ve felsefesiyle İslâm arasında çözüm arayan Ahmet Mithat, Kuran ve hadisten yola çıkarak Batı düşüncesiyle benzerliklerin peşindeydi⁴⁵ Dergilerde kurtuluş arayışları bundan sonraki dönemlerde artan ölçüde gelişir. Osmanlıcılığın savunucusu, *Mecmua-i Ebuzziya* 1880'de yayınlanmaya başlar ve 159 sayı olarak yayınlanır.⁴⁶ 1870'li yıllarda *Terakki*, *Basiret*, *İbret*, *Hakayikülvakayi Devir*, *Sıraç*, *Hülasatü'l-fikir*, *Şark*, *Hayal*, *Bedir* gibi gazetelerin yanı sıra *Diyojen*, *Çingiraklı Tatar* gibi mizah gazeteciliğinin ilk örnekleri de vardı Dönemin yaygın ve gözde kavramı olan “fünûn”un süreli yayınlar üzerindeki etkileyciliği zaman içerisinde daha da güçlenen politik dilin gölgesinde kalmaya başladı. Böylece fen yoluyla Batı'nın bilimsel kapısını açan dergilerin popülerliği, yerini yine Batı fikirlerinden etkilenmiş siyasi mesaj veren dergi ve gazetelerin üstünlüğüne bırakacaktı. Gazetenin siyasal muhalefetin aracı haline gelmesi beraberinde sansürü de getirdi. Yasakların çoğalması ve yazarlar üzerindeki baskının artmasıyla Avrupa'nın bazı şehirleri Osmanlı muhalif basını için adres haline geldi.⁴⁷

Türkiye'de ilk özel gazete, fikir ve basın özgürlüğü düşüncesi, sansür gibi kavramların eş zamanlı olarak doğuşu yukarıda verilen bilgiden anlaşılacağı üzere 1860'lı yıllarda oldu. Burada özel teşebbüsün ürünü olarak gazetenin iktisadi imkânlarını gelişkin bir ekonomik yapıyla ilişkilendiremeyiz. Aynı şekilde hürriyet kavramının politik dilin ana unsurlarından biri haline gelmesine rağmen siyasal ve toplumsal referanslarının henüz yeni tartışılmaya başlandığı bir ortamda fikir ve basın özgürlüğünün sınırları da berrak değildir. Basının tarihsel arka planın zayıflığı onu bir ithal ve taklit edilen ürün olmanın ötesine taşıyamamıştır. Gazetenin muhatabı ağırlıklı olarak aydınlar ve memurlardı. İstanbul'un sınırları aşması zaman alacaktı. Sadece haber ve siyasi meseleler değil gazeteler edebiyat ortamının önemli bir parçası oldular. İlk gazeteciler aynı zamanda ilk edipler, ilk siyasi muhalifler olarak tanındılar. Siyasi fikirler bile fikrin orijinalliyi ve gücünden ziyade edebi üslubun sığınacağına göze çarpar hale gelmişlerdir. Şinasî, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Ahmet Mithat basın kadar edebiyat tarihinin aktörleridirler. Gazete, edebiyat, fikri ve siyasi hayat iç içe geçmiştir.⁴⁸ Gazetenin yükselişi matbu kitap yayıncılığında da kendini göstermiştir.

1727'de Müteferrika matbaasıyla başlayan Osmanlı-Türk matbaacılığının ilk yüzyılında ciddi bir külliyat oluşturacak yayıncılık faaliyeti görülmedi. Yaklaşık yüz yıl sonra matbaada basılan kitap sayısı iki yüzü bulmamıştı. Basılanların büyük çoğunluğu ise 19. yüzyılın ilk çeyreğinde açılan matbaaların ürünüdür. İlk Osmanlı Türk matbaası bir devlet teşebbüsüydü ve matbaacılık 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzun bir süre böyle kaldı. El yazması kültürüne bağlı kurumlar,

⁴⁴ **Bknz.** Zafer Toprak, “Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı”, *Türkiyede Dergiler Ansiklopediler*, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984), s. 13-18.

⁴⁵ Zafer Toprak, agm, s.15–16: **Bknz.** Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, (İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989).

⁴⁶ Toprak, agm, s.17.

⁴⁷ **Bknz.** Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze*, age, s. 53.; Cavit Orhan Tütengil, *İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, (İstanbul: Belge Yayınları 1985); Yusuf Mardin, *Namık Kemal'in Londra Yılları*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974).

⁴⁸ İskit, age, s.55–56.

istihdam alanları, ürünleri matbaanın ilk yüzyılında matbaanın varlığından etkilenmediler, ancak bir asır sonra yazma eserlerin yeri matbu eserlerle değişmeye başladı. Böylece sadece kitaplar değil kitapla ilgili kurumlarda da değişmeye başladı. Mesela 19.yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde o güne kadar yazma kitap satan sahafların ilgisini pek çekmeyen matbu kitaplar tömbeki dükkânlarında satılmıştı. Yıllarca el yazmalarını alıp, satan sahaflar önceleri matbu kitaba pek sıcak bakmazken, kısa bir süre sonra yayıncılığa da adım attılar.⁴⁹

Matbaanın gelişip yaygınlaşması daha çok pratik ihtiyaçlarla ilgili kitapları gündeme sokmuştu. Halka hitap eden kitaplarsa ürünlerini daha kolay basan ve ucuza mal edebilen taş basmacılığın keşfiyle önemli bir mesafe kat ettiler. Mektepler, yükseköğretim, gazete, dergi derken Batı'nın edebi türlerinin girişi, tercüme faaliyetleri, okuryazarlığın buna paralel gelişiminin bir göstergesiydi. Edebi türlerin tiyatro, roman ve tercüme faaliyetleriyle zenginleşmesi 1850'lerde başlamış, altmışlı yetmişli yıllarsa büyük bir sıçramanın görüldüğü dönüm noktası olmuştu. İçi fenle doldurulmuş ecnebi kitaplarının bir neslin yabancı dil bilgisinin ötesinde tercümeyle yaygınlaştırılması gerekiyordu. Bir anlamda Hilmi Ziya'nın uyanış devirlerinde tercümeyle⁵⁰ atfettiği rol bu dönemde yeniden ortaya çıktı. 1862'den itibaren yayımlanmaya başlayan Jules Verne'in kitapları yabancı dillere en çok çevrilen Fransız yazar olarak sonu gelmeyen bir başarıya imza attığında Türk matbuatında fark edilir bir hareketlilik görünmeye başlamıştı. Matbaanın icadından kısa bir süre sonra Yahudiler vasıtasıyla tanıdıkları matbaayı Müslüman Osmanlılar ancak iki buçuk asır sonra kullanmaya başladılar. Bu kullanımın da lütfen olduğu ancak yüzyılı aşkın bir zaman sonraki yayın patlamasıyla daha iyi anlaşılabilir.

Kitap basımı 1860'lı yıllarda bir on yıl öncesine göre iki katına çıktı. 1840–1858 yılları arasında 799 kitap basılmıştı. Batıdan ilk edebi çevirilerin yapıldığı 1859–1868 arasında ise 537 kitap basıldı. Bu yıllar geçmişle mukayese edildiğinde basım sayısının ikiye katlandığını göstermektedir. 1869–1875 arasında ise 1179 kitap basılmıştır ki bu sayı yaklaşık yüz elli senelik Osmanlı kitap basımındaki gelişmeyi göstermesi bakımından dikkate değer bir veridir.⁵¹ Şüphesiz edebi türlerin çeşitliliği tercüme veya telif eserlerde kendisini göstermesi nicelik olarak yayınlara yansımıştır. Roman, tiyatro gibi türlerin halka dönük etkisi ve halkın bu türlere karşı teveccühü kitap basımını artırmıştır. Kitap basımı sayısının artışında eğitim organizasyonunun modernleşmesiyle ilgili ihtiyaçlar, edebi türlerin yeni vasıflarına uygun şekilde yükselişi, modern fikirlerin tartışılma zemini, tarihçiliğin dönüşmeye başlaması, etkiler arasında düşünülmelidir. Bunların yanı sıra 1846'dan beri yayımlanan devlet salnamelerine vilayet salnameleri de katılmış bu da çeşitliliği artırmıştır.⁵² Divan edebiyatın ürünleri hem Bulak hem de İstanbul'daki matbaalarda basılı esere dönüştürülmeye 1840 yıllardan itibaren başlamıştı. Batı edebiyatı 1858–1880 arasında sadece tercüme yoluyla değil Türk edebiyatının yönünü değiştirecek temeller atıldı ve ilk ürünler verilmeye başlandı. Batının yüzlerce yıllık roman yazımı birikimi Osmanlı tecrübesinde kısa bir doğum sancısıyla ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra sözlük yayıncılığı da kayda değer artış göstermiştir.

⁴⁹ İskit, *age*, s. 34.

⁵⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011).

⁵¹ Baysal, *age*

⁵² Salnameler için bkz. Hasan Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri I-II*, 2. Baskı, (Ankara: Enferyasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000).

Bu dönemin pek zikredilmeyen ama sembolik değeri itibarıyla matbu kitap alanındaki üzerinde ayrıca durulması gereken en önemli gelişme Kuran'ın basılmasıdır. Kuran daha 16. yüzyılda Avrupa'da 19. yüzyılın hemen başında Kazan'da olmak üzere yine bu yüzyıl içine Müslümanların yaşadığı Hindistan ve Mısır gibi yerlerde basılmıştı, Osmanlı matbaasında Kuran basılması ise bunlarla kıyaslandığında oldukça geç dönemdir.⁵³ Batı'da basılan ilk kitabın kutsal kitap olması Osmanlı'da ise kutsal kitabın basılmasının yasak olması her iki dünyanın zihni yapısını bunun matbaa, kitap kültürüne yansımaları göstermesi bakımından anlamlıdır. Modern okulun ve yükseköğretimin yeniden yapılanması beraberinde ders kitabı ve kaynak kitap niteliğindeki eserlere duyulan ihtiyacı artırmıştı. Ele aldığımız dönemde kitap baskısının artışında ders kitaplarına olan ihtiyaç önemli bir yer tutar.

OSMANLI AYDINI VE ENTELEKTÜEL ALANI

Entelektüel, münevver, aydın; birbirlerinin yerine kullanılan üç kavramın etimolojik çözümlenmesi bu kullanımların görüldüğü kadar birbiriyle örtüşmeyecek sonuçlar doğurabilir. Buna rağmen üç kavramın birbirinin yerine kullanılmasının sakıncaları ancak anlamı sürekli zorlaştırma çabasıyla ortaya çıkabilir.⁵⁴ Bir tarihçi için Cemil Meriç'in sorduğu "Kim bu entelijansiya" sorusu oldukça açıktır, fakat sorunun açıklığı söz konusu olan Osmanlı aydını olduğu zaman cevabı aynı derecede kolaylaştırılmaz.⁵⁵ "Münevver ve aydın" kavramlarının çağrıştırdığı tipoloji kavramların kendi tarihselliğiyle bütünleşmiş durumdadır. Bizim sorumuz Tanzimat devri Osmanlı aydını üzerine olduğunda araştırma alanımız gazeteci ve edip kimlikleriyle sınırlarına sığacak şekilde daralmaktadır. Bilim ve felsefenin hâkim olduğu Batı dünyasında edebiyat zirvesine ulaşan eserler verirken, Osmanlı ülkesinde taklidi edebiyat ilk örneklerini bilim ve felsefenin olmadığı bir entelektüel zeminde veriyordu. Bu zeminde edebi metinler ve yeni doğan aydın sınıfın Batılı kelimelere karşılık araması ve siyasal alanı dizayn ederek memleketi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için kullandığı kavramlar bulunuyordu. Hürriyet, medeniyet, meşrutiyet, şura, müsavat, adalet, vatan gibi kavramlar dönemin aydınının kavramsal haritasını gösterirler.⁵⁶ Bu kavramların devri incelemek gerektiğinde karşımıza Namık Kemal'i tek seçenek olarak tercih etmemizi gerektiren sağlam dayanakları vardır.

Osmanlı Entelektüel hayatı ve aydını üzerine yapılan araştırmaların bize çok dilli veya harfli yazılı metin üretimine açık bir kültür hayatının birbiriyle olan diyalogunu, araçları, ürünleri, kurumları, sınırları ve aktörleriyle ortaya koyacak derecede yeterli literatürü oluşturduğunu

⁵³ Kuran basımı için bknz., Mahmut Gündüz, Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kuran-ı Kerim Basmaları, s.344-348. acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1256/Gunduz.pdf?sequence..

⁵⁴ "Entelektüel" sözcüğünün Fransızcadaki kaynağı olan *intellectuel*, düşünce ve kültür ürünlerine büyük ilgi duyan bunlardan tat alan, zihinsel yaşantısı ağır basan kişi anlamına geliyor. Dilimizde aşağı yukarı aynı anlamda kullanılan ve 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan "münevver" ve daha sonra onun yerini almaya çalışan "aydın" sözcükleri de var. Okumuşluğu, önyargılardan sıyrılmış eleştirel düşünce ve hatta görgü sahibi olmayı da içeren bu iki sözcük, ilk ve temel anlamında ele alındığında *intellectuel*'den değil de Fransızca *eclairé*'den (aydınlanmış) kaynaklanmış gibi görünüyor" Selahattin Hilav, *Entelektüeller ve Eylem*, Hazırlayan: Sema Rifat, 2. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016)

⁵⁵ Hilav, Rusça'da kullanılan ve 1920'li yıllarda Fransızca'ya da geçmiş olan *intelligentsia* (*entelijansiya*) kelimesinin Rusya'dan gelen soydaş aydınlar tarafından münevver şeklinde kullanıldığı fikrindedir. 20.yüzyıl başlarında kullanılan "firka-i münevver"nin anlamı sadece bilgi kültürlü insan anlamına gelmemektedir. Toplumsal ve siyasal sorunlara ilgi duyan ve çözüm getirmek amacıyla etkinlik gösteren kişileri kapsamı bakımından Rusçada kullanılan anlamıyla aynıdır., *age*, s.11

⁵⁶ Şerif Mardin, Sabri Ülgener, Niyazi Berkes, Hilmi Ziya Ülken, Kamiran Birand ve daha birçok ismin ilgi alanı entelektüel tarihin araştırılabilir bir alan olmasında öncü katkıları olmuştur.

söyleyemeyiz Bu yargımızın referansı çok dil ve kültürlülüğün bir arada ama birbirine dokunmadan yaşadıklarını düşünmemizi gerektiren metinlerdir. *Akabi Hikâyesi'nin* hikâyesi bu kültürel hareketliliğin içerisinde birbirine dokunmadan ortaya çıktını düşündüğümüz metinlerin hikâyesiyle iç içedir. Daha önce Namık Kemal örneğinde görüleceği üzere entelektüel alan edebiyat ve edip kimliğinin tasarrufundadır. Bu dönemin Osmanlı aydını istisnalar haricinde gazeteci, şairi, romancıyı hatırlatır. Araştırmalarda özellikle edebiyat tarihçileri ve tarihçiler reformların kutsi kronolojik çizgisi üzerinden Mustafa Reşit Paşa'nın Şinasî'ye uzattığı el onun Namık Kemal'e bıraktığı miras ve devam eden bir silsile üzerinden iyileşmeye doğru giden bir sürekliliğin izlerini takip etmektedir.⁵⁷

Dönemin birçok ismi arasında esas aktör tartışmasız Namık Kemal'dir. Onu “vatan ve hürriyet” kavramlarının esas mucidi ve şairi olarak tanımlamak yeterli bir argüman olarak sunulabilir.⁵⁸ Şüphesiz Şinasî ve onun selefi Namık Kemal'in devirlerini alt üst eden zihinleri değiştiren hayata yeni ufuklar açan ve birlikte giriştikleri birkaç yıllık mücadelenin sonunda cemiyetin ruhu ve insan manzarası eskiden farklı bir hale gelmeye başlamıştı.⁵⁹ Namık Kemal'in vasıtasıyla sadece üzerinde doğulup büyümüş toprak parçası olmaktan çıkarılan vatan oldukça büyük ve parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış bir ülkeye işaret ediyordu.⁶⁰ Bu ülkenin sınırları resmi olarak muhayyel değildi, siyasi coğrafyanın işaret taşlarıyla çevrilmişti; fakat vatanseverin vatana ve onun sınırlarına dair bilgisi henüz epistemolojik olarak aydınlanmamıştı.⁶¹ Modern edebiyatın bütün unsurları artık bu aydınlatmayı sağlayacak bilginin yayılması için kullanılacaktı. Mesela dönemin sembolik eseri “Vatan yahut Silistre”⁶² aydınlatmanın aracı olarak dikkat çeken örneklerden biridir. Bu eserin bir tiyatro oyunu, tiyatro edebiyatının gelişimin bir

⁵⁷ Edebiyat alanında bu çok kültürlülüğü yansıtan bir çalışma için bkz. *Tanzimat ve Edebiyat-Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür*, (haz.) Mehmet Fatih Uslu, Fatih Altuğ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014). Ayrıca Mehmet Fatih Uslu, *Çatışma ve Müzakere-Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

⁵⁸ “Hersekli Arif Hikmet'in evinde toplanan Encümen-i şuara'ya devam ettiği yıllarda gazelleri henüz ortaya çıkmış, devrin şairleri arasında görünmeye başlamıştı. Eski edebiyatın bütün söyleyiş sırlarına aşina ve yeteneği çevresinde takdir görmüş bir şairdi. Memleketin haleti ruhiyesi değişmiş, yenilik arzusu hayata hakim olurken gençlerin çoğu ufkun öte tarafında sezilen bir alemin hasretini çekmeye başlamıştı. Şinasî ile tanışması onun mecrasını belirledi.” Bir nefeste denecek kısa bir zaman içinde tamamladığı divânını değilse bile, onun esas nescini veren eski mazmunları kapadı; sırf lûgatı tekellüm etmeği bıraktı, biraz da içinde uyuyan mücadeleci kuvvetlerin gizli itilişiyi yeni bir ifade şeklinin adamı oldu.” Cemiyete kendisini adarken ne istediğini bilen bir cemiyet ve mücadele adamı olacaktı. Avrupa'yı yakından tanımaya çalıştı, bunun için hukuk, iktisat, edebiyat gibi alanlarda incelemeler yapmıştı. Devrinin en büyük şöhreti olan Victor Hugo'yu ve belki o kanalla Shakespeare'i okumuştur. Tiyatrolara gitmiş tiyatro eserlerini mütalaa etse de Batı sanatlarının hepsiyle ilgilenmemiştir. Kendisinin musikîşinaslığı olduğuna dair pek işaret yoktur. Onu Avrupa'nın daha ziyade gündelik hayatı, iktisadi durumu ve refahı, idari yapısı gibi şeyleri alakadar etmiştir. Batı felsefesiyle hemen hiç alakası yoktur denilebilir. Devrinin yolsuzluklarını affetmeyen, fikirleri aydınlatma ve uyandırmak gayesindeki bir mücadeleye gazetelerdeki yazılarıyla devam etti. O artık siyasi kanaatleri olan bir herhangi adam değil yaşadığı cemiyeti değiştirmek ve mukadder felaketinden kurtarmanın çarelerini tam ve eczası birbirine sıkıca bağlı bir sistem halinde anlatan vazıh fikirli bir mürrit olacaktı. Onun siyasi akidelerinin teşekkülünde vatan endişesi esastı ve her an yıkılma tehlikesi içinde yaşarken sadece bireysel özgürlüklerin peşinde olamazdı. Bu paragraf Ahmet Hamdi Tanpınar, 'ın “ Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1969), s.236–260, adlı eserinden özetlenmiştir.

⁵⁹ Tanpınar, “Namık Kemal'e Dair Düşünceler”, *age*, s.226.

⁶⁰ “ ...Yine meselâ *Vatan* kelimesinin eski mefhumunu unutturup ona Fransız inkılabından sonra Avrupa'da verilen yeni mefhumu verdi. O zamandan beri kelime Türkçe'nin siyasette ve hayatta en fazla telaffuz edilmiş kelimelerinden biri sayılır...” Yahya Kemal Bayatlı, “Nâmık Kemal'e Dair”, *Edebiyata Dair*, (İstanbul, 1971), s.281.

⁶¹ Vatan kavramının mevcut anlamından çıkarılıp siyasal bir coğrafya olarak formüle edildiği ilk yıllarda bu kavramın tam olarak ne anlama geldiğinin hem aydınlar hem de halk arasında henüz tam olarak anlaşılmış olduğu söylenemez.

⁶² Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Hazırlayan: Kenan Akyüz, 2.Baskı, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988), Akyüz'ün kitabın giriş kısmında değerlendirme yazısı vardır.

parçası, Namık Kemal'in izleyenleri büyülemiş bir eseri veya siyasal ve fiziki coğrafyaya gönderme yapmasının ötesinde daha fazla anlamı olduğu argümanı bize iki savaş arası devri açıklayabilmek için bir hareket alanı sunmaktadır.

Tiyatro edebiyatı Batılaşmanın ürünü olarak doğmuş yeni bir türdü. Bu türün gücünün farkında olan aydının, tiyatro metinlerini uyarlama ve kurgulama konusunda melekeleri hızlı geliştirmiştir. Türk aydını kısa zaman önce örnekleri görülmeye başlayan Batılı bir türde orijinal eser verebilmekte, bu türün sahnelendiği mekânları da aşacak şekilde toplumsal karşılık bulabilmektedir. *Vatan Yahut Silistre* doğduğu şartlardaki kültürel bağlamın çözümlenmesi ve dönemle ilgili birçok ayrıntıyı görmemizi sağlayacak bir eserdir. Eser bize ilk bakışta sınırları yüzlerce yıl boyunca geriye çekilmek zorunda kalan dramatik bir coğrafya ve asırlardan beri bu coğrafyayı ele geçirmeye çalışan bir düşmana "Ruslara ve Rusya"ya işaret eder. Yeni doğmakta olan entelektüel zihnin ürettiği politik anlamıyla vatan kavramına, kahramanların vatanseverlik idealizmiyle bütünleşen dünyalarına, gazete tefrikasına, oradan okura, tiyatro sahnesine, izleyiciye, halka, sokağa, muhalefete, iktidara, sansüre, sürgüne götürür. Yalnız Islahat Fermanı'nın uygulanmasıyla açıklanmayacak kadar renkli bir dönemin ürünü olan bu eser zamanın aynası olduğu kadar, tarihselliğinden çıkarak gelecek zamanların işlevsel bir metin olarak popülaritesini bugüne ulaşacak kadar sürdürecektir.

Eskiyle olan farklılığı belirgin şekilde görülmeye başlayan cemiyet, bu cemiyetin içinde bireyin yeri ve aradıkları nedir? Eskisinden farklı olduğu gözle görülecek bir manzara vardır. Bu durum İngiliz askerinin İstanbul hastanelerinde tedavi olması veya Fransız askerlerinin sokak aralarına yansıyan anlaşılmasız dillerinden çıkarılacak didon tipolojisinin öyküsünün, ya da Didon Arif'in Kuleli vakasındaki isyancı rolünün ötesinde bir yerdedir.⁶³ Hakikati aydınlatmayı "Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar" deyimiyle fikirlerin çatışmasında bulan bir zamana gelinmiştir. Bu çatışma en güzel şekliyle Ahmet Hamdi'nin dönemi ifade etmek için kullandığı "hiçbir devirde olmadığı kadar olan fikir gerginliği" ile tanımlanabilir. Gazete vasıtasıyla bilinenleri bir vakalar zincirinin ötesine taşımamanın zamanı gelmişti. *Takvim-i Vekayi* veya *Ceride-i Havadis* hatta daha önce bahsi geçen *Vakayi-i Tıbbiye* adlı derginin adındaki "vaka" kelimesinin gösterdiğinin dışında fikirleri taşıyacak süreli yayınlara ihtiyaç doğdu. Mevcut süreli yayınlar değişen cemiyeti aydınlatma konusunda yeterli değildiler. İşte bu ihtiyaç zorunlu hale geldiğinde, yani hale tercüman olacak bir gazete arandığı sırada *Tercüman-ı Abvâl*'i yayımlamak için Agâh Efendi⁶⁴ yayıncı olarak çıktı. Mevcut cemiyet bir tek kaynağın vereceği haberle tatmin olmayacak kadar değişmekte olan insanları barındırıyordu. Yeni fikirlerin birbiriyle olan karşılaşması süreli yayın talebini artırdı. *Tasvir-i Efkâr* bu taleplerin arasında doğmuştur. Adına bugüne ulaşan zincirde münevver denilen aktörlerin kamusal alanda buluşması gazete vasıtasıyla büyük bir hız kazanmıştır.

Aydının siyasal alana hâkimiyeti ve cemiyeti biçimlendirme isteği bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı aydınınının da tutkuyla sarıldığı bir arzuydu. Üzerinde oluşan sis perdesiyle bugün bile ezoterik anlama biçimleri geliştiren Kuleli Vakası dışında bir hareketliliğin görülmediği 20. Yüzyılın ortalarında Osmanlı başkentini Avrupa'yı sarsan sosyal hareketler etkilememişti. Yine de entelektüelin meydan okumasını ve kendisine biçtiği rolü sahneleyebileceği mekânlar ve araçlara ihtiyaç vardı. Konaklar ve mahfiller bunun için zamanın ruhuna göre yeniden şekillenmiş meslekî

⁶³ Kayahan Özgül, *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamete*, (Ankara: Hece Yayınları, 2006), s.90.; Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin...*, s.236-238.

⁶⁴ Server İskit, *Hususi İlk Gazetemiz Tercüman-ı Abvâl ve Agâh Efendi*, Ankara 1937.

ve ilmî cemiyetlerin yanı sıra gizli cemiyetler doğmuştu. Cedîd kavramının tarihsel yürüyüşünün durduğu, yerini medeniyet ve terakki kavramlarına bıraktığı, yeninin “Yeni Osmanlıları” ve fikirlerini çağrıştırdığı bir zamana gelmişti. Bu dönemde Yeni Osmanlılar ve bu hareketin öne çıkan isimleri entelektüel hayatın aktörleri olarak karşımıza çıkmışlardır. Yeni Osmanlılar hareketi birçok etkinin ürünü olmasına rağmen onun entelektüel temelleri bir kişi üzerinde toplanmıştır. O kişi 19. yüzyılın ortasında Avrupa’ya hâkim olan sosyal ve siyasal kavramlarla Türk aydınlarını tanıştıran Şinasî Efendi’ydi.⁶⁵ Namık Kemal⁶⁶ kendi ifadesiyle yeni Osmanlıların entelektüel üstatlığını ona dayandırır. Tanpınar’ın deyişiyle dışarıdan gelen baskının sonucu gibi görülen ıslahat fermanı iç politikanın dizaynında ve ortaya çıkacak ihtilallerini hazırlayıcısı durumundadır. Bu fermanla yeni bir nesil, “çok acele ve acemice olsa bile” ilk defa kendi adlarına konuşmaya başlamışlardır.⁶⁷ Gazete mevcut ve doğabilecek problemleri kamuoyuyla paylaşmaktadır. Memlekette hiçbir devirde görülmemiş fikir gerginliği bu tarihten sonra başlayacak, bugüne kadar gelen farklı ideolojilerin temelleri o dönemde atılacaktır. Tanzimat’ın medeniyetçilik anlayışı, Osmanlıcılık, İslamcılık bugünlere kadar yansımaları görülen ideolojidir.⁶⁸

Aydının toplumsal sorumluluğu vatan üzerinde yaşayanlar lehine bir tasarrufu gerektirir. Vatan gibi bu vatanda yaşayanlar da modern bir formülasyonla tanımlanmalıdır. Aydın milleti tarihsel anlamında koparıp yeniden tarif etmek için modern kavramları ve algıyı kullanır. Halk kitlesi artık bir milletin bilinçlendirilmiş mensupları ve siyasal kimliğiyle öne çıkan bir topluluğa dönüşmelidir. Bilim *Mecmua-i Fünûn*’la, fikir dönemin gazeteleriyle, eğitim-öğretim modern okullarda vücut bulacaktı. Batının bilimi, taklit, teklif etmenin ve hayranlık beslemenin dışında Osmanlı aydınını meşgul edecek kadar somutlaşmamış, bilimle ilişki henüz duygusal düzeyde kalmıştır. Bundan dolayı bilime dair bilinenler ancak modern gündelik hayata ait pratikler sunacak taklidi bilgiden ibaret olabilirdi. O devir İstanbul’unda bilim bir bilgilenme ve bilineni bilmesi gerekenlere kendi dillerinde aktarma çabasıydı. Bir laboratuvara vakfedilmiş hayatların yokluğu, sadece laboratuvar yokluğuyla ilişkili açıklanamayacak kadar uzun hikâyedir. Dolayısıyla yeni bilimsel keşif veya icat haberlerinin duyulması gazetelerde ve ancak tercüme yoluyla olacaktı.

1850’li yıllardan önce daha çok teknik ihtiyaçları karşılamaya dönük tercümelerin 1850’li yılların sonundan itibaren özellikle Batı edebiyatı ağırlıklı olmak üzere artışta geçtiği bilinmektedir. Bu artışın arkasında Tanzimat reformlarıyla birlikte eğitim-öğretimin yeniden organizasyonu çerçevesinde ele alınan konulardan birinin tercüme meselesi olması ve kurulun bir heyetle birlikte tercüme faaliyetinin resmi politika haline gelmesi vardır. Ethem Pertev Paşa, Ali Suavi, Şinasî, Ziya Paşa, Kemal Paşazade Said Bey, Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hamit, Ahmet Mithat, Yusuf Kamil Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Münif Paşa gibi meşhur yazarların telif eserlerinin yanı sıra tercümelerinin dönemin entelektüel hayatına önemli katkıları olmuştur.⁶⁹ Batılılaşma serüveninin yazımında temel

⁶⁵ Şinasî için bkz. Kaya Bilgegil, *Şair Şinasî, Hal Tercümesi Üzerine Küçük Bir Araştırma*, (İstanbul 1972). Birand, *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Yayınları, 1955), s.25.; Ziyad Ebuzziya, *Şinasî*, Hazırlayan: Hüseyin Çelik, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997); Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasî*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003)

⁶⁶ Namık Kemal’ile ayrıntılı ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal I-III*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları, 2010)

⁶⁷ Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.158.

⁶⁸ Tanpınar, *age*, s.159-160.

⁶⁹ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirler*, (İstanbul: Şirketi Mürettebiye Matbaası, 1948), s.361–363. Fransızca edebi tercüme için bknz. Cevdet Perin, *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1946). M. Kaya Bilgegil, *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, (Erzurum:

eserlerden biri olarak görülen *Terceme-i Telemak*'ın çevirisi 1859'da yapılmış, tefrika olarak yayımlanmış, kitap olarak ise 1861(62)'de basılmıştır. Fenelon'un Yunan mitolojisinden esinlenerek yazdığı bu eser Yusuf Kamil Paşa tarafından tercüme edilmiş, özellikle Namık Kemal-Ekrem nesli üzerinde tesir etmiştir. Dönemin temel çevirilerinden sayılan Münif Paşa'nın *Muhâverat-ı Hikemiye* adlı tercümesi de *Telemak*'taki ahlaki değerler üzerinde ısrarla durur. Şinasî *Tercüme-i Manzûme* 'de Lamartine, Musset, Hugo ve Racine'den alınmış münferit beyit ve mısraları tercüme ederek Türkçe okurla buluşturmuştur.⁷⁰ Bu eserler sadece bir tercümeden ibaret kalmamış, ilk olmaları dolayısıyla Batı'ya açılan bir kapı olmuşlardır. Şinasî'nin Batılılaşma anlamındaki misyonu düşünüldüğünde onun tarafından yazılmış veya tercüme edilmiş bir eserin devrin genç entelektüelleri için muhakkak okunması gerekli bir kitaba dönüşmesi muhakkaktı. Ayrıca Şinasî, Batı şiiri ve edebiyatı tercümesinden sonra *Şair Evlenmesi* adlı piyesiyle Batı edebi türlerinden birinde ilk Türkçe telif eseri de yazdı.⁷¹

Klasik edebiyat 18. yüzyılın sonlarına doğru Şeyh Galib'i çıkaracak kadar güçlüyken o yıllarda teknik yönleriyle kabul görmüş Batı'nın edebiyatına henüz teslim olunacak bir manzara oluşmamıştı. Galip'in dili de devrin tarihçisinin dili de eski dilin devam niteliğindedi, fakat Batıdan gelen kelimeler çoğalıyordu, kelimelerle birlikte anlam arayışı artıyordu. Ancak Tanzimat sonrasında değişen ve değişmesi teklif edilen dil yeni edebiyatı taşıyabilir eski edebiyattan ayırabilirdi. Geçiş devrinde yabancı dil bilenlerin yaygınlaşması ve tercüme faaliyeti dikkat çekiyordu. Batıdan yapılan edebi çeviriyle, edebi türlerin ve edebi dilin değişime uğramaya başladığı zaman birbiriyle örtüştü. Telifin hangi usuller dairesinde yapılacağı, hangi edebi metnin değişmekte olan yeni cemiyete hitap edeceğinin cevabı da Batıdan gelen haberlerin içindeydi. Batı'da ve Rusya'da romanın zirveye ulaştığı dünya edebiyatının en meşhur eserlerinin yazıldığı yıllarda, Türkçe roman yeni doğmuştu. Entelektüelin dönüştürmeye ve kurmaya çalıştığı ideal cemiyetin kurgulandığı barınaktı roman. Ahmet Mithat'ın ideal cemiyeti ancak bu romanların içinde kendine gerçek bir alan bulabildi. Romandan ziyade tiyatro, *Vatan Yahut Silistre* örneğinde görüleceği üzere yazılı metinden sahnenin etrafında büyüyen mekâna, mekândan sokaklara taşarken bir siyaset pratiği olarak algılandı. Aydınların halk üzerinde oluşturabileceği büyüleyici nüfuz tiyatroyla herkese açık bir şekilde hissediliyordu.⁷² 1860–1880 arasında birçok tiyatro eseri yazıldı. Batı'da yüzyıllardır sahnelenen tiyatronun Osmanlı topraklarındaki ilk görünümü değildi bu yıllardaki tiyatro faaliyetleri,⁷³ fakat tiyatronun Türkler tarafından kullanımı ve siyasal güce dönük gösteriminin ilk görünümüydü ve bu işleviyle tiyatro *Vatan Yahut Silistre* ile sembolleşti.

Şair Evlenmesi seyirlik oyunlarımızla batı tiyatrosunun birleştirildiği komedidir. 1859' yazılsa da 1860 yılında *Tercüman-ı Ahvâl* de yayımlanır.⁷⁴ Tanpınar 1839'dan 1860'a kadar meydana gelen

Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1970; Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I:Yeni Osmanlılar, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976).

⁷⁰ Tanpınar, *XIX. Asır Türk...*, s.157; Ülken, *Türkiye'de Çağdaş...*, s.79; Perin, *age*, s.209

⁷¹ Batılılaşma ve Türk Edebiyatı için bkz., Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, 4. Baskı, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014); Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi...*, İsmail Habip, *age*, Özgül, *age*;

⁷² Namık Kemal, "Mukaddeme-i Celal", *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, (haz.) Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, c.2, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1993), s.348–349.; Namık Kemal fikirlerini yayma konusunda tiyatronun önemli bir araç olduğunu görmüş ve bunu kullanmıştır. Tiyatronun gücünü şu şekilde ifade eder: " Bir güzel oyun okumak, oynandığı görmek kadar lezzet vermese bile yine roman mütalaasına müreccaktır. Çünkü oyunda hissiyat daha şiddetli tasvir olunur..." *Age*, s.349.

⁷³ Tanpınar, *XIX. Asır Türk*, *age*, s.155-156; Gıyasettin Aktaş, "Tanzimat Devri Türk Tiyatrosu", *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, (ed.) M. Kayahan Özgül, (Ankara: Kurgan Yayınları, 2015), s.75-96.

⁷⁴ Tanpınar, *age*, s.210.

gelişmeleri yorumlarken yeni şiirin oluşması ve yaygınlaşması için zuhur eden ortamı değerlendirir. Buna göre 1839'dan sonra eski ve yeni bir arada hayatın hemen her sahnesinde bir tezatlar yumağı halinde iç içe yaşar. Reşit Paşa ve çevresinin çabaları, kalemlerin tesisi, Encümen-i Dâniş gibi kurumların açılması, gazetecilik ve tiyatro alanındaki gelişmeler ve yeni şiirin filizlenip dal budak salacağı vasatı hazırlar.⁷⁵ Yeni şiirin ilk büyük temsilcisi İbrahim Şinasî Efendi'dir. Yeni manzumede; sadelik, yenilik, akılcılık özellikleriyle yeni bir dilin peşinde olmuştur. Eskinin hayal sistemini reddetmiş, yeni hayal sistemi aramış, yeni bir kafiye anlayışı üzerinde düşünmüş, yeni bir şiir şekli ve yeni kavramlar konusunda büyük değişiklikler gerçekleştirmiştir. Tanzimat şiirindeki muhteva ve tematik yapının en önemli özelliği şiirlerin sosyal hayata reel olarak yakınlaşmasıdır. Yeni şiirin ilk temaları Şinasî'de medeniyet, hak, adalet, kanun, devletle milletin karşılıklı hak ve ödevleri gibi toplumsal unsurlardır.⁷⁶

Tanzimat döneminde gerek şiiri, tiyatrosu, romanı ve diğer eserleri ile ve gerekse kültür değerlerinin zaman içinde yorumlanmasına vesile olan faaliyetleri ile en büyük etki Namık Kemal'den gelir. Namık Kemal'de değişimin ilk belirtileri gazetecilikle görünmüştür. Entelektüel hayatı bir bütün olarak tasavvur ettiğimizde edebiyat referanslı bir mütefekkir kimliğiyle karşılaşılır. Aydın şair, romancı, gazeteci kimlikleriyle öne çıkmaktadır. Bu türlerin arasında tiyatro yazarlığı bir kimlik ifadesi olarak diğerleri kadar öne çıkarılmaz. Tiyatronun bugün dahi toplumsallaşmadığı bir toplumda tiyatro yazarlığı yazarın diğer kimliklerinin arka planında kalması tabiidir. Bu dönemin aydında felsefeden ve bilimden yana asrın diliyle söylenecek kendilerine ait düşünceleri olmadığı aşikârdır. Bunun için hukukçu-tarihçi Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa ve diğerleri ancak buldukları cemiyetin içinde öne çıkmalarını gerektiren nedenlerle anlaşılabilirler, dünyaya söyleyebilecekleri bir şey olduğu söylenemez. Cemil Meriç'in değişimiyle bu dönemde "fikir hayatı gündelik gazetelerin elindedir ve bu biraz da yok demektir. Romancı arada mutavassıt olmadığı için her şeyi kendi yapmak zorundadır."⁷⁷ Mesela tarih araştırmaları yeterli olmadığı için romancı Namık Kemal örneğinde görüleceği üzere tarih yazmaya da koyulmuştur. Ortaçağdan seçtiği kahramanları vatanın parçalanmasını engellemek için argümanlarına tarihsel arka plan olarak kullanmıştır.

Aydınlar, zabıtlar, memur adayları, hukukçular, hekimler vs. entelektüel hayatın içinde ancak meslekleriyle birlikte var olabilenler Mesleklerle daha çok diploma sağlamaya çalışan okullar ve Fransızca bilmenin büyük fırsatları doğmuştu.⁷⁸ Osmanlı aydınının yabancı dille olan teması onun zihinsel formasyonunun da belirleyicilerindendi. Bugün dahi akademik ve mesleki dünyasında tercih nedeni olan yabancı dil öğrenme arzusunun temelleri Tanzimat sonrasına dayanmaktadır. 1860'lı yıllara gelindiğinde artık Fransızca eğitimlilerin arasında roman kahramanlarının da bileceği kadar yaygınlaşmış, Fransız edebiyatına yakınlık tercümelemler ardından taklitler yoluyla artmıştır. Avrupa ile temaslar artık resmi daire salonlarının dışına taşmıştı. Fransızca ve Avrupa'yı bilen roman kahramanı esasında gerçek hayatta aranan ideal tipti. Roman kahramanı olarak görünen ideal tipin gerçek hayattaki karşılığı olan aydınının Batı bilgisi ona kendi toplumun dönüştürme fırsatı verecek bakış açısı kazandırdı. Aydınların misyonu modern iletişim araçlarını ve ideolojik formları kullanarak bireyi ve toplumu dönüştürmektir. 1860'lardan sonra filizlenmeye başlayan basın ve yayınlanan kitapların çoğalmasında bilgiyi yaymaya yardım ederken, aynı zamanda İslamcılığın hızla yayılmasında

⁷⁵ Tanpınar'ın dönemi değerlendirmeleri için bknz., , *age*, s.137-157.

⁷⁶ Tanpınar, *age*, s. 196-197.

⁷⁷ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, c. 1, 17. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s.327.

⁷⁸ Meriç, *Kırk Ambar*, c.2, 6. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s.139.

hayati bir rol oynayacaktır.⁷⁹ Aydınların yeni ve eskisinden daha çeşitli bilgi kaynaklarına doğrudan ulaşabilmesi onlara halka nüfuz etme konusunda bir iktidar alanı sağladı. Mesela romanda Rakım Efendi'de müşahhaslaşan ideal tip, Fransızca bildiği gibi İslami bilimleri de öğrenmişti. Doğuyu okumuş, bunun yanı sıra kimya, anatomi, coğrafya, tarih ve batı edebiyatına da aşinaydı. Ansiklopedik bilginin kişiyi mütebahhirleştiren yapısı kendisini Ahmet Mithat da kendisini gerçek bir şahıs olarak göstermişti. Uyumsuzluk, yetersizlik ile dikkat çeken Felatun Bey'de birleşen alafranga tip, batılı olmanın kolay yolunu seçmişti. Batıyı sık giyinmek, Beyoğlu'nda eğlenip gösteriş yapmak olarak anlayan züppenin karakteristik özelliği müstrif ve tembel olmasıdır. Avrupa'yı kendisine has bir şekle sokan bu tip kendi toplumunun kültüründen de uzaktadır.⁸⁰

SONUÇ

Kırım ve 1877–78 Osmanlı- Rus Savaşları arasındaki yirmi beş yıllık dönemi ele aldığımız bu çalışmanın ağırlık noktasını birçok alanda ilkin başlangıcı olan 1860'lı yıllar oluşturdu. Daha çok ikinci el kaynaklar kullanıldı. Matbuat ve Aydın üzerine ayrılan bölümlerle kültür hayatının birbirleriyle bağlantılı iki unsuru genel manzarayı gösteren bir resmin içine sokulmaya çalışıldı. Kullanılabilecek verilerin çokluğuna rağmen seçici olmamız, öncelikli olarak sembolik eser, kurum ve aktörler durmamızı gerektirdi. Bu dönemde entelektüel hayatı oluşturan atmosfer edebi türler ve ediplerin tasarrufundaydı. Dönemin şair yazmayan aydını belki yoktu ama hepsi şair olarak tanınmadı. Aydınların ağırlıklı olarak şairlerden oluşmasından Osmanlıdan Cumhuriyet'e müktesebat anlamında daha da gerileyerek tevarüs eden bu şair-mütefekkir geleneğinin coşkulu dünyasındaki tefekkürün derinliği ve sığılığı konusunda bize ipuçları vermektedir. Bunun için entelektüel Ahmet Cevdet'ten veya Münif Paşa'dan daha çok Namık Kemal ve onun eseri üzerinden görmemizi gerektiren haklı nedenler vardır. Mesela kavramlar konusunda Namık Kemal'in pozisyonu hepsinden önce gelir. Aydının ürettiği, halka ulaştığı ölçüde çoğalır. Ziya Paşa, Şinasî uzun uzadıya zikredilmesi gereken isimlerdendi, fakat çalışmanın sınırları bir makaleyi geçmeyecek kadar olmalıydı. Üstelik çok daha fazla yazılabilecek şey olan olguları bir başlığa sığdırıp aralarında korelesyonu kurabilmek buradan anlamlı bir metin çıkarmak da zor oldu. Dönemin zabıt sınıfı üzerindeki etkisini, sonraki yıllarda resmi mesleki yayınların dışında yayın yapan, fikir beyan eden, muhalif siyasal örgüt ve mahfillerde bulunacak gayri resmi asker yazarların doğuşuyla ilişkilendirecek doğrudan zabıtlere odaklanmış çalışmalara ayrıca ihtiyaç bulunmaktadır.

⁷⁹ Karpat, *İslamın Siyasallaşması*, s.187.

⁸⁰ Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı...*, s.448-450.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Gıyasettin. “Tanzimat Devri Türk Tiyatrosu”, *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, (ed.) M. Kayahan Özgül, Ankara: Kurgan Yayınları, 2015.
- Akyüz, Kenan. *Encümen-i Dâniş*, Ankara 1975.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler* (çev.) İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Arslan, Ali. *Darülfünûndan Üniversiteye*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995).
- Bayar, Ebru ve Fleet, Kate. *Osmanlı İstanbul’unun Toplumsal Tarihi*, (çev.) Serpil Çağlayan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Bayatlı, Yahya Kemal. “Nâmık Kemal’e Dair”, *Edebiyata Dair*, İstanbul, 1971.
- Bayly, C.A. *Modern Dünyanın Doğuşu*, (çev.) M. Neva Şellaki, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Baysal, Jale. *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar, 1729–1875*, 2. Basım, İstanbul: Hiperlink, 2010.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı yayınları, 1978.
- Berman, Marshall. *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, 18. Baskı, (çev.) Ümit Altuğ-Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Bilgegil, M. Kaya, *Şair Şinasî, Hal Tercümesi Üzerine Küçük Bir Araştırma*, İstanbul: 1972.
- Bilgegil, Kaya. *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1970;
- Bilgegil, Kaya. *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I: Yeni Osmanlılar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Birand, Kamuran, *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat’ta Tesirleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1955.
- Burke, Peter, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Çeviren: Mete Tunçay, 4. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Charle, C. ve Verger, J., *Üniversitelerin Tarihi*, (çev.) İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2005.
- Ponting, Clive. *Kırım Savaşı*, (çev.) Hakan Abacı, 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Çiftçi, Selahattin. “Namık Kemal’in Eserlerinde Rusya ve Ruslar”, *İÜTAE Türkiyat Mecmuası*, c. 25, Sayı 1, 2015.
- Demirel, Fatmagül. *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.
- Duman, Hasan. *Osmanlı Salnameleri ve Newsalleri I-II*, 2. Baskı, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.
- Duman, Hasan. *Osmanlı Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828–1928)*, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.
- Engelhardt, Edouard-Philippe. *Tanzimat ve Türkiye*, Mütercim: Ali Reşad, Yayına Hazırlayan: Akın Bedirhan, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Engin, Vahdettin, *Mekteb-i Sultanî*, İstanbul: Yeditepe Yayınları 2016.

- Gencer, Bedri, *İslam'da Modernleşme(1839-1929)*,1. Baskı, Ankara: Lotus Yayınevi, 2008.
- Gündüz, Mahmut. “Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kuran-ı Kerim Basmaları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 12 1978.
- Hilav, Selahattin. *Entelektüeller ve Eylem*, Hazırlayan: Sema Rifat, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- İnuğur, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*, 5.Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2005.
- İskit, Server. *Hususi İlk Gazetemiz Tercüman-ı Ahvâl ve Agâh Efendi*, Ankara 1937.
- İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, (Ankara: Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- İsmail Habip. *Tanzimat’tan Beri I-II*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1940-42.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, c.5, 6. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, c 6-7, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları ,1983-1988.
- Karpat, Kemal H. *İslam’ın Siyasallaşması*, (çev.) Şiar Yalçın, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Kaya, Ayhan, *Türkiye’de Çerkesler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Kayaoğlu, Tacettin. *Türkiye’de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Moskof*, İstanbul: Toker Yayınları, 1973.
- Koçu, Reşat Ekrem, <https://www.youtube.com/watch?v=jXcTjPgjqA0>.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2015.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Türkiye’de Matbuatın “Zuhuru” Üzerine Gözlemler” *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Akşin Armağanı*, Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Korat, Gürsel. *Dil Edebiyat ve İletişim*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Kuntay, Mithat Cemal. *Namık Kemal I-III*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Labarre, Albert. *Kitabın Tarihi*, (çev.) Galip Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Mardin, Yusuf. *Namık Kemal’in Londra Yılları*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
- Mardin, Şerif. “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, (ed.) Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, 4.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Mardin, Şerif. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*,(çev.) Mümtaz’er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan, 10.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Mehmed Said Paşa, *Gazeteci Lisâm*, Hazırlayan: Ersin Özarslan, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2008.
- Meriç, Cemil. *Kırk Ambar*, c. 1, 17. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Meriç, Cemil. *Kırk Ambar*, c.2, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

- Mermutlu, Bedri. *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.
- Mısıroğlu, Kadir. *Moskof Mezalimi*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1970.
- Namık Kemal. “Mukaddeme-i Celal”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, (haz.) Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, c.2, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Namık Kemal. *Vatan Yahut Silistre*, Hazırlayan: Kenan Akyüz, 2.Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Okay, Orhan. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- Okay, Orhan. *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, 4. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu, 3–5 Nisan 1987, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.
- Özgül, Kayahan. *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamette*, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Özon, Mustafa Nihat. *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Palmer, Alan. *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*, Çeviren: Meral Gaspıralı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Perin, Cevdet, *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1946).
- Sarı, Nil. “Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ve Tıp Dilinin Türkçeleşmesi Akımı”, *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu, 3–5 Nisan 1987, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.
- Sassoon, Donald. *The Culture of The Europeans, From 1800 To The Present*, London: Harper Press, 2006.
- Somel, Selçuk Akşin. *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Şahin, İbrahim. *Ahmet Hamdi Tanpınar-Haz ve Günah*, 2. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdaafası*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1959.
- Şişman, Adnan. *Galatarasay Mekteb-i Sultanîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “ Namık Kemal”in Hayatı ve Eserleri”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1969), s.236–260.
- Tanzimat I*, Maarif Matbaası 1940
- Tanzimat ve Edebiyat-Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür*, (haz.) Mehmet Fatih Uslu, Fatih Altuğ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014).
- Tanzimat*, Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, 2. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011),
- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, (İstanbul İletişim Yayınları, 1990), s.99–102;

- Toprak, Zafer, “Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı”, *Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler*, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984).
- Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, Editör: M. Kayahan Özgül, (Ankara: Kurgan Yayınları, 2015).
- Türköne, Mümtaz’er. *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012.
- Tütengil, Cavit Orhan. *İngiltere’de Türk Gazeteciliği*, İstanbul: Belge Yayınları 1985.
- Uslu, Mehmet Fatih. *Çatışma ve Müzakere-Osmanlı’da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirler*, İstanbul: Şirketi Mürettebiye Matbaası, 1948.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, c. 1, Konya: Selçuk Yayınları, 1966.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Ziyad Ebuzziya. *Şinasi*, Hazırlayan: Hüseyin Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.